

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

<p>Број 11 Година LVII</p>	<p>Редакциони одбор Д-Р ЈОВАН РАДОНИЋ, Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ, Д-Р ЖИВАН ЛУКИЋ и РАЈИЦА МАРИНКОВИЋ Уредник БУРО БАЊАЦ</p>	<p>Новембар 1939 године</p>
--------------------------------	---	---------------------------------

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Општинска служба као јавна служба — Мирослав Никитовић	677
Задужбине Јужносрбијанаца у Београду — Трајко Гапић	681
Шетња кроз стари Београд — Драг. Ј. Ранковић	687
Национална улога градова — Н.	693

Књижевни додатак:

Слике из београдског робовања 1914—1918 — Даринка Ћосић	698
---	-----

Разговори са београдским уметницима и књижевницима:

Сликар Душан Глишић — Звонимир Кулунџић	705
---	-----

Прилози за историју Београда:

Битка код Гроцке после које су Турци по трећи пут заузели Београд (према турским документима) — Ахмед Р. Делић	712
Први дани окупаторске власти у Београду 1915 — Миливој Петровић	723

Политички живот:

Избор сенатора	730
--------------------------	-----

Друштвена хроника:

Отворен је међународни пут Хоргош—Београд	733
Слава опште државне болнице	734
Дан примирја у Београду	734
Споменик Николи Хартвигу	736

Уметничка хроника:

Дванаеста јесења изложба сликарских и вајарских радова	738
Награде „Академије седам уметности“	739

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	742
---	-----

Некролог:

Смрт адмирала Гепрата — великог пријатеља и добротвора Срба	743
Оглас Градског погребног завода	746

Слика на корицама: **Мотив из Кошутњака**, уметнички рад г. Стевана Станковића.
(Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијета Зузорић“)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Издаје једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150'—, полугодишње 80'— динара. Поједини број 10'— дин.
Цена огласа: Цела страна 800'—, пола стране 500'—, четврт стране 300'— дин. Огласи на корицама 50% скупљи.
 Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.
 Уредништво и администрација: Книгине Љубице 1/II — Телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Ручовиси се не браћају.

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Чланци и студије

Општинска служба као јавна служба

Све потребе друштва не може да задовољи сама држава, јер њих има много, а са напретком културе и цивилизације њихов број стално расте. Иако се често јавља тенденција модерне државе да своју активност што више прошири и да обухвати што шири круг рада, ипак остаје огромно поље активности и за самоуправну и другу иницијативу. Да би све потребе друштва и појединачна у њему биле задовољене, држава ствара и признаје способност јавноправне личности извесним заједницама социјалног карактера, дајући им право заповедања. Државни апарат је гломазан и, стављен у службу појединачна, он споро функционише; стога су баш и потребне ове „ниже јавноправне личности“, које стоје у непосредној вези са појединцима. Ове правне личности су субјекти и јавног и приватног права. Као што држава као правна личност мора имати физичке личности, које раде као њени органи, позајумљујући јој своју вољу, тако исто и општина мора имати своје органе: општинске часнике и службенике. Општински часници су по правилу изабрани од народа и њима држава поверава да, кроз општину, у њено име врше извесне управне послове. Службенике општина бирају и постављају општински часници, како то закон или општински статут одређује и њима се обично додељује вршење административних послова. Број и звања општинских часника тачно су установљени законом, а број општинских службеника обично одређује статут сваке општине, донет на основу законског овлашћења. Служба часника је почасна, а служба општинских службеника је платежна.

Како општина задовољава потребе својих грађана? Да ли се те потребе могу задовољити још на неки начин, сем путем државне и општинске иницијативе? Поред државе и општине, потребе појединачна могу бити задовољене и од стране приватне иницијативе, тј. иницијативом самих грађана. Које потребе задовољава једна (државна и општинска) а које приватна иницијатива, то није лако одредити. Јавна иницијатива задовољава потребе од општег интереса, али има таквих општих потреба које задовољава и приватна иниција-

тива. За задовољење потреба могу се углавном узети два поступка: (1) или поступак јавне службе, (2) или онај који појединци употребљавају. Општина као управна власт, као субјекат јавног права, дела у општем интересу и, обављајући послове од општег интереса, употребљава поступак јавне службе. А предмет јавних служби је, као што знамо, задовољавање потреба од општег интереса. Јавна служба претпоставља међутим постојање једног специјалног режима, који се не може у свако доба мењати законима и уредбама. Лица која врше јавну службу налазе се у нарочитом положају, а и правни положај ствари које су стављене на расположење служби ради задовољења општих потреба друкчији је ако постоји јавна служба, а другачији ако се ради о деловању приватне иницијативе.

За утврђивање појма о томе да ли постоји јавна служба или не, имамо неколико теорија. Ми ћемо изложити Жезову, коју код нас заступа професор г. Илић, и Дигијеву. По Жезу јавна служба постоји ако постоји и намера законодавца да створи јавну службу; ако те намере нема, онда јавна служба не постоји уопште.

Диги тврди да јавна служба није вештачка творевина, дакле дело законодавца, који по својој вољи овај карактер даје извесној активности. Он признаје да, ако закон да извесној активности карактер јавне службе, судија ће бити дужан да се тога придржава. Диги је дефинисао јавну службу као „делатност чије вршење управљачи треба да регулишу, обезбеде и контролишу, пошто је она неопходна за остварење и развитак друштвене међузависности и пошто је такве природе, да може бити потпуно обезбеђена само посредовањем силе којом располажу управљачи“. На питање које делатности треба организовати као јавне службе, Диги одговара: Оне службе чија ма и најкраћа обустава доводи до друштвеног нереда.

Постојање јавне службе лако је утврдити кад је воља законодавца јасно изражена. Међутим, ако та воља није јасно изражена, онда треба испитати намеру законодавца па утврдити да ли је она била таква да створи јав-

читу ситуацију каквим посебним одредбама; за све службенике важе иста правила. Најзад општина, да би дошла до службеника, може се послужити и уговором. То предвиђа и статут од 1929 у своме чл. 7, у коме каже: „Страни поданици могу бити уговором ангажовани као специјалисте на рад у једном општинском одељењу најдаље за три године дана, али се после истека тога рока уговор може обнављати. Њихова права и дужности биће установљени уговором и за њих не важе остале одредбе овог статута, сем кад је то изрично речено.” Закон о градским општинама такође помиње контрактуалне службенике у свом § 112.

Да бисмо ово питање потпуно расветлили, ми ћемо се њиме још позабавити. Ситуација општинских службеника састоји се из четири елемента. Ти елементи су: Надлежност, материјалне користи (плате и пензије), статус, и терети и обавезе.

1 — Надлежност је моћ општинског службеника да у циљу функционисања општинске службе врши извесна акта. Надлежност службеника регулисана је статутом и Законом о градским општинама и појединим правилницима о вршењу општинске службе. Она не претставља субјективно право службеника, већ је чисто објективнога карактера, јер је установљена општим правним правилима.

2 — Материјалне користи (плате и пензије). Изгледа да су материјалне користи субјек-

тивне природе и да на њих општински службеник има субјективно право. У ствари њих такође уређује и одређује општински статут, у циљу да службеника материјално обезбеди како би са успехом могао обављати поверену му функцију. Те су користи установљене не с обзиром на службеника, него с обзиром на функционисање службе коју он обавља и у њеном интересу.

3 — Статус. Под статусом се разуме ситуација општинског службеника створена статутом, Законом о градским општинама и правилницима, у намери да га штити од самовоље претпостављених старешина. Природа те ситуације је објективна, јер њу стварају Закон и статут, који има уредбодавну моћ. Али ни овај елемент ситуације општинских службеника није створен да користи самом службенику, већ је створен да користи јавној служби, коју дотични службеник обавља.

4 — Терети и обавезе. Сви терети и обавезе које морају службеници да подносе предвиђени су било Статутом, било Законом о градским општинама, било општинским правилницима, те су и они објективнога карактера.

Резимирајући наша излагања, можемо закључити да је ситуација службеника Општине београдске општа, објективна, регламентарна и да ту не може бити ни речи о некој специјалној ситуацији.

Мирослав М. Никитовић

Бранислав Стојановић: Стари зидари. — (Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијета Зузорић“)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Задужбине Јужносрбијанаца у Београду*)

„Зрно по зрно погача
Камен по камен палача.”

Сви народи и крајеви имају извесне особине које га карактеришу и дају му нарочито обележје.

Наш народ са Југа има такође доста специјалних особина, са којима би се могле да поносе и друге покрајине. Поред осталих преминућстава, наш човек са Југа има особину да ради и да се довија на све могуће начине да дође до зараде, али неће да пружи руку за милостињу. Значи да је поносан, да цени свој и туђ труд и без велике невоље неће да падне на терет другоме. Вероватно да се баш због тога и у души тога човека угнездиле свест о потреби штедње. Том особином културни народи се поносе као врлином, јер им је омогућила да располажу свим културним и техничким преимућствима. Пуне касе дају могућност њиховим власницима да, давањем зајмова другим државама и народима, доведу исте у економску а с тим и политичку зависност. Међутим, људима нашега Југа, због те штедње, пребацује се да су циције, „Кир Јање”, да воле да гомилају новац ради новца. И то баш у доба када сви народи развијају штедњу код омладине, пропагирајући дане штедње, заводећи и по школама омладинску штедњу, да не би доцније као млади људи дошли у зависан економски положај и робовали другом.

Стицајем прилика, велики део нашега народа упућен је да иде у друге крајеве, па и у друге државе, чак у прекоокеанске земље, ради упослења. Судбина ових људи била је често неизвесна, излагали су се великом ризику по свој живот, па је у народу спевано више песама о томе: „да је туђина туга голема.”

Нашег човека видимо по свима деловима света. Својим радом и штедњом он је успевао да стекне велико богатство, да заснује велике финансиске и културне установе, које су пружале користи не само њему лично, већ и крају где су поникли, јер ти наши печелбари никада нису заборавили свој завичај. Услед

тога и није ретка појава да стижу у родни крај прилози за подизање школе, цркве, чесме или моста, и то од људи који су још као деца отишли из свога места.

Поред осталих крајева наше домовине, и Јужна Србија је велики број својих синова упутила у свет на печалбу. Јужносрбијанац је најрадије долазио у Београд, где се осећао у своме дому, па је и он својим физичким и умним радом припомогао формирању и стварању самосталне Кнежевине Србије у самом почетку деветнаестог века.

Када наш човек са Југа оставља свој дом и своју породицу и одлази у печалбу, увек гаји љубав према породици и своме родном крају, а не мању љубав показује и према месту где се настани, где ради и ту љубав манифестује на разне начине, у свакој прилици, показујући се као родољуб. А када треба другоме помоћи, та његова љубав иде често до самопрегорења, јер све своје имање завештава своме народу на добротворне сврхе.

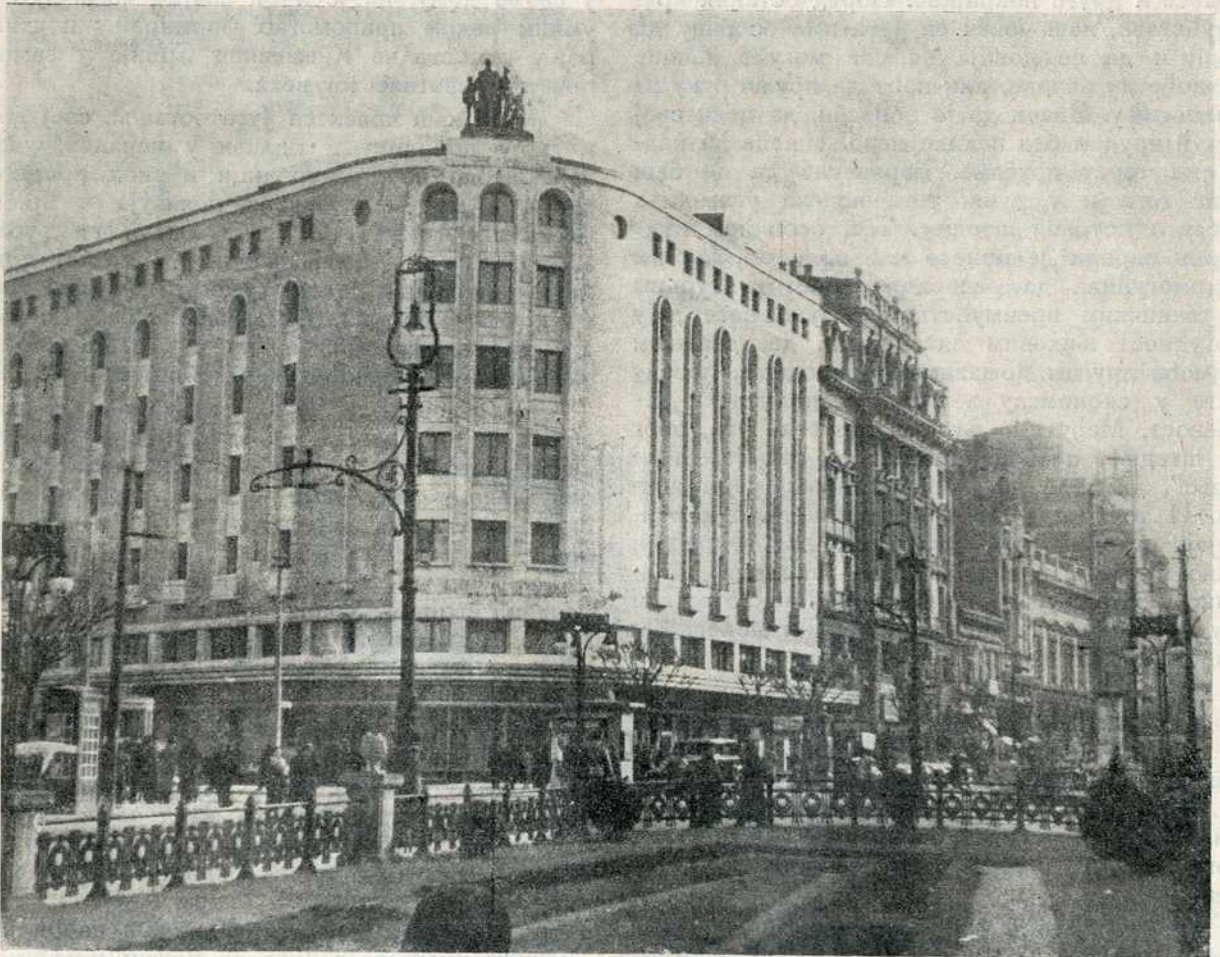
Наш човек са Југа, промућуран и способан да нађе посла, да заради и да стечено сачува, брзо се сналазио и показивао добре резултате у раду, који је пружао користи не само њему и његовој породици, већ и читавом крају па и целом његовом народу. Сведоци оваквог њиховог рада и успеха јесу многе грађевине, својина наших људи, а сем тога и многе задужбинске зграде, које красе Престоницу и својим наменама служе најплеменитијим задацима.

Хоћу овом приликом да укажем на један најсветлији пример родољубља и љубави према своме народу. Када је цео свет уживао у слободи и користио плодове културе и науке, наш народ на Југу чампо је у ропству и, непросвећен, имао да се бори за свој опстанак, чувајући своје име, веру и језик. Баш у тим најтежим моментима за наш народ нашао се син нашега Југа да пружи могућност нашој омладини да се васпитава и ослободи духовног ропства, јер је све имање приложио на олтар истине и знања и омогућио подизање и отварање Богословско-учитељске школе у Призрену ради спремања учитеља и свештеника, који су имали да наставе дело великог просветитеља Св. Саве, као истински апостоли и пионери науке и слободе. То велико и светло име јесте *Сима Андрејевић-Ићуманов*, творац велике просветне задужбине. Рођен у царском граду Призрену 30 јануара 1804 год.,

*) Овим написом сам се трудио да у кратким потезима опишем Задужбине Јужносрбијанаца у Београду, као и биографије њихових легатора. Па ако сам пропустио коју задужбину молим да ме читаоци известе, како бих другом приликом и њих увео.

у освитку Карађорђевог устанка, где је и одрастао, запојен величином и славом свога народа у прошлости из доба Душановог царства, ни за један моменат није клонуо. Иде, путује у друге земље: Цариград, Одесу, и др., тргује, зарађује и све стечено благо завештава своме народу за подизање културног жаришта које ће да напаја нашу омладину кроз деценије и векове. И доиста, ова велика задужбина, васпитавши и упутивши у народ стотине и стотине посленика из разних крајева наше лепе отаџбине, спада у ред најплеменитијих и најзначајнијих задужбина које један народ може да има а којом се Јужносрбијанци и цео српски народ могу и треба да поносе и диче, јер то с правом заслужује име великог човека *Симе Андрејевића-Игуманова*.

На другом месту по својој намени долази задужбина Самуила и Голуба Јанића Мавровца. Голуб је био дугогодишњи претседник Друштва српске браће, које је постојало и успешно делало до остварења наше заветне мисли, до ослобођења Косова, Куманова, Скопља, Прилепа, Битоља, Охрида, Штипа, Ђевђелије и осталих делова наше лепе Јужне Србије. Ко се још не сећа благе и отмене појаве Голуба Јанића, који је делао са многим истакнутим синовима нашега народа на буђењу националне свести и заштити нашега човека од утицаја разних агената и плаћеника. И поред патриотског и пожртвованог рада за свога живота, овај човек оставља своме народу велико имање у центру Београда, хотел „Балкан“, на коме су поред истакнутих биста у-

Задужбина Симе Андрејевића-Игуманова. (Угао Краља Александра и Краља Милана ул. — Теразије)

Сима Андрејевић-Игуманов умро је 24 фебруара 1882 г. и сахрањен у манастиру Св. Марка код Призрена.

Сима Андрејевић је оставио народу и велико имање у Београду: у Бранковој ул. бр. 15 и на углу ул. Краља Александра и Теразија, где је подигнута велика задужбинска зграда са спомеником и исписаним именом легатора.

резана и имена легатора. Овај човек је увидео да ће после остварења наше заветне мисли, после борбе камом и бомбом, настати период мирнога делања и културног развијања, па је ово имање оставио да се, од прихода са њега, подижу народне школе у оскудним крајевима наше лепе Јужне Србије.

Трећи по реду, од људи који се побринуше за свој народ, долазе Анка и Димитрије

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BG

Наумовић, казанџија из Охрида, који су својим трудом и штеђњом стекли велику имањe у Коларчевој ул. бр. 9 и основали велику задужбину са фондом за помагање незбринутих занатлија. Димитрије је оценио колико је мучан и тежак положај занатлије у старости, када, изнемогао, не може да привређује, па се први сетио социјалне правде и од свог именка основао задужбину која помаже занатлије и њихове породице. Зар може бити племенитијег завештања и веће помоћи него омогућити старцу да у последњим данима свога живота има осигурано парче хлеба!

храма *Лази Панчи* и надгробниј овај вјечног спомена ради положи камен 1838 год."

Из овога се јасно види да је ова црква подигнута из средстава која је оставио Лазар Панче, родом из Јужне Србије, и да је за остварење ове замисли био наименован баш Кнез Милош. Овај побожни и родољубиви корак човека Јужне Србије у првим данима стварања самосталне Кнежевине Србије такође заслужује пажњу. А што се баш Кнез Милош заузео за остварење овога завештања и што је црква Св. Марка пре сто година подигнута баш на оном месту где је читањем хати-

Задужбина Николе Спасића у Кнез Михајловој ул. („Фонд св. Борћа“)

Идући тако и читајући поједине натписе видимо на северном зиду старе Палилушке цркве Св. Марка мермерну плочу са натписом да „Овде почивају кости *Лазара Панче*, родом из Катранице (у Јужној Србији), бившег житеља и купца Београдског претставивше се 24 марта 1831 год., као што је свети Кнез Милош по даном Му од почившег Лазара још за живота његова Аманету, од заоставшег имања Лазаревог Божји храм овај Св. Евангелиста Марка у предграђу Палилули за спасеније душе његове у години 1835 сазидати дао, тако он почивајући му овде Осниватељу

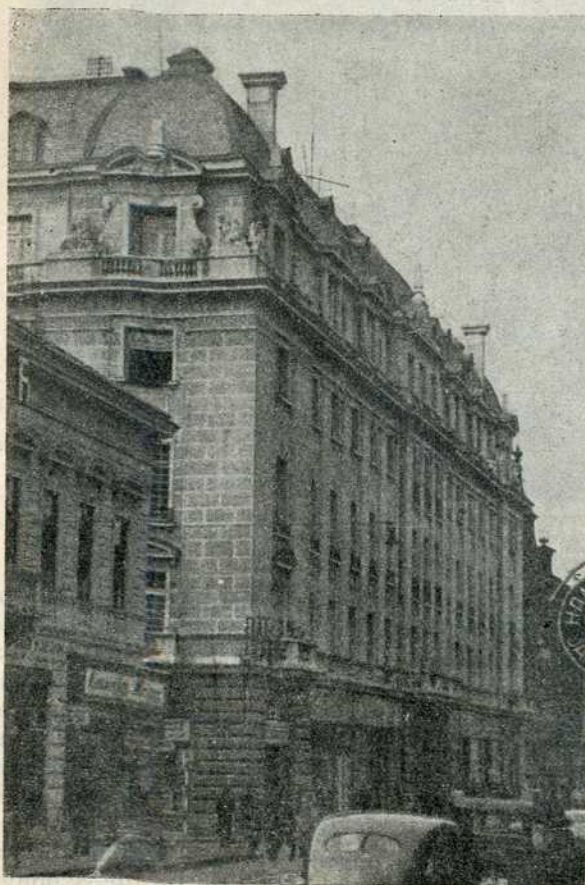
шерифа призната самосталност Кнежевине Србије од стране Турака, може се узети као значајно признање цркви за наш национални опстанак, јер се црквени живот нашега народа развијао упоредо са развитком нашег државног живота. Зуб времена чини своје, стара црква Св. Марка ће дотрајати, али ће зато у новој велелепној цркви ускоро песма пропојати.

Познати београдски трговац Никола Спасић такође води порекло из Јужне Србије. Његов дед је пошао да се склони од зулума баш у времену избијања устанка у Шумади-

ји. На путу у Лесковцу родио се Спаса Стојановић, отац Николе Спасића. Дошавши у Београд, ова породица је отпочела свој живот под новим приликама.

1838 год. родио се у Београду Спаси Стојановићу син Никола, који је по завршетку основне школе и I разреда гимназије ступио у кожарску радњу Радована Барловца, познатог београдског трговца, где је показивао врлине вредног и поузданог младића. Ту му се јавља жеља да постигне оно што је и његов газда постигао.

После извесног периода агилног рада, Николи Спасићу полази за руком да стекне велико имање и да заузме видно место међу трговцима у београдској чаршији. Прво је купио плац у Кнез Михајловој ул. бр. 33, где је подигао 1889 год. зграду (партер и два спрата) и од исте имао леп приход, пошто је у најживљој улици. Потом је на углу Кнез Михајлове и улице Вука Караџића купио кућу (партер и спрат) и на њој дозидао још један спрат. Доцније, кад су се приходи повећали, купио је у Кнез Михајловој улици имање бр. 19, које се граничило са улицом на Обилићевом Венцу бр. 17. На целом овом комплексу Никола Спасић је подигао нову зграду, која се састоји из партера и два спрата и једног великог Пасажа са радњама.

Задужбина Николе Спасића (угао Кнез Михајлове и Краља Петра ул.)

Пред балкански рат Никола Спасић је купио у Кнез Михајловој ул. имање „Слога”, чиме му је испуњена давнашња жеља, јер је Спасићева радња била преко пута „Слоге”, па је желео још одавно да га купи. Имање и зграда били су некада својина Кнеза Александра Карађорђевића. По напуштању престола, цело имање је конфисковала држава и продала акционарском друштву „Слога”, по коме је и зграда добила назив. У згради је била „Грађанска Касина”, у којој се скупљао најотменији свет београдски, приређиване забаве, предавања итд. Тек доцније, после светског рата, задужбински одбор је срушио зграду „Слога” и на плацу подигао велику и лепу зграду са партером, где има четрнаест дућана, и четири спрата са 38 станова.

У току ратова Никола Спасић се дивисо националном отпору нашега народа и херојским подвизима нашега војника, па је први прилог његов био за оснивање српског Инвалидског фонда св. Ђорђе, коме је завештао велико имање на углу Кнез Михајлове и улице Вука Караџића. Поред овога, Никола Спасић је све своје имање у вредности од неколико десетина милиона динара, оставио на разне добротворне и привредне сврхе. Њему је увек лежала на срцу Јужна Србија и он је сваки хумано-национални рад помагао богатим прилозима. Он је дао прво звоно цркви у Призрену и манастиру Грачаница на Косову, још за време турске владавине. Он се увек бринуо за децу, па је из својих средстава подигао при Палилулској школи Ђачко склониште за сиромашне ђаке, које Задужбински одбор и сада редовно помаже. Никола Спасић је оставио повећу суму новаца за подизање једне болнице у Јужној Србији. И Задужбински одбор, ценећи улогу Куманова у нашој националној историји, донео је одлуку да се та болница подигне баш у овом месту. Из ове задужбине је подигнута болница у Крупњу, Дом старца у Књажевцу, а у Београду на Булбудеру Градска болница, за коју је утрошено око пет милиона дин. Задужбина је подигла на Београдском сајмишту изложбени павиљон и тиме остварила и привредно-трговачки задатак у духу жеље легатора.

По тестаменту Николе Спасића има се набавити из задужбинских средстава највеће звоно за храм Светосавски и по извештају Управе храма ово би звоно коштало, с обзиром на монументалност и величину храма и звонаре, милион динара.

Ова задужбина издржава неколико домаћичких школа, од којих се поклања нарочита пажња школи у Штимљу на Косову у Дому друштва Кнегиње Љубице. Ова задужбина издаје „Летопис”, у коме, поред извештаја, доноси веома лепе чланке из области привреде и трговине, из пера наших признатих писаца.

Никола Спасић је умро на Крфу 1916 год., где се био евакуисао после окупације наше земље, али је изразио жељу да му тело

почива у ослобођеној отаџбини. Његов завет је испуњен и тело му је пренесено у Београд и сахрањено 1923 год. на Топчидерском гробљу, у капели коју је још за живота саградио.

Почивши Никола Кики родио се 1841 год. у Клисурси у Јужној Србији. Као дете од 7 год. дошао је у Београд с мајком путујући 15 дана кириџским коњима. По завршетку основне школе похађао је српску трговачку школу. Као младић ступио је у бакалску радњу Думе Ђ. Јане, где је показао велику способност у послу, па га зато стриц узме у своју радњу, коју му уступи после извесног времена на самостално управљање. Никола Кики је за кратко време, радом и штедњом, стекао толико да је купио кућу у Симиној улици. Потом се ожени Евгенијом, ћерком виђеног трговца београдске чаршије, Николе Наумовића из Крушева у Јужној Србији. Евгенија је зналачки помагала свога мужа у свима пословима и била вредна, скромна и штедљива домаћица. Прича се да је она била за то доба једна од интелегентнијих жена, добро васпитана и говорила два страна језика и као таква играла улогу у свима хумано-националним друштвима тога доба. Као трговац, Никола је највише долазио у додир са трговцима и видео многе своје другове изнемогле и болесне како се без средстава за живот муче и злупате. Стога се код њега јавила идеја да тим људима помогне, да оспособи трговце за животну борбу, и, у договору са својом супругом Евгенијом, реши да сву своју имовину завешта Београдској трговачкој омладини за издржавање и школовање трговачких помоћника. Сем тога, по завештању Евгеније и Николе Кики, Београдска трговачка омладина подигла је болницу у Звечанској улици 1937 године за лечење трговачке омладине. Тако је осигурао трговачкој омладини не само школовање, него и чување и подизање здравља.

Евгенија Кики (умрла 1933) завештала је тестаментом повећу суму, као и своју очевину, плац на углу Цетињске и Хилендарске улице, да се на њему подигне дом који се баш ових дана изграђује а који носи име Марије и Николе Наумовића, родитеља Евгеније Кики. Поред омладине, у овај дом биће смештени и изнемогли сиромашни трговци који су остали без икаквих средстава за живот, те ће и они бити збринуту.

Ова задужбина располаже и великим имањем, — са зградом, која се налази на углу Кнез Михајлове и улице Краља Петра, од које се такође троше приходи за циљеве Београдске трговачке омладине.

Ванђел Тома, трговац, дошао је из Јужне Србије у Београд 1864 год. Својим радом и штедњом стекао је велико имање на углу Пенкареове и Дечанске улице, некада хотел „Булевар“, које је завештао Српском трговачком друштву ради издржавања и школовања трговачке омладине из Јужне Србије. Велики део прихода са овог имања уступа се Бео-

градској трговачкој омладини ради извођења циљева које је тестаментом означио Ванђел Тома. На име издржавања трговачких помоћника и њиховог школовања троши се око динара 150.000 годишње из ове задужбине. Ванђел Тома је умро у Београду 1906 год.

Овај племенити човек сетио се и једног знатног момента из наше прошлости у борби за слободу. Својим тестаментом, Ванђел Тома, оставља замашну суму за оно време од 14.000 динара за подизање споменика на Чукур Чесми, као успомену на догађај од трећег јуна 1862 године. И данас, када се дође на раскрсницу Добрачине и Господар Јевремове улице, види се споменик чији је иницијатор Јужносрбијанац, који је желео да укаже поколењима на борбу коју је наш народ водио при војевању за своју слободу... Па зар ови људи са оваквим схватањима не заслужују пажњу и дивљење!

Илија Антоновић, гвожђарски трговац, родио се 3 маја 1843 г. у Мелнику у Јужној Србији од мајке Ласкарине и оца Антона Илића. Његови су родитељи морали да напусте родни крај кад је Илија имао 2 год. У Београду је Илија свршио основну школу и потом ступио у радњу брата Панајота. Год. 1875 почео је самостално да ради и уложио у радњу уштеду од 750 дук. и толико позајмице. Илија Антоновић је својим личним трудом успео да створи себи угледно трговачко име. Стога нам он може да послужи за при-

Задужбина Димитрија и Анке Наумовић (Коларчева 9)

мер како се личном способношћу, честитошћу, марљивошћу, вредношћу и штедњом стичу леп глас и углед. У своме раду показивао је нарочито интересовање за васпитање трговачке омладине. Зато је највећи део своје имовине — кућу, која се састоји од два спрата у улици Карађорђевој бр. 16, — оставио Београдској трговачкој омладини. Сем овога, оставио је: Београдској варошкој болници 50.000 дин., Београдском женском друштву 50.000.— дин. да се од прихода удају по две сироте девојке, Београдској општини за сиротињу дин. 30.000, Београдској саборној цркви 30.000 дин., Београдском певачком друштву 15.000 дин., Дому ученика средњих школа 15.000 дин., Друштву „Краљ Дечански“ 2000 дин., Цркви Св. Саве 2000 дин., Српском учитељском друштву 1000 дин.

Поред овога Илија Антоновић је оставио велико завештење Београдском универзитету ради школовања сиромашних студената.

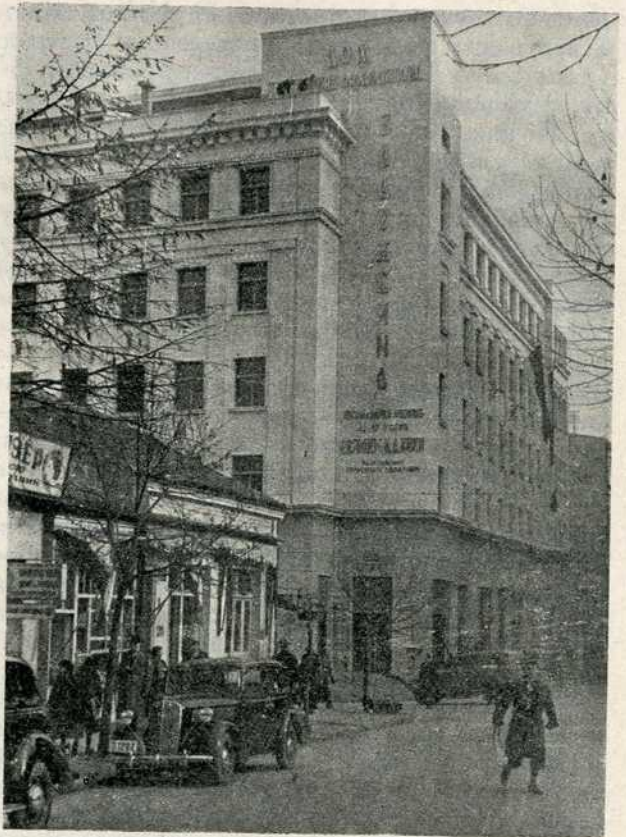
Сима Ст. Баша родио се 17-1-1867 год. у Клисурској у Јужној Србији. У Београд је дошао 1881 год. Као ученик ступи у радњу Борђа Н. Вучо, где је брзо напредовао и после извесног времена успео да дође за члана фирме, а 1903 год. радња пређе и на његово име. Вредан и марљив на послу, стекао је добар глас и лепо имање. Сима је својим тестаментом завештао Београдској трговачкој омладини 100.000 дин., а остали део свога имања Фонду сиромашних ученика Београдског универзитета и хуманим и просветним установама. Сима Ст. Баша умро је у Београду 21 децембра 1926 год.

Поред ових, својом дарожљивошћу истичу се још и многи други Јужносрбијанци, од којих видно место заузима Милан Димић, индустријалац, родом из Маврова, који је својим знатним прилогом омогућио подизање дома Удружења Јужносрбијанаца у Београду, у Римској улици бр. 2, које такође има културни и хумани задатак.

Потребно је напоменути, да се родољубива свест Јужносрбијанаца истицала како на својој родној грудии у чувању свога имена и језика, тако и у Престоници, где су са пуно смисла и прегнућа улагали своје снаге за слободу и напредак свога народа. Тако је једном Петру Ичку, првом делегату за спољне послове Карађорђево Србије, било пало у део да изврши онако значајну мисију код Порте на признању и формирању наше државе закључењем познатог Ичковог мира 1806 године.

Не мања је заслуга браће Трмчевића из Маврова, који су омогућили, отварањем Налет Капије, Карађорђевим усташама 1806 г. да освоје Сава Капију и уђу у варош Београд на св. Андреју.

Овом приликом хоћу да нагласим, да су поред људи које сам напред истакао, увек играли улогу у њиховом животу и њихове супруге, као сараднице, како у раду тако и у стварању задужбина. Стога, поред Голуба Ја-

Задужбина Марије и Николе Наумовића, легат њихове кћери Евгеније Н. Кики

нића заузима место и супруга му поч. Босилка; поред Димитрија Наумовића супруга му Анка; поред Николе Кики супруга му Евгенија, а поред поч. Николе Спасића уважена му супруга Г-ђа Нака Спасић, која и сада узима живо учешће у многим културно-социјалним и хуманим установама у Престоници, где је нарочито запажена њена активност, а која је гајила нарочите симпатије према Јужној Србији, како за живота свога супруга тако и данас.

Из овог кратког излагања јасно се види, да је наш народ са Југа активно учествовао на техничком, културном и политичком подизању наше отаџбине уз сарадњу свих синова њених, јер је Јужносрбијанац увек гледао на Београд као на свој Пијемонт. Његова су стремљења увек упућена у том правцу.

Стога, указујући на ове светле примере националне свести, рада и штедње за добро народа и државе, — појмимо њиховим примером и стварајмо задужбине које ће користити нашем народу. Јер у нашем народу има још врло много да се ради, а приватна иницијатива може да буде од велике користи.*)

*) При обради ове теме служио сам се податцима из Споменнице и Летописа Задужбине Николе Спасића и Споменнице и Извештаја Београдске трговачке омладине.

ШЕТЊА КРОЗ СТАРИ БЕОГРАД

1

Стари Београд, о коме се у последње време толико пише, у ствари претставља два стара Београда: *најстарији*, који је био на простору ограђеном шанцем, а то је линија: Савске велике степенице — Косанчићев венац — Обилићев венац — „Руски цар” — Парк пред Ратничким домом — кафана „Два Јелена” у Скадарлији — део Јевремове — Француска — Прва мушка гимназија у Душановој улици наспрам цркве Александра Невског; и *други стари Београд* који је допирао до краја ул. Краљица Милана, т.ј. до кафана „Рудничанин” и „Три сељака”.

Најстарији Београд, када су ван шанца биле пустаре, данас нико не памти. Он је, као такав, постојао до 1832 г. Тек после те године, варош је почела да се шири и ван шанца, захваљујући кнезу Милошу који је давао плацеве па и сам наређивао зидање државних зграда.

Абаџиска чаршија (улица Краљице Наталије) у којој и данас има доста старих зграда, била је до 1842 државна ливада. Још кнез Милош наредио је 1836 да се та ливада раздели на абаџије који би на њој имали да подигну куће и дућане, али до деобе је дошло тек 1842.

За *Батал џамију* кнез Милош је наредио да се сав тај простор засеје житом „да Турци не би имали где вежбати солдате”. Исти случај је био и са простором око Војне академије.

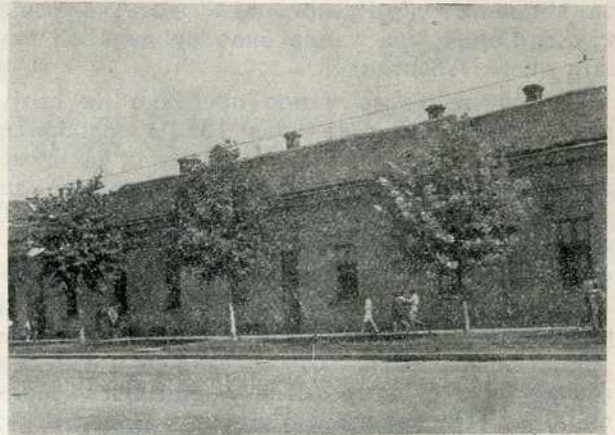
Београдска општина направила је 1839 г. кућу на Ташмајдану и у истој отворила козару. Комисија, коју су састављали кметови из Београда: Јевта Поповић, Павле Нешић и Ђорђе Панић; и из Палилуле Урош Стојановић, — нашла је „салана (козара) је доста удаљена од вароши, ником не шкоди местом, нити ће пак вароши смрад какову наносити”. (Козаре су биле месарнице ван варошког региона, у којима се месо јевтино продавало.)

До 1839 Палилула и Савамола биле су села, независна од Београда. Те године ушла су у састав београдске општине, али су и даље сматрана као предграђа. Ипак, то ништа није сметало општини да прибавља њиве и ливаде чак и у Булбулдеру, све до Лауданова шанца.

Шанац око Београда постојао је до 1880 г. Те године почело се са скидањем истог и то је трајало 3 г. Земља је одношена на Дорћол и тамо засипане рупчаге.

Раскопавање и ношење земље вршио је неки Таса, зв. Гарибалди, на 20 двоколица.

До 1827 на шанцу су били усађени палисади које је народ целог Београдског округа кулуком секао у шуми, дељао и намештао, али од 1827 то је напуштено и сиротиња је те палисаде погорела по својим кућама. И сам шанац није одржаван. Преко њега народ је направио многобројне путање за прелазе. Људи су били на то принуђени, јер су капије биле доста удаљене једна од друге. *Сава капија* била је десно од великих степеница кад се озго иде; *Варош капија* код бив. књижаре Валожиха, али књижара је била одмах иза шанца; *Стамбол капија*, на коме је месту сада Позориште; *Скадар капија* код „Два јелена” у Скадарлији; и *Видин капија*, где је данас нова зграда Прве мушке и четврте женске гимназије.

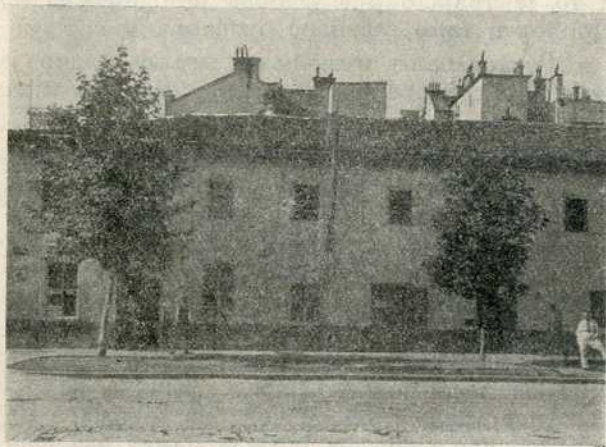
Бивша основна школа у Душановој 35

Све капије, сем Стамбол капије, срушене су за време бомбардовања 1862. Стамбол капија срушена је дефинитивно 19 маја 1866 и рушење је трајало равно месец дана, јер су зидине биле необично тврде. Приликом рушења било је и жртава од експлозије.

Најстарији Београд имао је многобројне сокачиће, од којих су неки били и „слепи”, т.ј. без излаза на другу страну. Где су са-

да широке улице, до 1880 г. биле су само пешачке стазе. То је случај са Обилићевим Венцем. Колски саобраћај био је немогућ. Морало се далеко обилазити: У 1861 „Световид” је писао:

„Имаде плацева који би се могли откупити и куће срушити те да се отворе краћи сокаци, што би житељима у Београду од велике ползе било. Ко хоће данас да иде на Велику пијацу, мора заходно обилазити многе сокаке, особито с колима на Варош капију, или преко Теразија на Стамбол капију”.

Кафана „Црни орао“ у Душановој бр. 54

Улице: Ускочка, Делијска и Николе Спасића просечене су 1871, али као „слепе”. Њих је просекло друштво „Слога” у чијој су својини била сва та земљишта, па и део ул. кнеза Михаила од „Руског цара” до Академије наука. Горње три улице биле су до 1868 башта кнеза Александра.

Друштво је те улице просекло на своју руку, али општина је ипак 1872 г. одобрила да се улице: Ускочка и Н. Спасића продуже до Сараф Костине (Цара Лазара) с тим да друштво у њима изрази калдрму. Међутим, ми знамо да је Ускочка улица тек пре неколико година скроз просечена.

Колико је свет патео што је калдрма била рђава, или је уопште није било, казују нам „Општинске новине” од 26 априла 1882. Те године биле су непролазне улице: Васе Чарапића, од Позоришта до пијаце, Призренска, Дечанска, Пашићева и Кондина. По другим улицама морале су се ломити ноге на цомбастој турској калдрми.

Свим тим невољама придружило се је и рђаво осветлење. До 1892, када је пуштено електрично осветлење, у Београду није било више од 300 фењера. Како ли је тек морао изгледати 1872 кад је било свега 66 фењера, а у ул. Кнеза Михаила само један код Делијске чесме.

Фењери су први пут постављени 1830 а већ 1846 није ниједног било. Хроничар „Срп-

ских новина” у броју од 16 новембра 1846 жалио се на такво стање, јер „заиста је непристојно за грађане београдске да у главној вароши Књажевства сербског нема још ни једног фењера ноћу”.

Никола Христић, управник вароши, наредио је 1860 да кафане и механе морају имати пред радњама своје фењере и одржавати их. Истовремено је наредио да само отмени гости могу се задржавати по кафанама до 11 с. увече, а после тог времена нико се не сме наћи на улици без фењера. Остали, калфе и слуге најдаље до 9 с. увече морали су бити код својих кућа.

2

Да учинимо малу шетњу по најстаријем Београду. Нећемо помињати оно, што сваки зна: Двор кнеза Милоша на Варош капији, Универзитет Доситејев, Универзитетску зграду коју је капетан Миша поконио, Томину кафану, сада кафану под знаком питања, прекопута Саборне цркве, и општинску зграду у ул. Узун Мирковој. Да видимо има ли још трагова из тог најстаријег Београда. Иако је много уништено, ипак има још старих кућа. Пажњу привлачи кућа у Грачаничкој бр. 10 коју је пре 110 г. подигао Сима Марковић, трг. Та зграда, зидана по старински врло темељно и укљештена између модерних палата, сада је својина г-ца Симићевих, унука Симићевих.

Старе куће у ул. Краља Петра бр. 82

Ради будућих поколења требало би филмски снимити цео данашњи Београд, што би и за туризам данас била добра реклама.

Према споменику кнеза Михаила, где је данас палата „Риунионе”, пролазио је шанац и на том месту био висок преко 10 м. То место историско је и везано за уступање градова Србији 1867. Пред повратак кнеза Михаила из Цариграда, где је био да захвали на уступању градова, *Српске новине* од 3 априла 1867 донеле су ову белешку:

„У славу срећног повратка Кнежева из Цариграда, пуцаће се из градских топова са два места у вароши и то: из два топа са варошког шанца на оном вису више „Хајдук Вељка”, а из два са развалина Сава капије на Сави. Из топова са шанца избациће се 10 а са Сава капије 11 метака.”

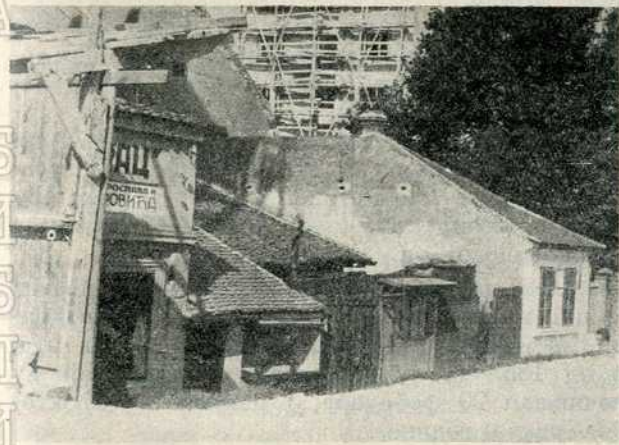
Хајдук Вељко била је кафана и то је она једносратна зграда у ул. Кнеза Михаила бр. 3. Она је била ван шанца.

Позади кафане налазило се је једно сокаче, само за пешаке, и оно је ишло од кафане „Мали војник” на хотел „Мажестик”. На крајевима тог сокачета били су крстови које је пролазник морао покренути да би прошао.

Споменик кнеза Михаила откривен је на Св. Николу 1882. Пре њега на том месту печењари, поређани у неколико редова, продавали су печење на пањевима. На месту Хипотекарне банке била је чувена кафана „Дарданели” пред којом су велики багремови давали лети добру хладовину.

Позориште је на бив. турском гробљу. Чика Исидор Николић, бив. кмет, који је сад у 85 год., ту је са друговима хватао гуштере. Чика Иса има одлично памћење и дао нам је досад много лепих података. Право је задовољство слушати тог старог човека који и данас, сваког дана у подне, долази пешке из Мачванске улице у кафану „Код 2 мегданције” у Поенкареову улици.

У Узун Мирковој улици старе су и интересантније куће: Вучићева, на углу Узун Мир-

Старе куће у Душановој бр. 82, 84 и 86

кове и Цара Уроша, и Цветка Рајовића, прекопута ње, у којој је сада Реалка.

Простор од Саборне цркве до ул. Узун Миркове звао се Главна чаршија, а наниже до Душанове „Зерек” који је био продужење Главне чаршије.

Кућа и радња Јована Куманудија била је на месту данашњег хотела „Ројал”, Краља Петра бр. 56.

На Дорћолу, који је био најстарији и најживљи део Београда, нема више интересан-

тности. Кад би га данас видео неко који 30 г. није био у њему, тешко би га могао познати. Промене су невероватно велике. Треба замислити да су улице: Француска, Доситејева, Добрачина и Капетан Мишина ишле само до Јевремове. Ниже њих биле су баште. Ул. Скендербегова уопште није постојала. Тек понегде вирила је понека кућа из воћњака.

Савременици пре 75 г. врло ружно су се изражавали о Дорћолу. „Он је, писао је Световид, као каква стародревна варварска развалина. Ту ти има небројено сокачића, без пра-

Старе куће у Скадарској бр. 17

вилног кроја и правца. Овде онде налазе се полу претрпане развалине турских кућа, дућана и кречана...”

Па ипак, Дорћол је старим Београђанима био симпатичан. Он више није жив као некад, али традиције су још врло живе.

У ул. Страхинића Бана интересантне су куће под бр. 28 и 56.

У Душановој улици, кућа под бројем 35 била је до 1904 основна школа. Прекопута ње је кафана „Црни орао.”

Типична је зграда у ул. Краља Петра бр. 82.

Доња страна Душанове ул. од Дубровачке до Маршала Пилсудског звала се је *Бит Пар*. Ту су телали продавали старе ствари.

Прекопута данашње школе, на углу Душанове и Дубровачке, била је кафана „Ленгер” до које је Дунав допирао приликом велике воде.

Поменимо још и ово:

1) Парк на Великој пијаци Општина је почела да изграђује 1886.

2) Хотел „Грчка краљица” подигнут је 1867 и тада се звао „Деспотов хан.”

3) Хотел „Српски краљ стара је зграда. У почетку то је била зграда са једним спратом. Остале спратове подигла је Врачарска задруга, сопственик тог хотела.

Кад је 1862 основана Управа фондова, њене канцеларије биле су у тој згради.

Емилијан Јовановић, професор Велике школе, предлагао је 1867 да се прво уреди Београд у шанцу па онда да се иде даље. Ради тога је израдио и потпун регулациони план. За шанца је предложио да се претвори у 6 паркова који би носили имена:

- 1) *Мишинац*, — успомена на Капетан Мишу;
- 2) *Лукијановац*, — по Лукијану Мушичком;
- 3) *Милошинац*, — по кнезу Милошу;
- 4) *Ђорђевац*, — по Карађорђу;
- 5) *Доситејевац*, — по Доситеју Обрадовићу;
- 6) *Караџићевац*, — по Вуку Караџићу.

Ова идеја пропала је, јер није наишла на разумевање код ондашњих људи.

3

Идући Теразијама, одмах до Прашке банке, била је кафана „Златан крст” у којој је до пре неколико година имала канцеларије Централна банка.

Закупац кафане, Илија Николић, рекламирао је 1865 г.:

„Пре три године имао сам мали број соба и рђаву шталу. Сада имам 12 соба за госте и шталу за 30 коња.”

Албаније нема више. У њој се пре рата јело 5 ком. ђевапчића за маријаш.

Нема више ни чувене кафане „Албанеза”. Ту је сада она петоспратна палата више „Златног крста”.

Нема ни старог симпатичног „Балкана”, и хотела за све сталече.

Још се држи „Таково — Урошева пивница”, некадања друмска механа.

У Поенкаревој улици, пред Коларчеве зграде, има још неколико старих зграда:

Стара Опера, коју је Ванђел Тома завештао Српском трговачком удружењу;

Кафана „Арапин” која је претурила 100 г. живота.

Кафана „2 мегданције”, под оним липама, такође је прешла сто година.

„Германова башта”, била је онде где је сада Друга београдска гимназија.

До ње, где је „Политика”, била је кафана „Кнез Михаило”, која је одлично радила.

До „Политике” била је кућа Трајка Петровића, предузимача, са прозорима у бароко стилу. Та кућа је била скоро увек празна, јер је сујеверан свет веровао да се у њој појављују духови.

На углу је стара кафана „Два побратима”, некад „Код црвене лампе.”

Ниже, на крају ул. Хилендарске, још постоји кафана „Код седам шваба” која је догурала до сто година.

Доле, у Вашингтоновој улици, Болница је ушла у 71 г. живота. Њена управа је купила 1842 башту за ренту. „Од ње ће се приход прибирати и временом и шпитаљ сазидати.”

Та башта је захватала границе: Француска, (поред цркве), Сењанин Иве и Србобранска, Кн. Милетина (Млетачка), Вашингтонова, Душанова. Башта је продата 1871.

На једном делу те баште сада је Бајлонова пијаца; на другом општински станови, а остали се налазе у приватним рукама и све је притиснуто зградама.

Стара општинска кланица налазила се је позади кафане „Дунав” у Француској 57.

Цео онај простор: Доситејева, доња страна Гундулићевог венца, Душанова и Француска био је својина Живка Давидовића. Црква Александра Невског и бив. кафана „Две буле” на томе су простору. Треба напоменути да је линија Француске ул. ишла поред оних скверова прекопута цркве и на горњем скверу је била кафана „Две буле”.

У Палилули има највише старих зграда. Праве палилулске улице су: Краљице Марије, Кнеза Данила и споредне око њих.

Булбулдер је ново насеље. У атару његовом (као и у Палилулском и Врачарском) Београђани су имали њиве, ливаде, винограде и летњиковце.

Како је реон најстаријег Београда био само до шанца, атар је допирао до Лаудановог шанца и то још од 1839.

Професорска колонија налази се на некадањој ливади Куртовића.

Доња страна ул. Кнеза Павла, од ул. Војводе Добрњца до старе Кланице, била је имање Обреновића, познато под именом „Кнежеве штале.”

Ботаничка башта била је имање Јеврема Обреновића. Њу је краљ Милан поконио држави за Ботаничку башту, с тим да се назива „Јевремовац”.

Скрећући са Теразија у ул. Краља Александра наилазимо на стару Панђелину зграду прекопута Скупштине, у којој је била Вукова гимназија, а у оној приземној згради у Влајковићевој ул. Реалка.

Цео простор, где је Скупштина, познат је под именом Батал џамија. Ту је била пијаца за стоку, сено, ракију, вино, креч итд. а од 1863 ту су одржавани вашари који су почињали 20 фебруара, 1 августа и 16 октобра сваке године.

Ти вашари су установљени без споразума са општином и она је тражила 1864 да се укину, јер јој почињавају дефиците. Навела је, да је 1863 имала штете: од првог вашара 746, од другог 781, а од трећег 1206 гроша чаршиских. У претставци, упућеној Трговачко-занатлиском одбору, Општина је навела и то како не увиђа да се земаљски производи доносе и марва на вашаре дотерује. Одбор је на то решио:

„Да се држање вашара и даље продужи, па ако намењеној цели не одговара, он ће сам по себи пасти. Међутим, општина да размисли о томе не би ли се вашару могла дати

већа живост кад би се за вашариште определило друго, целисходније место које би било снабдевно водом за појење стоке."

Лева страна ул. Краља Александра позната је под именом „Фишекциска чаршија“, и завршавала се код кафане „Греч“. После је наступало „Тркалиште“, где су врло дуго одржаване трке.

На Тркалишту су месари држали оборе за стоку. Једни су били приватни а други Општински.

У ул. Краља Милана најстарија је зграда кафана „Три сељака“. Ту је био крај оног другог старог Београда. Одатле, па ка „Славији“, која је подигнута 1889, прелазило се дрвеним мостом преко потока.

Педесет година живота ове године има пијачној згради на Цветном тргу. Темељ је положен 14/26 августа 1889. Зграда је коштала 24.504 дин. и захвата простор од 684 кв. метара.

На простору где је зграда бив. Чехо-Словачког посланства налазила се до 1920 механа „Ваљево“ са врло пространим двориштем које је увек било пуно сељачких кола. До механе је била велика башта. Један део њен био је виноград, други засејан кукурузом, а у трећем је било засађеног воћа: ораха и мушмула.

Се то имање: механа и башта, припадала је Јовану Кујунџићу, терзији.

У ул. Краљице Наталије највише има старих зграда, али без нарочите важности. Цркви је положен темељ 30 маја 1861. На том месту био је дудињак.

Зграда за Вишу женску школу (у ул. Краљице Наталије 31) подигнута је 1864—1865. Темељ ударен 19 маја исте године. Освећењу темеља присуствовао је и Кнез Михаило (из ове школе развила се: Женска учитељска школа, Прва, Друга и Трећа женска гимназија). Стара Скупштина направљена је 1881.

У ул. Краљице Наталије становали су наши великодостојници. Зато је она од Балканске до Милоша Великог носила име „Министарска“.

У тој улици под бр. 80 и сад постоји кућа Радивоја Милојковића, претседника владе и чувеног министра Унутрашњих дела, који је био страх и трепет полицијских чиновника. Посланици без разлике/респектовали су га. Лепа је једна епизода са скупштинске седнице од 26 новембра 1878. Прота Милан Ђурић нападао је чиновнике који хоће хлеба без мотике. Радивоје му одговори:

„Чини ми се да и г. попини дланови нису много нажуљени од мотике.“

После тих речи наста општи смех.

Сасвим доле (на углу: Балканске, Адм. Гепрата и Немањине) Кнежева пивара навршила је сто година.

Сарајевска улица има прилично старих зграда. Исто тако: Босанска, Ломина и горњи део Карађорђево.

До 1899 морало се на желез. станицу ићи сбилазно — Немањиним улицом, јер је на подножју Балканске ул. била кафана „Нови свет“ која је те године срушена.

Карађорђево ул. до 1899 постојала је од Пристаништа до „Бристола“. На том месту био је „Параносов хан“, који је такође те године срушен, јер је целу ширину улице заузимао. Одатле па до станице била је бара „Венеција“.

Старе куће у Душановој бр. 47 и 49

Поред „Параносовог хана“ између „Бристола“ и Београдске задруге, до ул. Јаворске и доле ка дрварама била је „Мала пијаца“ коју је Сава често плавила. Отуда и песма, давно заборављена:

Мали пијац, ето тако
Потопила Сава;
Мога дику, ето тако
Заболела глава.

Идући горе, у Босанској бр. 8 још стоји Антулина кућа. Споља је она обична, али унутарња израда, нарочито степенце, претставља господство и префињени укус.

Испод првог отвора Земунског моста, поред Саве, била је кафана „На Лиману“, својина капетан Мишина. То је била кафана на спрат и имала собе за преноћишта. Поред кафане, Милош Димитријевић, фризер, отворио је 1874 топло и хладно купатило.

Кад се изађе горе на Варош капију, стара је кафана „Златан грозд“ звана раније „Енглеска краљица“. Први сопственик је био поп Сушић, из Остружнице.

У делу те зграде из Космајске улице, до штампарије Раденковић, пре 95 г. давне су позоришне претставе. Доцније је ту била Синагога.

На месту штампарије била је кафана „Сребрна кугла“.

На Источном Врачару вреди поменути Болницу за душевне болести, и то зграду у којој су канцеларије. Та зграда је сазидана пре

120 г. трошком Вите Ромине, лекара кнеза Милоша, и позната је под именом „Докторова кула“. Испод ње је био докторов виноград.

Болница је основана и у ту се зграду уселила 1861 г.

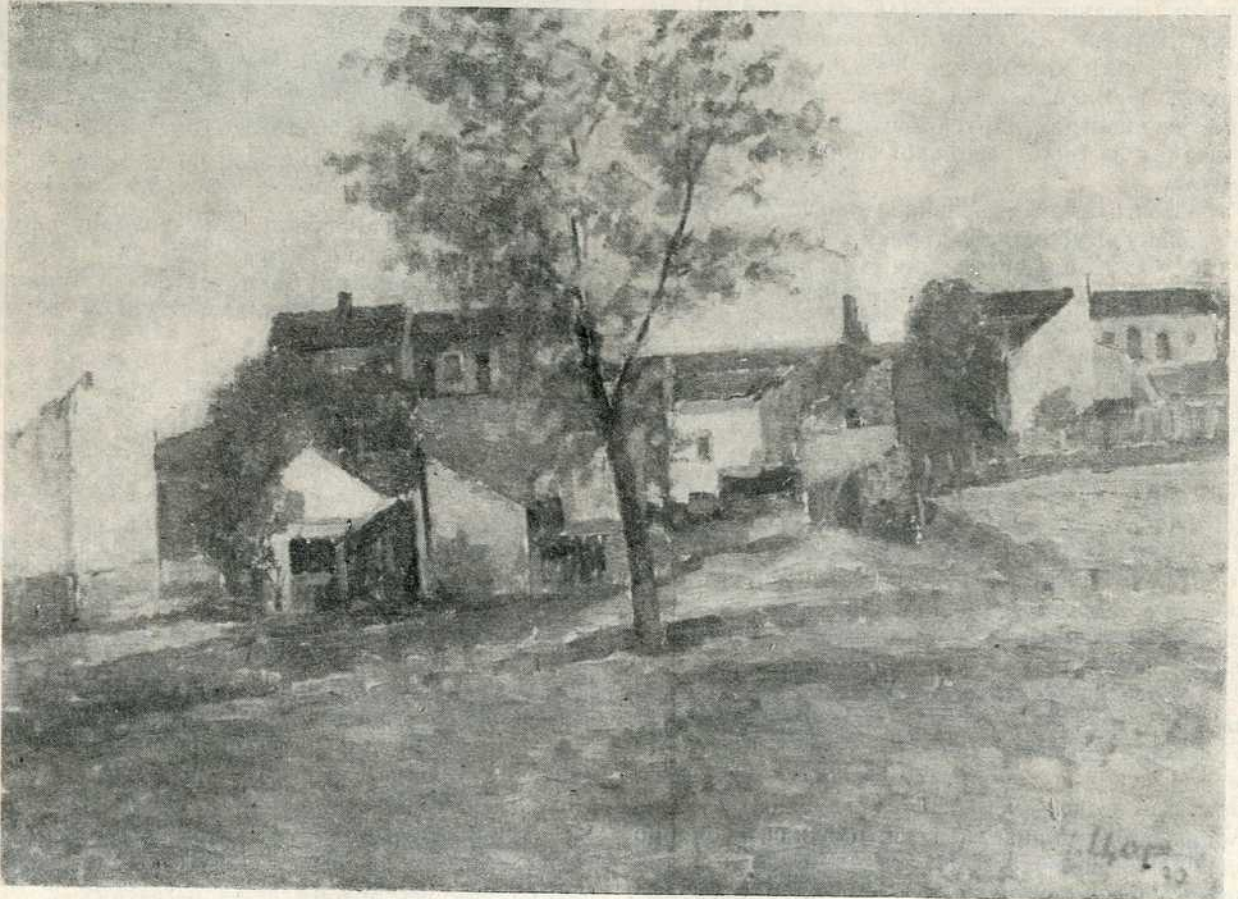
*

Нови Београд: више Славије, са Пашиним Брдом, Вождовцем и Душановцем, затим преко Саве и у Панчевачком Риту изграђује се пред нашим очима. Свима нам се намеће дужност да урадимо шта треба да ти нови крајеви Београда буду лепо и привлачни, са широким

улицама, светлим становима и баштама. Боље је сада изградити регулациони план и поступно га изводити него да будуће генерације дају стотине милиона за експропријације и да нас проклињу. Бездушном искоришћавању простора, са прављењем мрачних станова, мора се стати на пут.

Данашње генерације, огрезле у материјализму, морају се довести до сазнања да је у њихова схватања потребно унети доста идеализма, који је услов за срећан живот и подлога напредовању друштвене заједнице.

Д. Ј. Ранковић

Марко Цар: Предграђе Београда (Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијета Зузорић“)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Национална улога градова

Градска Америка

VIII

Покрет који је тежио да град прошири у ширину створио је у току последњих година страховите празнине у нашим градовима а имао је такође и штетан утицај на цене земљишта, које су сувише високе да би омогућиле да се проширење вароши обавља на одговарајући начин. Претерано парцелисање земљишта створило је страховито дефектне улице и регулационе планове у облику решетки као и некорисне и преране парцелације, рђаво изведене.

Ситуација у којој се налазе наши градови приписује се уопште неограниченој експлоатацији терена од стране приватних сопственика. Искрено узевши, грешке се не могу изразити на један тако прост и јасан начин. Наиме, непристрасно проучавање ситуације показује, да се овакво стање ствари има у суштини приписати отсуству градске земљишне политике, из чега проистиче да су наше јавне власти пренебрегле да сопственицима имања пруже средства да искористе земљиште на рационалан и користан начин. Када се израђује земљишна политика која има за циљ да се оствари хармоничан развој града, важније је да се притежаоци земљишта заштићују и упућују, него да им се намећу ограничења. На сваког сопственика непокретности који жели да искористи своје имање на штету свога суседства или заједнице, постоје стотине оних који желе да буду заштићени од сличних антисоцијалних тежњи. Али, кад не постоји та заштита од стране заједнице, сасвим је природно да просечни сопственик жели да себи прибави користи, заштићујући сам себе, на рачун својих суседа, које би користи они иначе обезбедили себи на његов рачун.

У основи проблем се не састоји само у приватној експлоатацији, већ такође у чињеници да смо пропустили да схватимо, да су сопственост земљишта и његово искоришћавање у граду пре свега питања јавног интереса и да би било од јавног интереса, да се искоришћавање земљишта регулише боље у корист друштва и да се повећа непокретна имовина јавних тела; да су брзе и методичке реформе неопходне да се осигура садашње благостање и будући напретци наших градова и да само мали број ових реформи може да буде изведен локално, пошто оне претпостављају нове законе и нову политику националног значаја у области градске земљишне е-

кономије, што се морају формулисати законодавством појединих држава, месним законодавством, а можда чак и националним.

Крајеви са нездравим становима (тоди) и лепрозне зоне

Крајеви са нездравим становима јесу највиднији симптом градског распадања. Много више него на селу градски тоди је зло које је врло заразно. Оно се не ограничава само на напуштене зоне за становање, већ такође захвата често и пословне и индустријске квартове који су у опадању. На њих се не налази само у старијим и централним крајевима градова. Тоди у предграђима имају много бржи развој, а они који су у центру полако ишчезавају.

Лепрозне зоне и крајеви који су у опадању повлаче за собом опадање свега онога што је у њиховом суседству, снижавају кирије, смањују фискалне приходе, задају посла комуналним службама и изазивају издатке који би се могли употребити за задовољење потреба у коме другом крају. У том погледу тоди штеде приходе општине и шкоде напретку целог града.

Што се тиче зграда за становање у градовима, може се рећи да велики део не задовољава у погледу изградње, слободне површине, пренасељености, санитарских услова и удобности. Од 1,500.000 зграда за становање у 64 града, установљено је да једна шестина не задовољава услове за удобно становање.

Многобројне студије које су извршене у појединим местима показују да су рђави услови за становање узрок високог дечјег морталитета и туберкулозе и великог броја случајева престапа и злочина. Исто тако, постоје тесне везе између рђавих услова за становање и друштвених нереда, између пожара и бедних станова. Просечни трошкови за ватрогасну службу, за полицију и други, много су већи по глави становника у крајевима где су услови становања рђави него по другим крајевима, док су приходи у њима претерано мали. Тако општине субвенционирају оне крајеве у којима су услови становања рђави, док би могле да употребе корисно ове изворе на изградњу пристојних станова.

Тешкоће у погледу становања

Чак и најбољи станови једне општине изазивају проблеме. На првом месту постоји оскудица у становима. Мада се у току деценије број оних који су били сопственици својих станова повећао, њихов проценат износио је у 1930 години свега 46,8%. Наиме, у колико је варош већа и више индустријализована у толико је власништво распрострањеније. Тежиште проблема лежи у томе што су приходи породица недовољни, или што су цене пристојним становима одвећ високе, услед чега велики део домаћег буџета иде на плаћање кирије. Што још више погоршава проблем, породице, чији су приходи слабији, морају обично да дају већи део својих прихода за кирију, него породице које су имућне.

Народна политика прихватила је од скоро да јавним властима припада дужност да дају зајмове за изградњу станова и да их изграђују, не само у циљу привредне обнове, већ такође у циљу да побољшају услове становања.

Међутим, и поред усвајања ове народне политике проблеми још увек постоје. Поједине државе и ако су објавиле законе које предвиђају власти које имају за дужност да се старају о становању, не журе много да овом питању даду један општи и национални импулс. Власти појединих држава и локалне власти врло споро схватају потребу да раде енергично и да приме на себе ову одговорност и ову мисију. Питања уклањања тодија још увек се мешају са питањима изградње јевтиних станова. Зоне које не би требало да буду више употребљаване за становање, јер зато нису подесне и зато што њихов развој није у сразмери са развојем који се жели за целу заједницу, изграђују се поново са одушевљењем, али често са тако просечним резултатима, да изгледају као да су предодређене да буду жртве оних истих разорних сила које су довеле до опадања ранијег насеља. Исто тако, дају се зајмови за станове који не задовољавају ни минималне услове у погледу суседства, простора, изградње и хигијене и који ће брзо пропасти. Да би једна народна станбена политика била потпуно ефикасна, она не треба да буде везана само са народном привредом и са финансиском структуром, већ треба да буде један од саставних делова једног опсежног плана за дуг период развоја и обнове градске заједнице, да би се избегли појединачни пројекти, да би се осигурала трајност нових уређајних основа, да би се предупредила нова распарчавања у структури града и да би се уопште излечили недостатци који су довели до ситуације коју нова политика и нов програм имају за циљ да измене.

Старење

У Сједињеним Државама уопште, а специјално у нашим градовима, изгледа да материјал стари и пропада брже но што би требало да је случај у једној релативно новој земљи. У релативно кратком времену, ако се упореди са другим земљама, америчка села постала су градови, а градови велике метрополе, док су други велики градови у опадању и постали су места фантоми. Куће од цигала замениле су дрвене куће, хотели са апартманима заменили су куће за становање, зграде за бирое замениле су дућане, гараже једносратне замениле су гараже на неколико спратова, кафане су претворене у велике хотеле, а велике грађевине последње генерације биле су порушене да би уступиле место огромним облакодерима. Улице са каменом и дрвеном калдрмом замењене су бетонираним путевима, путеви којима су се могла размислити једна кола проширени су у путеве за двоја кола.

Ово старење без примера објашњава се, делом, брзим порастом и развојем становништва и предузећа, што је учинило да све пропада бржим темпом; постојањем обилних природних богатстава, која су учинила излишним дух штедње и гурала су ка потрошњи; брзо извршеним радовима, услед чега брзо пропадање конструкције; недостатком стабилности заједнице; отсуством сваког уређајног плана или поделе на зоне, што је омогућило сопственицима да искоришћавају своја земљишта како су најбоље налазили за сходно и жртвовањем заједничког интереса личном и материјалном интересу.

Кад би овај расипнички дух имао само материјалне последице, овај проблем брзог старења у америчким градовима не би био много озбиљан. Али су се његова дејства осетила и у дезорганизацији производње, у путошима незапослености, у пропадању талента, у декуражирању штедње и у небрижљивости у погледу свега што је имало везе са заједничком имовином.

Ружан изглед

Зграде просечног изгледа, парцеле терена запуштених и ненастањених терена, огромне рекламне плакате и недостатак архитектонског јединства јесу карактеристике многих америчких градова. Можда је тешко регулисати архитектонски стил, али да је то могуће и остварљиво показује европско искуство. Величанствени градови старог света и неки лепо уређени градови Америке нису створени случајно.

Они су били изграђени свесно, сходно добро смишљеним плановима, не само у по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.ubp.rs
 У
 Н
 И
 В
 Е
 Р
 З
 И
 Т
 Е
 Т
 С
 К
 А
 Б
 И
 В
 Л
 И
 О
 Т
 Е
 К
 А

у виду изградње и безбедности, већ такође и што се тиче регулације.

Ми у Америци нисмо обраћали много пажње на спољну привлачност градова. Такође нисмо много урадили да се наше становништво диви архитектонским облицима и хармоничном регулационом плану града. Практично не постоје прописи ни обавезе који су у стању да нагнају сопственике да се прилагоде архитектонском стилу суседа. Исто тако, сопственици неизграђених терена нису дужни да одржавају у добром стању своја имања. Напротив захтева се да терени доносе што више од рекламе која се на њима врше и од јевтиних грађевина које се на њима подижу и које имају мало привлачан изглед. И ако су у току последњих година правила о подели на зоне и грађевински прописи нешто мало ублажили ово зло, у већини наших градова постоје још увек места страшног изгледа и са ружним провизорним конструкцијама.

Рђав смештај индустрије

Један од главних градских проблема јесте смештај индустрије, на начин да се обезбеди максимум искоришћавања расположиве радне снаге, минимум сезонских промена у укупном броју надница, најбоље искоришћење преимућстава која се имају у погледу сировина и тржишта, и равнотежа између коштања услуга учињених индустрији од стране Општине и прихода које индустрија извлачи од тих услуга.

Не водећи рачуна о потреби једног програма индустриског развоја, општине су привлачиле и потпомагале предузећа, не обзирајући се на дејство које ће то имати ни скупну структуру индустријску. Врло често дешавало се, да се није водило рачуна о квалитету, већ једино о квантитету, узимајући у обзир само укупну индустријску активност у моменту оснивања новог предузећа. Рђаво уравнотежена месна индустријска структура узрок је индустријске дезорганизације на целом фронту, јер она повлачи сеобу радне снаге, незапосленост, ниске наднице, умањену куповну моћ, застој трговине, нижи стандард живота, повећане трошкове за незапослене, високе порезе, незаузеће станова, застој у изградњи, старење заједничке имовине и опадање индустријске опреме.

И у погледу националном такође, основне индустријског развоја нису никад биле, а нису ни сад рационалне. Постављање једне индустрије у једном или другом крају, у једној или другој вароши, одлучивано је често имајући само у виду ситуацију у тој грани индустрије не водећи рачуна о штетним последицама које то може имати за друге индустрије или за индустрије њој сродне, или за градску заједницу. У великом броју слу-

чајева на такву одлуку имали су утицаја транспортни систем и тарифна политика, који су привлачили предузећа да се инсталирају у једном одређеном месту, на рачун продуктивности целе остале индустрије и на рачун националних интереса. Групе индустријског радног света који се налази у очајном положају, нису само локалне појаве, већ су опште националне, по своме постанку и по својим последицама.

Сличне незгоде могу се избећи ако се буде вршила индустријска селекција, као што је то случај у извесним градовима Сједињених држава, у којима су постигнути добри резултати применом планирања, које није имало у виду само непосредне приходе које ће дати једно одређено предузеће, већ такође и последице, које ће произаћи од његовог смештања, на продуктивност целокупне заједнице. У отсуству локалне и приватне иницијативе у овом погледу, решење треба тражити у акцији владе и у националном зонирању индустрије.

Неефикасна контрола саобраћаја

Поред индустрије, узрок недостатцима које показују расподела градова на националној територији и градски живот јесу саобраћајне мреже и тарифна политика земље. Амерички градови, постављени у главном поред природних водених токова, још у своме почетку трпели су штетне последице од конкуренције у области транспорта. У доба канала, градови су се почели подизати дуж нових водених путева, доводећи до падања градова који су већ били развијени, али су били поред старих путева и према томе мање фаворизовани. Кад је дошла железница, градови који су се налазили дуж канала имали су често исту судбину. Најзад, железнице су се умножиле и ривалство између градова почело се испољавати у форми додељивања субвенција, у изградњи железница од стране самих градова и још већим снижавањем упропашћујућих тарифа.

Последице су биле многоструке. Железнице, немогући да живе од експлоатације једне једине пруге, биле су доведене у положај да пруге изграђују без икаквог реда, водећи их кроз нове крајеве. Услед тога дошло је до стварања нових градских центара, који су изазивали стварање нових линија и тежили да повећају њихов број. Овај процес још није дошао своме крају. Камион и аутобус не само да смањују железнички саобраћај, већ почињу да имају утицај на расподелу градова на националној територији, као и на градску структуру појединачно и по покрајинама.

Не можемо замислити какво ће дејство имати развој авијације и преношење електричне енергије на велике даљине, али историја, која

ја се одиграла са појавом првих облика транспорта, може да се понови, сем ако се не приступи званичном регулисању овог питања.

Битни проблем овом моменту јесте, на који начин треба контролисати и изменити постојећу мрежу саобраћајну, било да се сачува, или да се измени садашња расподела градова на националном тлу. Уместо да се саобраћајни систем и тарифска политика употребе ради утицања на циркулацију робе и лица, као и на равнотежу привредне делатности и урбанизације, сходно једном унапред утврђеном националном плану, остављена су саобраћајна средства и тарифска политика да повећавају користи и штете које сада постоје. Потребно је усвојити једну нову политику, која ће имати за циљ да од нашег саобраћајног и тарифног система створи инструменат еластичан, а не једну грубу целину, да би се на тај начин деловало на будући развој градова.

Градски саобраћај

Саобраћај уопште као и политика у погледу тарифа експлоатације, у погледу власништва инсталација и управљања играли су одлучујућу улогу у развоју градских заједница и градских крајева. Пространство градске територије, расподела становништва и привредне делатности, искоришћење земљишта, цене земљишта и јачина грађевинске делатности били су под утицајем локалних саобраћајних средстава. И поред нових саобраћајних средстава, нарочито аутомобила, јасно се показује да план развоја градских територија носи још увек печат наше старе политике и старих метода у области транспорта, које нису водили рачуна, или врло мало о интересима целог града. Међу незгодама такве политике налази се и нагомиланост становништва и веома високе цене непокретностима у извесним крајевима, претерана растуреност неизграђених терена и смањење вредности земљишта у другим крајевима, високо коштање јавних служби, које проистичу из ове ситуације и тешкоће у трговачком промету, између осталих, тешкоћа у саобраћају са свима својим незгодама и несрећним случајевима.

Према томе, битно је да се испита како треба организовати градски саобраћај, да он постане ефикасан инструменат развоја појединих крајева и градских центара, саобразно генералним плановима израђеним за далеку будућност.

Генерални план и подела на зоне

Мада су утврђивање генералних планова и одређивање градских зона, како су практиковани у току последњих двадесет година, били спасоносни, ипак нису одговорили оно-

ме што се од њих очекивало и нису дали резултате које су иначе могли да даду. Њима је сметао читав низ препрека, чије је уклањање било од првокласне важности, да би планирање и подела на зоне могли бити ефикасни и крунисани успехом.

Пре свега, органи који се старају о извођењу регулације града нису имали довољно власти да ефикасно делују на материјалну, друштвену и привредну структуру општине, на основу плана који је паметно и широко замишљен. На њих врше утицај јавно и званично мњење, који су рђаво информисани и који не схватају како би требало велики значај планског изграђивања града. Они наилазе често на љубомору и чак на опозицију код управних власти. Њима недостаје средстава и спремног персонала. Често пута они сами греше, јер немају довољно убеђења и енергије у вршењу своје дужности, о којој често пута имају или погрешну концепцију или ограничено разумевање.

Али тамо где је примена генералног плана највише развијена, ретко је да се ти одељци за разраду генералног плана консултују поводом свих пројектованих јавних радова на територији која спада у њихов ресор они имају консултативну улогу само кад су у питању пројекти. Исто тако не тражи се њихово мишљење кад је у питању саобраћај, сем ако се предлажу измене које директно тангирају какво општинско добро. Њихова власт у погледу парцелације недовољна је да би била ефикасна; и они немају потребног ауторитета да одређују услове парцелације. Уопште узевши одељци за разраду генералног плана требали би да имају довољно власти, да дају своје мишљење по свима питањима која се тичу развоја града; а тамо где не постоје одељци за разраду генералног плана појединих крајева, ову власт требало би вршити не само у границама насеља, већ и на целој територији која је изграђена или у току изграђивања, као и у целом крају, чији будући развој интересује градску заједницу.

Друга слаба тачка локалног генералног плана јесте одсуство генералних планова за веће територије: покрајине, поједине државе и целу државну заједницу. Ти би планови сачињавали једну арматуру и омогућавали би да се контролише локална акција, што је апсолутно потребно.

У истину, потребно је изменити и проширити скупне надлежности и схватање генералног плана. Док је с једне стране утицај материјалне околине на привредну и друштвену структуру града свуда видан, службе генералног плана и урбанисти били су и сувише спори да се интересују и да се посвете значају друштвеном и економском генералног плана и поделе на зоне. Готово су потпуно заостављене економске основе општине, њихо-

ва солидност и перспективе будућности и предвиђање потребе једног програма индустријског развоја. Исто тако, ове службе нису посветиле проблему становања ону пажњу коју он заслужује.

Потребно је да се, у оквиру администрације, генералном плану додели место које ће бити ближе шефу извршне власти и локалне законодавне власти. То се може постићи ако се од њих створе засебни и независни бирои са одвојеним консултативним телом грађана. А да би се таква промена могла извести, потребно је да генерални план буде савршено схваћен од стране локалног законодавног тела, од стране шефа локалне самоуправе, а нарочито од грађана уопште.

Спорости у општим побољшањима

Градови су показали да су им јако потребни јавни радови ради повећања њихове делатности. Тешкоће на које се наилази у програмима градског побољшања, проистичу на првом месту од тога, што су градови, одувек продавали своје терене за безначајне суме, да би их доцније, за своје властите потребе, морали откупљивати за страховито високе цене. Питање финансирања градског преуређења само је делимично решено недавним додељивањем субвенција и позајмица од стране федералне владе за јавне радове. Организација јавних радова била је такође занемарена, како у погледу локалном, као саставни део преуређења града, тако и у погледу националном, као саставни део једног широког програма, за што јаче запослење незапослене радне снаге и као саставни део подршке индустријске делатности за време периода депресије.

Друга једна тешкоћа била је постојање извесног броја локалних власти, чије су се надлежности сукобљавале у градској области. Свака од ових власти може ставити своје веће неопходним побољшањима путева, канализације, исталација за искоришћење воде из канализације и може не бити спремна да приступи раду, док су друге власти способне и расположене да то учине. Поред тога, само се у ретким случајевима увидела очигледна корист, коју пружа спајање у један управни центар свих бироа власти, услед чега нема јединствене контроле пројеката за јавне радове. Градови, државе и федерална влада готово увек приступају куповини терена и радовима

не базирајући се на потребе других, без обзира на снагу коју би дао један заједнички програм за остварење пијаца и не гледајући симболичну и практичну вредност једног јединственог центра који би груписао све административне зграде општине.

Главни и први разлог тешкоћама у погледу јавних радова јесте тешкоћа да се нађу извори за њихово плаћање. Градске управе имају великих тешкоћа да дођу до средстава, чак и за најбитније јавне радове, јер су непосредне порезе скоро једини извор прихода општинских управа, због једног кругог финансиског система и због одвратности коју осећају порески обвезници да прихвате емисију обвезница. Друга сметња финансирања јавних радова јесте одсуство законских могућности које дозвољавају да се прибегне новим методама, као што су: експропријација и таксе на вишак вредности, тако да се радови финансирају помоћу извора који проистичу углавном од вишка вредности имања који се помоћу њих ствара.

Законске сметње материјалним побољшањима

Покушаји који су учињени да се побољша спољни изглед града били су увек ометани ограничењима државног законодавства, недовољним додељивањем власти самоуправама и судским одлукама. У погледу регулисања истицања рекламе, например, судови су увек били противни да уважавају одредбе које су имале за основу естетске обзире. Исто тако у погледу откупа терена, општине су увек биле ометане на тај начин, што је са највећим ограничењем тумачен појам „јавног интереса” и што се право експропријације у јавном интересу јако ограничавало. Исто тако, и остварење програма преуређења и улепшавање градова било је ометано слабостима администрације, која је имала да примењује општу таксу на непокретности, рђавом расподелом намета и спором процедуром у погледу њихове расподеле.

Чак и преноси приватних имања често су предмет компликоване и скупе процедуре, као и сложеног законодавства у погледу уписа у земљишне књиге, у погледу осигурања, у погледу интабулација и продаје добара за које се наплаћују таксе.

И.

(Наставиће се)

Слике из београдског робовања 1914-1918*)

„Бог даје крст, али и снагу да га можемо носити“.

Л. Толстој

Молитва

Боже, велики и силни, Ти, који све видиш и знаш, погледај и наше незаслужене патње и учини им крај!

Добри Боже, који се бринеш и о птицама небеским, не заборави ни нас сирота-не, већ нас спаси тамнице и глади!

Боже милостиви, који сунцем својим подједнако грејеш и добре и зле, смилуј се и на Краља нашега, осветли Му путе Слободе и врати нам Заштиту нашу!

Свемогући Боже, скрхај снагу и мач непријатеља нашег и ослободи робље, које само у Тебе очи упира, Оче наш!

Господе, Ти чујеш плач малишана који су без заштите остали. Заштити их, Боже, Твојом светом десницом и очувај њине слабачке животе!

Господе Боже, Ти чујеш риданье несрећне мајке Српске над погаженом и погубљеном децом својом. Боже, дај јој крепости и снаге да у туђој деци нађе изгубљену љубав деце своје!

Господе, спаси, ослободи!...

После двадесет година

Два слична, или боље рећи, иста осећања сусретоше се у мени, у размаку од пуних двадесет година.

1. Као девојчица посетила сам једном Завод за умоболне. О, како је у њему све било страшно и жалосно. Ја сам се чудила управнику и његовој породици, како мирно и слатко једу трешње, које им из врта доносе „слободњаци“. Мени је овде све изгледало друкчије, и румене трешње, и мирисаво цвеће и бели лептири, све ми је некако мирисало на тугу, и бол, на уздах и очајање.

Страшних и језивих приказа било је ту, једни су очајно плакали, други се смејали, а трећи се кривели и плазили. Једни су бесно зубима кидали везе с руку, док су други као утонули у дубоке мисли седели мир-

но, индиферентни према свима и свачему. И усред ових страшних рушевина разорених умова, разлеже се један фини женски глас који ме до сржи прожима. То дивна једна девојка ради перлама вез, а песмом својом шаље топле поздраве своје замишљеном веренику.

2. Други дан је Васкрса 1916 год. Скрхана бригом и тугом за браћом, вучем се изнемогла улицом Краља Петра. Идем на рад у Завод глувонеме деце, у коме радим за једну круну дневно. Улица пуста; све радње позатваране. Плаха киша пада на тужне развалине лепих зграда, па ми се чини да и цела природа жали и осећа исто што и ја. Маховина и трава прекрива по где где гомили рушевина, па ми се чини да сам у страшној бајци омађијаног града, кога је зао дух успавао. Само одјек мојих корака ремети ову језиву тишину, те ме опет језа прожима и зуби цвокоћу, исто, као и пре двадесет година, у кући разорених умова.

По која непријатељска униформа мене поред мене, као ружно привиђење, кезећи ми се у лице, а ја, стежући песнице, хитам школи, да бих избегла бестидна вређања.

— Боже, зашто си нас напустио! понављала сам у себи безброј пута, као да сам му слала молитву за спас.

И усред ове мрачне слике, усред рушевина и згаришта београдских домова, најједном се разлиже силан разблудни глас неке жене у пратњи гласовира...

Застадох. Бејаш према кући преко пута Народне банке, чији је цео горњи спрат разнесен гранатом. Из његових рушевина стрчало је по које парче намештаја, а са прозора се лепршала парчад завесе. Поникла зова и трава, стрчала је као на запуштеном гробу. Један једини прозор био је у реду и очуван, а иза његових танких белих завеса лили су се звуци песме и падали на моју душу као растопљено олово...

І ДЕЦА ЈУНАЦИ

Српски инвалиди

Једна госпођа опази с прозора како се неки инвалид упутио право њеној капији. Изађе му у сусрет, али је он већ био отишао. Она намењен новац даде своје сину Брани, ученику І разреда гимназије, и рече, да га преда инвалиду, кад га види.

*) Посвећујем својој изгинулој браћи: Александру — Шаца — Лазаревићу, академском сликару у Прагу, и Радивоју Ст. Лазаревићу, супленту призренске гимназије.

Видећи да инвалид излази из једне капије, дечко потрча за њим, вичући:

— Господине, узмите ово, дала вам је маја мама.

Кад је инвалид видео, да се реч *господин* баш њега тиче, насмеја се горко, поздравивши дечка по војнички и прими дар. Мати га је чудећи се упитала, зашто му је казао „господине”, а мали Брана убедљиво одговори.

— Боже, мамице, па он није просјак, већ *српски инвалид!* Мати га привуче себи, пољуби и рече:

— Поштуј, сине мој, свакога од њих, јер нам се на њиховим изгубљеним ногама, рукама и очима, подиже славна и јака домовина.

Теразиски сат

Синчић пита мајку: — Је ли мамице, зашто онај велики сат на Теразијама сада не ради?

— Па ти знаш, чедо моје — одговори му мати — да се сат заустави кад у кућу уђе хладна смрт.

Дете се стресе и са пуно жеље и искрености рече:

— Ух, мамо моја, једва чекам да нам сат споради.

Жалосна Радојка

У полицијском затвору записују имена притворених „брашнарки”, које су ухваћене у околини Београда и са врећама дотеране у затвор. Дође на ред једна девојчица.

„Но, фрајлице, твоје име?” — пита налицкани цугсфирер.

„Радојка Милетић, бивша гимназисткиња”, одговори девојчица и обори главу.

„Радојка, а твој се отац морао много радовати кад си се родила?”

„Не знам, да ли се радовао”, — одговори девојче, — „али сам сигурна, кад би ме сад видео, да би име променио.”

Праведна казна

За време рата, београдској сиротињи било је допуштено само купљење сувих гранчица по шуми. Код кога би се нашао секира или тестерица, био је врло строго кажњен.

Мали Брана, ђак V разреда основне школе, имао је само маму и болесну стара-мајку. Он је морао сам да се брине о набавци свих намирница, па и огрева.

Једнога дана отишао је са још два своја друга у Раковичку шуму, да потраже мало дрва. Са комадићем хладне проје, у дрвеним сандалама, пошли су пре зоре.

На своја слабачка леђа натоварили су више но што су могли понети, и, скоро посрћући, пели се уз Топчидерско брдо.

Другови Бранини били су већи, па су боље и одмицали, а он, горд пред њима, није хтео да смањи своје тешко бреме. Чим би видео да га другови ишчекују, ослањајући свој терет о стабло каквог дрвета, он им је довикивао: „Идите, идите, ви, стићи ћу вас ја.” И они су одмицали полако, остављајући Брану подалеко за собом.

Њега је спазио некакав Шваба па брзо оде до прве стражаре и јави, да је један дегран насекао дрва у шуми. Старешина одмах пошаље војника да ухвати „зликовца.” Кад војник видео да дечко доста брзо одмиче, викну му строго, да стане.

Преплашени дечко, у тренутку кад је хтео да се окрене, падне тако несрећно, да му се конопац, којим су дрва била везана, затеже преко груди, и издахнуо би, да војник не дојури и не исече везе.

Брана је лежао блед као смрт; тешко је дисао и пун страха погледао у војника.

Кад се мало повратио, војник му рече: „Де, де, не бој се! А што си врага понео толико, кад ниси кадар?”

Кад дете чу свој лепо српски говор, окуражи се мало, па рече: „Морао сам, чико, зима је, а код куће имам болесну стара-мајку. Она би пропала у хладној соби”.

Човек га тужно погледа па рече: „Та знам, прикане, али ти то не можеш понети?”

„Могу, вучем ја ово чак из Раковице. Овде ми је само мало потеже, зато што је узбрдо, а после ће ми бити лако”.

Војник се мало замисли, па рече: „Ако је тако, онда ћемо се сад помоћи”. Тада се окрете младићу који је тужио Брану, па рече: „Чујеш ти, побратиме, јачи си него ово грешно дете, а и беспослен си, понеси мало ово узбрдо”. Овај поче да се одупире, али му ништа не поможе. Морао је упртити на леђа дрва, која је сам пронашао.

Онако љут, одмицао је врло брзо. Понеки пут би застао да види је ли доста, а тада би му Сремац довикнуо: „Хајд, хајд, још мало, ништа ти неће фалити!”

Кад је најзад младић предао Брани бреме, онда му војник рече: „Ето, видиш, прикане, кад во роговима земљу баца, сам је себи на леђа товари. Други пут, седи с миром. *Што се враћа тужакаш. као да је Кошутњак твоја дедовина.*”

Ко је ово?

Београдска учитељица преслишава децу, чија је која слика у школи, па пита „Ко је ово?” — показујући на слику цара Фрање. Дете, по упуту учитељице упре очи у слику цареву и почне пискавим гласом: „То је ње-

гово царско краљевско-апостолско величанство наш пресветли цар Фрања Јосиф.”

„Добро, а ко је ово?” Пита другог ђака за слику гувернера.

„То је његова преузвишеност наш Гувернер, Салис Севис.”

„А знаш ли ти шта ради он овде у Србији?”

„Знам” — одговори брзоплето дете. — Он седи овде и чека док не дође наша војска, па да иде.”

„Сједи, хало бедаста, због тебе ћу још и службу изгубити.” Сва зелена од једа обазре се по соби да се увери да ли су сами, да то није когод чуо.

Добри Срби

— Јест, твоја је сестра права швапска улизица — рече Славко Драгомиру, кад су се нешто споречкали на одмору.

— Чија, бре, сестра улизица? Видиш ли ово! — виче постиђено и претећи Драгомир, па замахну песницом.

Али Славко продужује:

— Слушај, Драгомире, ја те волим као друга, па ми је жао кад вам се цео комши-лук смеје. Ми треба да смо добри Срби и ако смо у ропству.

— А зашто јој се смеје свет?

— Зато, што твоја сестра иде кроз Београд као жива аустријска застава. Обукла црну широку сукњу и жуту блузу па мисли, нико као она.

— Па она је то добила од једне официрске госпође.

— Па дабоме, обукла је тако, да само једи нас Србе.

Мали се Драгомир мало замисли, па рече пружајући му руку.

— Славко, праштам ти увреду. Али и јесте ружно; Ја ти дајем реч, да ћу то поправити.

Сутрадан одоцнио је за школу. Уђе сав уплакан. Његова га учитељица пусти на место мислећи да је дете плакало од страха што је одоцнило.

Али за време одмора повуче он Славка за руку, одвуче га на страну па му смешећи се саопшти:

— Знаш шта, Славко, неће ни моја сестра носити више кроз Београд аустријску заставу: Мајке ми! Добио сам јутрос мало батина, али не марим, знам да страдам за Српство.

— Та причај ми, брате, шта си радио.

— Слушај. Кад сам јутрос пошао у школу, ја спазим на столици ону жуту блузу, и наједном ми дође да је сву поцепам. Али како? Тако ја размишљам и паде ми поглед на моје мастило. Одмах сам се решио, и као случајно, испустим пуно стакло на блузу. Шта

сам извукао можеш мислити. Ето, зато сам и одоцнио.

Задовољан и победоносан осмех озари лице малог јунака, а друг му искрено стеже руку.

— Драгомире, ја нисам веровао да си и ти тако добар Србин.

Оба ђачета задовољно уђоше у школу, уверени, да већ и због самог овог догађаја мора већ једном доћи крај нашем робовању.

Битољска песма

Кад је наша војска заузела Битољ који су бранили Немци, онда су војници певали једну песмицу, и у њој исмевали непријатеље.

Као да су птице пренеле, наједанпут сва су наша деца почела кришом певати и преписивати једно од другог.

Једнога дана пошаље мајка малу Бранку, ученицу I разреда основне школе, да донесе сито од њихове куме. Бранка натакла сито на главу, окреће га полако обема рукама и по такту пева:

„Сад је динар к’о и круна
„Гура Србин од Солуна.
„Је л’ ти, Швабо, много жао
„Што си лепи Битољ дао?”

Наједанпут је с леђа зграби тешка рука аустриског жандарма, продрма је добро, повуче за уво, и онако са ситом, отера у затвор, у зграду, где је пре рата била Зделарова гимназија.

Кад су је питали што је певала ту песму, Бранка кроз плач одговори:

— Па та је песма сад у моди, нисам је ја измислила.

Цео дан, била је мала Бранка у подруму без хлеба и воде, а кад се увече вратила кући, пре спавања, загнурила је главу у јастуке и опет певала:

„Сад је динар к’о и круна,
„Дува ветар од Солуна.
„Одуваће њине паре
„И све Швабе и Мацаре....”

Н е б о ј ш а

Једнога дана у реон за брашно дође и и мали Коста, коме је било тек седам година. Дивно и паметно дете, у свему је замењивало своју мајку. Њу је ретко ко и видео да дође у реон.

Жандарм, један добар и душеван Бачванин, пропусти дете да не стоји у снегу и упита, зашто му мајка није дошла, него је пустила њега малог да се мучи по зими.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— Нисам јој дао, — одговори мали озбиљно.

— Е! — зачуди се чувар реда. — А зашто јој ниси дао?

— Зато, што не дам да се гура са овим женама, и што недам да је Шваба мува кундаком."

Сви се зачудише његовом куражном одговору, а редар мало и поцрвене, те пређе ћутке неколико пута преко ходника.

Кад Кости дође ред да прими брашно, стражар га опет упита: „А теби је сигурно доста брашна колико добијеш, кад си тако дебео?" Дете га погледа презриво, па одговори: „Е, мој брајко! да ја поједем само онолико, колико ми твој Шваба даје, ја бих био сув као тај твој штап". То рече и показа на трсковац, који је редар држао у руци. „Ја једем, ако хоћеш да знаш, онолико, колико ми је доста". — „Једеш, прикане," рече му редар, „а откуда ти?" — „Е, откуда! Доносимо из Шумадије." — „Дабоме, шверцујете, па вам после криво кад вас ухвате и брашно одузму." — „Ако," рече Коста. „Ви узмете кад нас у'ватите, а ми поједемо кад од вас сакријемо. Уживај ти само! Боље наше жене знају нашу Србију него ви. Ви нас једанпут у'ватите, а ми све нове путеве налазимо, па пет пута донесемо, а ви нас не у'ватите. Ето, зато сам дебео."

Редар се није могао начудити бистрини и одважности овог малог Србина, а још више се зачуди, кад мали Коста приђе редару и рече поверљиво: „Чико, ваљда нећеш казати твојим Швабама ово што сам ти ја казао за наше жене? Немој, молим те, све би их интернирали."

„Нећу, нећу," рече добри човек и испрати дете до врата, а мали Коста, пре но што ће их затворити за собом, окрете се још једном, диже прстић у вис и као да и моли и прети рече: „Чико, знаш шта си обећао!"

Човек махну главом и само смеде рећи: „Е у целој Бачкој не би се нашло ни једно овакво дете. Бог нека га поживи!"

Деца и „Руски“

На ивици тротоара седе неколико дечака за које би се у мирно доба с правом могло рећи: мангупчићи. Купили су заједнички дуван и савијају цигарете. Поред њих су руски заробљеници вукли нека тешка натоварена кола, да их је све зној обливао. Један од њих жељно погледа у цигарету и отвореним устима као да удахну дим. Дете то примети, па потрча за колима вичући:

„Руски, на цигару!" и даде тек запаљену цигару, коју „Руски" хитро стрпа у зубе.

И остали малишани следоваше примеру свога друга, али нису смели заборавити ни стражара који их је спроводио.

Јадни, измучени „Руски" са осмехом благодарности примише поклон од „новинарчића", а они се растрчаше на разне стране вичући из гласа: „Београдске новине" „Белградер нахрихтен", „Берлинер моргенблат"...

Лепа утеха

Немци потисли Аустријанце из Топчидера па заузели и „Дом сироте деце", а управника са децом истерали да преноћи у дворишту.

Учитељ-Аустријанац увиђа неправду, па увређен оваквим поступком Немаца, пита свога ђака-љубимца:

„Је ли, Тилотићу, је ли ово лепо што чине с нама?"

Дете, да би утешило свога господина рече:

„Није лепо, господине, али нека, неће ни они дуго"

„Дођија ропство...“

Брига о здрављу и напретку наше престоничке деце довела је надлежне на мисао да се слабуњава деца извозе трамвајем у Топчидер три пута недељно. Једног дана средом код „Лондона" из Вежбаонице пуна два трамваја наше миле дечице. Трамвај полако савија улицом Милоша Великог и стаје, а једна дечица по заповести својих сурових наставника певају аустро-угарску химну. Свет, који се ту десио, тужно је сагињао главу, јер је страшно било погледати то мало српско робље, како га за чашу млека и комадић хлеба, које ће добити у Кошутњаку, гоне да кроз српски Београд пева њихову химну.

Деца су наша доста бистра а осетљива су више но што одговара добу њихову, и ова сурова наредба аустријских учитеља изазвала је револт у малим душама. После неколико дана ишла је и Савиначка школа. Млад учитељ, добродушни Словенац, забавља се са лепушкастом „господичном", а деци остави на вољу избор песама.

Певало се неколико песама, а ђаци петог разреда погледаше се значајно и стану пуним срцем певати: „Долине тутње"... а кад добри господин разабра речи: „Дођија ропство и љута патња, Србин се диже за народ свој", он скочи, подиже обе руке у вис, и заповеди да се песма прекине. Говорио је нешто са госпођицом немачки, а она љутито рече: „Но, још би нам то фалило, та нек ништ' и не певају, кад не знају ништ' боље".

Кад Срби дођу

На моју молбу код тадањег претседника општине г. Воје Вељковића, а заузимањем г. Жике Перића, професора универзитета, њихов Волфарт, покупио је глухо-нему децу ко-

ја су бомбардовањем била растурена из Дома куд које. Ја сам враћена на своје место, али као надничар: са круном дневно о својој храни. Радила сам. Једнога дана деца ми у поверењу рекоше, да је мали Тихомир, ученик II разреда, закопао негде нешто муниције, и још неке војничке ствари. Узех га насамом и почех испитивати. Признаде да је закопао у подруму нашега Дома (Конак Кнегиње Љубице).

Гледала сам на све могуће начине да му измамим тајну, јер сам знала шта ме је чекало ако се то открије. Он остаде упоран и одлучно рече, знацима наравно, да ће ми рећи кад Срби дођу. Кад видех да је то његова последња реч, и да се од њега не може сазнати као ни од тврде стене, нисам ни покушавала да и даље узимам у помоћ свој наставнички ауторитет.

Помиловах га, али пре но што и стигох да га опоменем да то не прича никоме, он се намршти, диже прстић и чврсто га стави на усне. Затим начини кружић од палца и кажипрста и стави на чело.

Он је мене ойоменуо да ћутим, док Срби не дођу.

Шта ко жели

— Ја сам писала тати да ми донесе из Швајцарске велику лутку која говори. А шта ће теби тата донети? — Мој тата је на Солунском фронту, па мама каже, ако Бог да, да нам се жив врати, сигурно ће нам донети пуно пексимита.

Срећан што је глув

Свакога дана у подне пролази поред школе непријатељска војна музика. Ја је никад не могу чути без узбуђења. Тако је било и данас.

При повратку из канцеларије у учионицу, деца су приметила да сам плакала, јер ме Петар, ученик V разреда, упита, заклањајући уста од остале деце:

— Вама је, госпођо, жао кад чујете њихову музику?

— Јесте, — рекох, — тешко ми је кад год је чујем.

А Петар тада мирно рече:

— Ја је хвала Богу не чујем, али кад год је видим, ја — пљунем.

Поклони од Швајцарске мисије

Скупила се деца и разговарају шта је ко добио од Мисије. Мала Зора каже:

— Ја сам добила лепу крагну до колена; кад се огрнем неће ми се видети поцепана хаљина. Много се радујем. Моја сестра добила је вунени џемпер, а мама једну сукњу и мараму.

Милица, кћи једнога војног капетана, хвали се да су сви у кући добили по пар нових чарапа и по једне половне ципеле.

— Није то ништа, — рече њихова друга-рица, чији је отац као тешки болесник остао у земљи. — Мој тата је добио један прљав и поцепан капут а у џепу је нашао, шта мислите шта? Нашао је мекан комад хлеба, а код крагне, где се налази ланчић за вешање, на белој свили стајала је фирма: Талви и Мандиловић — Београд.

Искреност

„Господична“ пита свога ђака љубимца, ученика V разреда:

— Но, хајде реци ми, шта би ти радио, кад бих ја сада отишла?

— Је ли сасвим, госпођице? — упита весело српско ђаче, не скривајући ни мало радост при помисли на непријатељско повлачење.

— Сједи — рече бесно учитељица. — Сви сте једнако бедисти, ништа не разумијете. Ја ћу поћи само на допуст, пар дана.

Не штеди новац

Шта, Мићо, зар ти не можеш ићи пешке него трошиш новац на трамвај — упитих свога глухо-немог ђака, а он ми убедљиво рече:

— А што, госпођо, да чувам њине паре? Шта ћу да радим с њима кад се наши врате? Волијем да се возам, него да штетујем.

Нова песма буба-мари

„Лет-лет буба-маро, доведи нам тату, лет, лет буба-маро доведи нам тату“, — пева мали Миле и по такту диже и спушта ручицу са буба-маром.

Чула и друга деца, па сва у глас певају нову песму буба-мари. Само мала Рада отишла у крај и ћути.

— Певај и ти — терају је деца.

— Па ја немам тату — правда се мала сиротица, готова да заплаче, али јој деца не дају мира:

— А ти певај: „лет, лет буба-маро, доведи ми ујку“.

— Па ја немам ни ујку, и он је погинуо, — рече мала Рада и зајеца.

Један дечко јој приђе, и подижући јој главу рече:

— Не ваља да плачеш, Радо, певај ти шта хоћеш, измисли шта било.

Мала се Рада разведри, приђе гомилици и поче певати кроз плач, својим пискавим гласићем:

„Лет, лет буба-маро, доведи нам Србе!... лет, лет, буба-маро, доведи нам Србе!“

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Деци се допаде њена песма, па сви као једним грлом почеше певати:

„Лет, лет, буба-маро, доведи нам Србе!...
Лет, лет, буба-маро, доведи нам Србе!“...

Старија сестрица брзо им приђе и рече, да ту песму не смеју чути Швабе, јер ће онда да убију буба-мару.

И тако су деца, шћућурена под великим дбуном шимшира, тихо певала нову песму буба-мари, коју је добри Бог чуо и примио као најчистију молитву.

Срби и у ропству

За време нашега робовања под Аустро-угарском није се ни мало водило рачуна о нашим празницима. О Духовима теран је свет на кулук, да ради најтеже радове. На други дан Ускрса, уместо коња, вукле су кроз средину Београда слабе жене, Српскиње, тешку пољску кујну.

На Петров-дан приђоше ми у школи два најстарија ђака (глуво-нема), и заклањајући уста од друге деце рекоше ми:

— Госпођо, данас је дан нашега Краља, ми ћемо да истакнемо српску заставу.

— Не, ако Бога знате — викнем преплашено и отворих врата од учионице, да се уверим, да није ко чуо. Све ће нас повешати — рекох, — будите паметни, ви знате шта се сме, а шта се не сме.

Они се мало сневеселише, а Петар замоли:

— Госпођо, молим вас, пустите да развијем заставу у нашем подруму. Метнућемо ону најмању, нико неће видети.

Нисам им могла одбити, и ако сам била свесна шта чиним. Зато рекох, да врата добро затворе полугом, и да поред заставе могу остати само толико док изброје полагапно до сто.

Ову свечаност у част свога Краља Петра одржали су њих четворо у највећој тајности, али да се не би поновило овако што, те вечери сам заставу, увијену око себе, однела својој кући.

Најпобојнија

Никад човек није ближи Богу него кад је у невољи. Онда га се често сећа, помиње његово свето име и тражи помоћ његову; похађа цркву и пости.

Тако је било и за време робовања.

Једнога се дана разговара неколико другарица о томе, а Драгица рече:

— Моја баба Тина редовно пости сваку среду и петак. Она каже, да је то добро за напредак наше војске.

— А моја баба и деда посте поред среде и петка још и цео божићни и ускршњи пост, рече друга.

Мала Олгица, кћи београдског учитеља, да не би остала иза својих другарица, рече поносно:

— Није то ништа; а ми, сви, мрсимо само недељом.

Мала Олга можда није знала да их је на тај мученички пост нагнала велика беда у ропству.

Богојављенске жеље наше деце

Скупила се дечица па се договарају, шта ће ко пожелети уочи Богојављења.

„Ја ћу молити Бога да ми се тата што пре врати“ — рече једно дете.

„А ја ћу молити да ми мама оздрави“ — рече друго.

„А ја ћу, брате, молити Бога да нам Швабе дају више хлеба“.

Сва се деца најсмејаше, а мала Радојка рече:

„Ја бих пожелела да Београд сутра остане без иједнога Швабе, само кад бих сме-ла да отворим прозор у поноћ“.

Тајо, буди ми и ти јунак

Свршио се српско-бугарски рат 1912—1913 године. Народ се полако враћао својим редовним пословима. „Живима живот, а палима слава“ говорило се. У школи је учитељ истицао светле примере јунаштва и пожртвовања, и читао имена изгинулих из њихова села. Једнога дана извео је децу и рођаке изгинулих сељака код стола и говорио им:

„Децо, ваши родитељи и ваша браћа дали су своје животе бранећи нашу земљу и свога краља. Они су се храбро борили и јуначки изгинули за наше добро и бољу будућност нашега народа. Изгинули су, њих нема међу нама, али знајте драга децо, да ће њихов спомен вечито живети. Наш велики песник Његош каже: „Благо оном, ко довјека живи, имао се рашта и родити.“ Децо, рецимо им сви: Слава им! и хвала!

Кад је мали Радоје дошао из школе кући, био је врло узбуђен. Затекао је оца запосленог око штале па му је пришао, и не скидајући торбицу с рамена упитао:

„Је ли, Тајо, а зашто ти ниси био у рату као други сељаци?“

Отац се зачуди оваквом питању, па некако збуњено одговори:

— Па... ето, нисмо сви могли отићи. Ја сам тада на прегледу био неспособан, био сам, сине, болестан, па сам остао...

Другови ми веле, да су само кукавице остале са женама.

„Батали, не слушај будале“ рече отац љутито и продужи посао, а Радоје оде у кућу.

Брзо су прошла мирна времена. Народ се опет почео спремати за рат, али је сад била још већа опасност, и свет поче говорити да ће то бити „Светски рат“.

Тако је и било. Србија је 1914 год. ушла у рат са великом и силном Аустро-угарском царевином. Сада је и отац малог Радоја способан за војску и поћи ће са осталим ратницима из села. Полазећи поздравља се са свима, па љуби и свога сина јединца. Он је весео и поносан што му отац иде у рат и моли да му понесе торбу до Општине. Растајући се, Радоје загрли оца и поче молити:

„Тајо, мој, буди ми и ти, тамо, јунак. Мисли на мене кад будеш у окршају, а кад ми се, ако Бог да, вратиш, донеси и ти на грудима медаљу за храброст, да се и ја могу похвалити пред друговима.“

Мали Радоје заменио је оца у тешком раду код куће. У свакој прилици гледао је да олакша мајци бригу и тешкоће у раду и увек је говорио: „Чујеш, нано, ја сам домаћин у кући док се Тајо не врати“.

„Добро, добро, сине“, одговарала је мајка и са тугом гледала свога малог сина како се мучи и озбиљно ради као да му је двадесет година.

Сврши се рат. Храбра српска војска донела је ослобођење многој својој браћи и весело се враћала у своју нову, проширену домовину — Југославију.

Вратио се и Радојев Таја као велики јунак са Карађорђевог звездом са мачевима на прсима.

Испунио је жељу и аманет свога јединца, али сина није затекао.

Мали јунак пао је бранећи од непријатеља последњу своју кравицу, која је хранила целу кућу. Зато што се противио војним властима отеран је на Бањицу на тешки рад, и тамо умро као велики Србин-мученик.

Мали радник

У чекаоници „Бециргс-команде“ улази и излази силан свет. Неки долазе за „тренутну помоћ“ а неки предају молбе за рад. Дечаци улазе инжењеру, и он им налази посао по спреми и узрасту.

Посматрам једнога малишана, који није имао више од 12 година. Блед, нежан; лепо негована и очешљана коса одају дете из бо-

ље куће. На њему су већ истањене хаљинице, а на ногама је имао патике од сукна. Дознадох да је син нашег уваженог педагога-професора, који је интерниран, а код куће оставио болесну жену и ситну децу.

Бојажљиво приђе једној госпођи и упита, где се иде инжењеру. „А шта ћеш ти тамо?“ упита зачуђено госпођа и помилова га по лепој косици.

„Хоћу и ја да тражим рада. Мама је болесна, не може да изађе из куће, а знате немамо шта да једемо“. Госпођа му тужно рече, да је он мали и слаб за физички рад, али он слеже раменима и рече: „Неће ми шкодити, дај Боже само да добијем“.

Кад је изашао из канцеларије, лице му је било озарено радошћу, као кад дете добије какав леп поклон.

„Госпођо“, рече отресито и озбиљно, „и ја сам добио посао. Туцаћу камен на Авалском путу и имаћу круну и по на дан. Имам тамо већ неколико другова“.

Пригрлих га и ја, и пожелех срећан рад. У ствари, било ми је тешко гледати то нежно и слабачко дете без детињства.

Мали сиротани

Мала дечица, ратни сиротани, скупљају се око војничких казана, да добију коју кашу или пасуља или топле чорбе. Ко је мањи и умиљатији, добије лепше и више. Зато три малишана једва носе међу собом судове са неком чорбом, која им плуска по калдрми.

У сусрет им дође и четврти, али мало јачи дечко. Кад му казаше да је одоцнио, он спусти свој празан лонац па седе на тротоар и жељно поче погледати у оне пуне лонце. Један дечко као да му погоди мисли, предложи му:

„Знаш, бре, шта? Хајде помози нам да понесемо судове па ћемо ти сви дати помало. Хоћеш ли?“

Гладни дечак весело прими предлог, и одмах отпоче племенита деоба: из сва три лонца одасули су помало у четврти, празан, па су имали сви подједнако. Кад су извршили деобу, крете се задовољно мала дружиница кућама помажући се узајамно.

(Наставиће се)

Дарјанка Ћосић

IV

СЛИКАР ДРАГОМИР ГЛИШИЋ

Dragomir Glišić

Драгомир Глишић не само да спада у ону исту сликарску генерацију у коју спада и Боривоје Стевановић — а о којој је било говора у мом последњем чланку у овом часопису — него се и дата њиховог живота често поклапају.

Сам г. Глишић, рекао ми је:

— Бора и ја смо заједно прошли кроз цео живот. Ми смо заједно пошли у Кутликову школу, заједно отишли у Минхен, заједно се вратили, заједно ступили у службу и заједно — истим указом — смо пензионисани.

Али у свом уметничком раду Драгомир Глишић и Боривоје Стевановић се осетно разликују. Док је Стевановић најизразитији сликар убогих мотива београдске периферије, Глишић никада није сликарски обликовао ни један београдски мотив. Не задовољавајући се тако блиским мотивима, он их је тражио по

читавој Србији, Јужној Србији, Црној Гори и Приморју.

Глишићева палета је одувек била много богатија од Стевановићеве, тонови живахнији, а контрасти изразитији. Док на Стевановићевим сликама влада претежно суморна, сентиментална атмосфера, из Глишићевих избија много светла, сунца и ваздуха; — могло би се рећи животна радост, управо оптимизам. Док су Стевановића импресионирале понајчешће поједине београдске перифериске кућице, Глишића су импресионирали најразличитији мотиви наше, сликарским мотивима богате државе; мостови, улази у манастире, делови вароши, горски проплатци, воденице, сеоски путеви, клисуре, улази у пећине, варошки кровови, најразличитији пејсажи, међу њима и убоге сеоске кућице.

Из читавог Глишићевог дела се осећа да је он своје мотиве помно тражио и да је нарочиту пажњу посвећивао томе да се не понавља. Нису то неки нарочито блистави и до данас необрађени мотиви, али свако његово платно, особито пејсаж, делује веома пријатно и изазива осећај сличан ономе који се у нама рађа кад неког лепог пролећног дана изиђемо да се прошетамо по природи пуној зеленила, животних сокова и пробужене радости. Без нарочитог тражења колористичких ефеката, Глишићу редовно успева да на своја платна пренесе ону пребогату симфонију боја нашег пејсажа и да дочара оно битно што наш пејсаж чини лепим, привлачним и нашим.

Схваттајући тако своје дело и третирајући тако своје сликарске мотиве, Глишић није имао ни потребе ни прилике да много експериментираше и да своје енергије троши у разним модернизмама. Далеко од тога да негира сваку тековину модерног сликарства, он је исто тако далеко да претерано занатским третирањем материјала — цизелаторском техником — делује банално.

Услед тога, и ако се на разним његовим делима осећа утицај различитих праваца, иако су рађена разним техничким средствима, ипак им је свима заједничка солидна обрада. Из свих његових дела се осећа да је уметник солидно свладао све битне елементе свог заната.

Погрешно би било Драгомира Глишића на силу сврставати у било коју сликарску шко-

Драгомир Глишић: Моја кћи

лу. Иако најближи натурализму, он је ипак изразити сликарски еклетик. И то не само по техници. Поред пејсажа, који су испунили највећи део његовог рада, Глишић је сликао и портрете, и мртве природе, и велике симболичке композиције, и иконе. У свим тим делима осећа се иста солидност као и код пејсажа; особито у портретима — (у првом реду у портрету Глишићевог слуге и Глишићеве ћерке). — Једино мртве природе, иако богате по мотивима, већином су суморне по третирању материјала.

За Глишићево дело се не би могло рећи да чини једну одређену целину у којој сваки елемент има своје одређено место. Богато по мотивима и техници, Глишићево дело претставља једну пријатну колекцију, која је можда баш зато пријатна што у себи заиста нема ништа што би деловало монотono и што би се понављало.

Драгомир Глишић је рођен 1 марта 1872 год. у Ваљеву, од матере Милице и оца Стојана. Отац му је био сиромашни занатлија, берберин, који је имао шесторо деце, међу којима је Драгомир био трећи по реду. Основну школу и нижу гимназију Драгомир је свршио у свом родном месту. После четвртог разреда гимназије, услед оскудице морао је прекинути школовање и остати код куће.

Међутим, наклоност за сликарство, која се код малог Драгомира испољила још у раном детињству, до тога доба се већ толико

развила да је он већ сасвим солидно цртао са природе и увеличавао фотографије, што је свакако у паланачкој атмосфери тадањег Ваљево морало имати извесне могућности за плансман. Први портре у природној величини, којег се Глишић и данас радо сећа и о којем говори с неким нарочитим пијететом, био је портре с фотографије чувеног српског књижевника Чика-Љубе Ненадовића. Скривајући за време рада то своје прво дело пред Чика-Љубом, једног дана се мали Драгомир ипак одлучио и бојажљиво му показао ту слику. Слика је свакако, обзиром на године свог аутора, морала бити добра, јер се Ненадовић изненадио и од тог га доба помагао и бодрио на рад. Шта више Љуба Ненадовић је покушавао да створи и један одбор од богатијих Ваљеваца, који би се бринуо за Глишићево даље школовање и сликарско усавршавање и у то име прибављао материјална средства, али у томе није успео јер код тадањих Ваљеваца није постојала развијена свест о значају уметности у културном животу једног народа.

У времену од 1892 до 1895 г. помрли су не само Глишићеви родитељи, него и Љуба Ненадовић, па како га ништа више није везивало за Ваљево, Драгомир оде у Београд. Сретним стицајем околности, баш у то време је Чех Кирил Кутлик отворио прву сликарску школу у Београду и Србији, у згради где је сада „Народна библиотека”. Септембра месеца 1895 године, Глишић се уписује у Кутликову школу са првом генерацијом ђака. У тој школи проводи четири године и завршава је редовно 1899 године, те исте године одлази у Минхен на Академију; (то му донекле омогућује помоћ од двадесет динара месечно, коју му даје познати београдски рентијер Љуба ба Крсмановић). Доласком у Минхен бива примљен у цртаћу класу, у „Цајхеншупле”, код професора Николаја Гизиса, где остаје до 1901 године. По Гизисовој смрти прелази у „Малкласу” код професора Лефца и код њега остаје све до 1904 године, тј. до завршетка студија на Академији. Од 1902 до 1904 године прима стипендију од Министарства трговине и пољопривреде, с тиме да поред Академије студира и уметничко занатство.

По завршетку студија у Минхену, Глишић се враћа у Београд с намером да живи од уметности. То је било 1904 године. Али за уметнике су тада у Београду биле очајне прилике. Да би могао живети, Глишић постаје сарадник шаљивог листа „Брке”. Исте године, у јесен, у Београду се отвара прва занатска вечерња школа, где се Глишић такође уписао. Године 1908 постављен је у Трећој мушкој гимназији за сталног наставника цртања, где остаје до свог пензионисања — до године 1933.

Поред многобројних осталих тегова, с којима је морала да се бори Глишићева генера-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ција, стање створено окупацијом Босне и Херцеговине и ратови од 1912 до 1918 године били су такође веома важни фактори у њеном уметничком формирању. То је било време кад су ти млади људи имали да почну са зрелим стваралачким радом, а могућности за рад биле су сведене на минимум, шта више рад им је био скоро онемогућен; услед тога они нису могли дати оне резултате који би се иначе могли очекивати од њих. У тим ратовима Глишић је активно учествовао, као наредник-водник трећег позива. Са својом јединицом борио се у најжешћем бомбардовању и рушењу Београда. Глишићев вод је био последњи који се повукао из београдске тврђаве водећи жестоке борбе по улицама.

Тек после ратова Глишићу се стварају могућности за стабилнији уметнички рад. Све своје слободно време, које му преостаје из наставничког рада, посвећује уметности, гајећи углавном пејсаж и портре и довршујући неколико већих копмозиција замишљених и почетих још за време ратова.

По својим прорачунима, Глишић је до данас израдио преко 1500 слика. Највећи број његових радова налази се разасут по разним приватним кућама. Најбољи његови портрети приступачни јавности, налазе се у Генералном штабу Министарства војске и морнарице, у Малој сали. То су портрети династије Карађорђевића — шест великих портрета по 3 метра висине — које је Глишић радио по курсу на којем је суделовало 40 наших најбољих уметника; у Нишу, у палати Моравске бановине, у великој већничкој сали, налазе се његови портрети Њ. В. Краља Александра, Њ. В. Краљице Марије, Њ. В. Краљевића Петра II и Њ. Кр. Вис. Кнеза Павла. Осим тога велики број Глишићевих радова налази се у Општинском музеју града Београда, у Музеју Кнеза Павла, Војном Музеју, Музеју Министарства трговине и индустрије, у разним другим министарствима, у новчаним заводима, као што су Хипотекарна Аграрна и Народна банка, Поштанска штедионица, Берза итд.

Глишић је до сада приредио три самосталне колективне изложбе, и то све три пре рата; две у Београду, 1904 и 1908 године, и једну у Шапцу, 1906 године. Члан је „Ладе“ од њеног постанка и излагао је скоро на свима њеним изложбама код нас и на страни. Осим тога учествовао је на свима изложбама код нас и на страни које је приређивала држава. На интернационалној изложби у Лондону 1907 године Глишић је имао великог успеха и критика се још тада о његовом раду изразила веома ласкаво.

Данас Драгомир Глишић живи као пензионисани професор у својој скромној, али лепој и с много љубави уређеној, вили на котезу Франше Депереа — у Биничкога у-

„Драгомир Глишић“ — дело младог вајара Мајзнера — у бронзи

лици бр. 4. Поред виле, у дну лепо уређеног паркираног дворишта, налази се његов атеље. То је један од најпријатнијих атељеа у којима сам до данас био. У њему нема оног пословничког уметничког „генијалног нереда“. Свака ствар је на своме месту, и из сваке па и најмање стварчице осећа се да је она ту постављена с много пажње, да се о њој води брига и да баш ту има своје одређено значење. Скоро преко читавог пода је разарт укусан ћилим а на зидовима се налази мноштво слика. Поред штафелаја и осталог сликарског алата, у једном куту, под прозором, налази се огромни кауч.

Ту, у том кутићу, Драгомир Глишић међу својим многобројним радовима проводи своје слободно време, одмарајући се после сликања и читајући дневне листове и књиге. У галеријама кауча налазе се пажљиво поређане разне књиге и илустрације и многобројне ситнице и успомене из Глишићевог живота. Нарочиту пажњу привлачи једна кацига, коју Глишић за време демобилизације није предао, и коју данас чува као своју најмилију ратну успомену и која му је неколико пута спасла живот. На њој се јасно разабире трагови куршума из ратног крешева. Ту је и Глишићева глава израђена у наравној величини у бронзи — дело

Драгомир Глишић: „Фата моргана“

Глишићевог ученика, младог и талентованог вајара Мајзнера.

Кад сам га недавно посетио, изненада и ненајављено, нашао сам га баш на том каучу како лежи и прелистава неке енглеске илустрације, а кад сам му објаснио циљ свога доласка, он се није много изненадио, јер су му већ били познати моји ранији чланци о другим београдским уметницима. Одмах ми је изразио своје мишљење да се заиста код нас осећала јака потреба да се на време скупљају аутентични податци о животу извесних наших заслужних људи, а по том ми је показивао своје радове. Нарочиту пажњу привлачи једна велика композиција у плаво-белим тоновима.

— То је, објашњава ми г. Глишић, једна моја снажна ратна импресија, коју сам проживео 1915 године у повлачењу на Крф, када су Немци потопили једну савезничку лађу на којој је било и наших војника. Читаву ту трагедију ја сам гледао с једне друге лађе на којој сам се налазио очекујући да и нас сваки час задеси иста судбина. То се међу нама препрличавало и то је све у мени оставило веома снажан утисак, тако да сам га, чим сам демобилизацијом дошао у могућност, ставио на платно. Хтео сам да тај догађај дам при месечини, онако како се и догодио, ради тога то и јесте све тако језиво. Сliku сам назвао „Фата моргана“ и она претставља српске војнике-бродоломнике који се спасавају на узбурканом мору. То је уједно мој први послератни рад.

Одмах до те слике налази се једна велика портретска композиција, која претствала једну даму у оригиналној величини:

— То је моја најновија композиција и она претставља моју кћер. То сам начинио из чисто уметничких амбиција; да докажем шта сам у стању да дам у фигуралној уметности. Ми иначе нисмо у могућности да радимо тако велика платна као поруџбине. Наши људи, који би били у могућности да плате такав рад,

а тих је мало, не осећају потребу за таквим делима.

На зидовима атељеа налази се још читаво мноштво слика; понајвише пејсажа који приказују разне српске пределе, највећим делом околина Ваљева, Глишићевог родног места. Ту је читав низ мртвих природа — међу њима и две ловачке —, цвећа и портрета. Од портрета се нарочито истиче портрет Глишићевог слуге „Чика Јова“ и аутопортрет из ратних времена. Од већих композиција истиче се још „Реконвалесцент у Бизерти“, која приказује српског војника, рађена за време рата. Та слика, и по композицији и по решавању колористичких проблема, много потсећа на Гогенову „Тахићанку“.

Посебно би се могло говорити о читавој једној малој збирци од десетине малих платна, коју је Глишић скупио око свог кауча, а која претставља Глишићеве ратне радове. Било их је далеко више, али су они растурени по народу, кад су се такви радови после рата у ослободилачком и победоносном одушевљењу куповали као националне реликвије. Тада су такве радове куповали не само богатији појединци, него и поједине општине и остала јавна тела. То су све мала платна — већим делом заправо картони, која су за време рата ношена у ранцу, рађена са четири пет боја. На њима се управо осећа како оскудица солидног студија и обраде тако и елементарно помањкање боја.

— То сам радио, објашњава ми г. Глишић, док су моји војници, трећепозивци, копали ровове, крчили путеве и извлачили топове. Ето овај рад на пр., радио сам док су моји војници крчили пут од Островског језера преко Чегња за Кајмакчалан. Баш при раду на тој слици затекао ме је покојни Апис, који ме је по том упутио за ратног сликара у Штаб моравске дивизије.

Једно мало платно, све у пастелним тоновима, приказује Јелак с Флоком, место где

Драгомир Глишић: „Мртва природа“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се налазио штаб главнокомандујућег целокупне српске војске — Краља Александра.

— Ево видите, овде се налазио Његов штаб, а овај део који је под снегом, то је та историска Флока где је била концентрисана целокупна и наша и савезничка артилерија; одатле је управљена артилериска ватра на непријатељске ровове и то је била увертира у пробој солунског фронта.

Једна друга слика опет претставља напуштене ровове, који су копани на брзу руку при наступању, а исто тако на брзу руку и напуштани при отступању. Све су то мотиви на које је Глишић спорадично наилазио и које је хватао на платно, у колико је за то било могућности између две борбе. При таквом раду свакако није било много могућности да се поједини пејсаж студира и дуго ради. Често је требало оних пар боја и картон трпати у највећем трку у ранац, који је свим ратним сликарима замењивао и штафелај, и атеље и кућу. Ту су и слике положаја на коти „12—12” и на „Скочивиру”. Ту је и портре Глишићевог посланог.

У разговору ми г. Глишић саопштава да се два његова ратна рада моментано налазе у Лијежу на изложби сликара-ратника, коју је приредило међународно удружење Фидак.

Интересујем се за литературу која постоји о г. Глишићу. Као да сам га довео у малу неприлику, он се извињава.

— Верујте ми немам ништа што бих вам могао ставити на расположење. Било је негда тога; и хвалили су ме и кудили, и наши и страни критичари. У почетку сам то све чувао, али онда је дошао рат и све је пропало. Имао сам и красну библиотеку и од ње није остао ни „камен на камену”. А после ратова... ни сам више обраћао пажњу на оно што се о мени писало. Уосталом, молим Вас, ко код нас пише критике? Већим делом људи сасвим непозвани и сасвим неупућени. Негда је и у том погледу било друкчије, пре рата, кад је још Богдан Поповић писао критике.

И тако у пријатном, невезаном разговору, далеко од укочености службених интервјуа, постављам г. Глишићу питање о најснажнијим импресијама које су деловале на развитак његове уметничке личности.

— Како да се изразим? Цела моја генерација је провела веома тешке дане. У оно време када смо се ми изграђивали, не само да нису постојали никакви услови за развитак уметничких индивидуалности, о чему је већ доста говорено, него су шта више и оне оскудне могућности биле паралисане политичким трзавицама, а по том прекинуте ратовима. Министарства и остале јавне установе нису тада куповале наше радове, као што то чине данас. Једва ако сте могли, по смешно ниским ценама, продати понеко своје дело којем пријатељу, а он, ако је купио, то је било више ради пријатељства, него ради уметности. Ето,

сећам се како је једном Лука Геловић купио једну слику од Ристе Вукановића. И то је био догађај о којем је цела наша штампа писала неколико недеља. А како ју је купио? Ја се тога добро сећам. Слободан Јовановић га је дожао, а Богдан Поповић му вадио кесу. То су читаве приче. Има тога веома много. Дакако, да се под таквим околностима млади уметници нису могли развијати, јер нису могли ништа зарадити. А осим тога у тадањој нашој средини није човек могао наћи чак ни најбуквалнијег разумевања. Сећам се да сам се многим људима нудио да их бесплатно портретирам, а они су то одбијали не сматрајући сликарство за озбиљан посао. И тако смо силом околности, хтели не хтели, морали постати наставници у средњим и занатским школама. И сада замислите једног човека који има 30 школских часова недељно, на које мора да иде и пре и по подне — шта таквом човеку остаје за самосталан уметнички рад? Тако смо били упућени на то, да, углавном, радимо недељом и празничким данима. Али ето, ипак, мени је успело да стално радим, да се афирмишем и да, хвала Богу, дођем до оног положаја који данас заузима.

Интересујем се за г. Глишићеве ратне импресије:

— Од 1912 до 1919 године ја сам стално био у оперативним јединицама. Било би заиста сувишно, а то би нам одузело и сувише времена, да детаљно описујем цео свој војнички живот који је, како сте и сами видели, имао веома великог утицаја на мој уметнички рад. Осим тога, то не би ни могло изазвати неки општи интерес. Зато ћу вам испричати нешто о оном што по мом мишљењу може да има неки значај. 1914 године, кад је Аустрија објавила рат малој Србији, ја сам се нашао као обичан редов у београдској војној станици. Са мном се ту налазио већи број млађих и средовечних људи који нису били распоређени по борачким јединицама. И тако сам једнога дана предложио свом другу Милишићу да поведемо агитацију и да направимо попис свих оних људи који желе добровољно да ступе у станични батаљон у циљу борбе. Још истог дана успело нам је да упишемо око 360 људи. По том смо тај списак послали уз претставку команданту одбране Београда с молбом да одобри наш поступак и да нам одреди задатак. По усвојењу наше молбе, он нас је упутио да заузмемо положај на Сави од тадањег Димитријевићевог купатила, позади садањег хотела „Бристол”, до Града. Кад је био први прелаз српске војске у Аустро-Угарску ја сам са својим водом на свом сектору први прешао. Истовремено је прешао и десетокадровачки пук. Пред нама је ишао тадањи владика Николај Велимировић са крстом, али смо се, као што је познато, већ четврти дан повукли и цео мој батаљон је био прекомандован у тре-

Драгомир Глишић: Мотив из Пећи

ћи позив седмог пука. Као такав остао сам у Београду до последњих борби одбране. — За време једног биваковања више старог гробља према Дунаву, предложио сам свом команданту да оправимо запуштену булбудерску чесму. То је дакако прихваћено и учињено. Данас још на њој можете читати моје име. А када је чесма била довршена, изгледало је да претстоји доста велико затишје и у мени се родила идеја да би на чесму требало поставити фигуру трећепозивца као споменик признања трећепозивцима изгинулим на Варовници више Београда. Ту идеју је сместа прихватио и командант батаљона Радовић, који ми је одмах ставио у дужност да нађем скулптора који би могао да изради потребан модел. Случајно сам веома брзо наишао на једног вајара, који се у то време налазио у Београду. То је био Стаменко Ђурђевић, који се тој мојој молби веома радо одазвао иако се налазио болестан у постели. По његовом моделу извели су моји војници онај споменик који се сада налази у Карађорђевог парку. Али када бих вам причао целу историју тог споменика, то би нас одвело сувише далеко; то је свакако тема за себе. То сам споменуо само онако узгред, да вам покажем да је и за време рата било људи који су имали потребе за уметничким живљавањем. Али све то што сам вам испричао у конкретном случају, не би имало никаквог значаја, да то није имало јаког утицаја на мој уметнички развитак.

По том прегледамо ратне албуме г. Глишића у којима се налази неколико стотина фотографија. То су највећим делом језиви мотиви — лешине и комади људског тела. То су фотографије које је г. Глишић снимао за време рата паралелно са својим уметничким радом. Из те језиве атмосфере смрти и ужаса враћамо се у пријатну атмосферу Глишићевих пејсажа.

— Пејсаж сам одувек волео. То су ми још из школских и предшколских дана биле

моје најомиљеније теме. Природа ме је одувек вукла к себи и ја сам радећи у њој увек налазио задовољства. Мени бар изгледа да је природа неисцрпни извор уметничких ужитака и верујем да би човек могао цео свој живот провести у природи радећи, а да никад не осети досаду и пресићеност. Ето сваке године ја бар по два-три месеца проведем на путу. То ми је и одмор и најинтезивнији рад. Ту крепим и тело и душу и верујем да сам само услед тога у овим високим годинама сачувао физичку снагу и ведрост душе, па није ни чудо што се многи моји познаници чуде како то да још тако добро изгледам. — Иначе, како видите, ја с подједнаком љубављу обрађујем све крајеве своје уже отаџбине — Србије, изузев Ваљева, према коме, као свом родном месту, осећам нарочите наклоности и сваке године израдим бар по једну слику из ваљевске околине.

Разговор скреће на модерну уметност:

— Како и сами видите, мене никако не бисте могли уврстити у т.з. „академске сликаре“, у лошем смислу те речи. Али ипак, ја мислим да је то очито, ја сам се код сваке своје слике трудио да је обрадим што пажљивије и што савесније. Никада нисам тежио за савременим пролазним ефектима. Увек сам настојао да своје слике што савесније простудирам и да их дам са максимумом осећања у боји, форми и цртежу. Колико сам у томе успео — то је ствар уметничких критичара. Али верујем да сам више успео него што бих успео да сам летео за свима оним разним уметничким помодним смеровима који су се појавили као пролазне дневне мушице за време мог живота, т.ј. за време једног тако кратког временског периода као што је људски век. Као што практички нисам одрешити противник сваког модернизма, сматрајући га за прелазне етапе и заблуде на путу уметничког

Драгомир Глишић: Мотив из околине Ваљева

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

развија, тако то исто нисам ни теоретски. Може се рећи да уметност има својих историјских заслуга у еволуцији уметничког изражаја; то се најбоље види из дела великих светских мајстора, који су, успут речено, веома ретки. Свакако се не може рећи да Сезан није велики уметник. Или Матиз, или Ван-Гог, или Роден. Али не можемо ради тога што су тако велики мајстори били модернисти сваког модернису прогласити за великог мајстора. Битна разлика, дакако поред талента је у томе што су Ван-Гог, Сезан или Роден, добро савладали занат, не мање добро, од неког академског мајстора, па су лако могли да се изражавају на нове начине, и да у своје радове уносе све позитивне елементе академског знања. Али наши модернисти не само да немају тог знања, него су, што више, махом модерни само зато што га немају; само зато што уопште немају нити воље нити способности да га савладају; дакако, све то под претпоставком да се ради о стварним талентима. Али оставимо то, то су питања која треба да реше критичари, а ја сам сликар.

— Али ви, ако сам вас добро разумео немате поверења ни у наше критичаре?

— Посве сте ме добро разумели. Нажалост, ми заиста немамо солидних уметничких критичара. Пре рата смо и имали по неког критичара који се могао да попне на висину објективности и из чије је критике уметник могао да извуче и неке користи. Али данас тога нажалост више нема. Данас се код нас критике пишу не само неупућено, него шта више и необјективно, злонамерно, лично. Али оставимо и то на страну. То свакако нема онај значај, који се томе приписује. Ето ја знам по себи и по многим својим колегама. Кад су нас највише грдили, онда смо на изложбама имали највише успеха; и моралног и материјалног. А тиме је уједно прекинута и свака дискусија о том проблему.

С уметности, разговор, посве природно, скреће и на приватан живот уметников. Г. Глишић о томе говори сасвим отворено, као да прича неком старом пријатељу с којим је негда много друговао и с којим се није дуго видео:

— На садањи свој живот не бих се могао потужити. Апстрахујући ратне грозоте и друге потресе које сам проживео у млађим годинама, мој је живот у мужевним годинама

Драгомир Глишић: Мотив из околине Хомоља

и сада у старости сасвим сретан. У политику се нисам никада активно мешао. Раније сам припадао радикалној партији, али само идеолошки. У служби сам нормално напредовао и као миран човек увек гледао своја посла и своју кућу. Без великих претензија и у животу и у уметности, ја сам ето данас, кад направим биланс свог рада и живота, задовољан: задовољан како с оним што сам постигао у уметности, тако и с оним што сам постигао у животу. Што се тиче мог приватног живота и он је текао не само нормално, него и сретно. Имам троје деце — две кћери и једног сина, и могу се похвалити да су заиста добра. Син ми је капетан II класе, артилерац. Исто ме је тако и жена одувек разумевала — и као мужа и као уметника. А то је свакако један од најважнијих услова за не сметани уметнички рад. Јер кад човек-уметник живи у браку са женом која не разуме шта је уметност, онда се или такав брак заиста мора да претвори у неподношљив терет, или уметност мора уступити место брачном миру. Сада пак радим више него икада раније. Док су раније мој слободни уметнички замах спречавале наставничке дужности и бриге око подизања деце и одржавања куће, данас све своје слободно време могу да посветим уметности. Све што данас радим, радим без брига и без трзавица — из чисто уметничких победа.

Звонимир Кулунџић

Битка код Гроцке после које су Турци по трећи пут заузели Београд

(Према турским документима)

Увод

Битка код Гроцке, после које је Београд по трећи пут пао у турске руке, несумњиво чини једно важно поглавље у историји Београда. Трогодишњи рат (1736—1739) између Русије и Аустрије с једне и Турске, с друге стране, који се овом битком углавном завршавао, донео је много невоља и несрећа нашем народу. У овоме рату на Балкану с обадве стране, у авангардама и аријергардама па и у главним трупама, гинуо је немилице наш народ за славу туђина и част оружја свога. Онај део с аустријске стране, обманут варљивим обећањима слободе, страдао је много више. Поред живота губио је и своја огњишта — своју стару груду. Бежао је у „братски“ хришћански, али хладни језуитски загрљај. По други пут — и овај пут под вођством пећског патријарха — морао је један велики број Срба православних да се, као компромитован, уклања пред осветом озлојеђених турских трупа, да се склани у Ђесаревину и да у повлачењу немилосрдно страда. Кад ни тамо није било топлог пријема и очекиваног истинског братства, многи су отишли у Русију и нестали у руском мору. Колико су по наш народ злокобни били ратови Ђесара крајем XVII и почетком XVIII века оценили су писца дела „Српски устанци против Турака у вези с народним сеобама у туђину“, кад између осталог кажу: „Ну судбина нашег народа у најцрњој слици показује нам се, кад хришћанско оружје узмиче — ма да и од напретка Ђесареваца нема по наш народ никакве користи, јер је то само промена господара.“¹⁾

Као последица овога рата, или тачније речено, активног учешћа патријарха у побуну народа против Турака, био је у главном крај и престанак постојања и деловања пећске патријаршије, коју, у своје време, обнови Мехмед паша Соколовић, истина у интересу царства али исто толико, ако не и више, и у интересу српског народа, јер њен велики политички и културни значај за њену паству не да се порећи.

Ето тако је битка код Гроцке, заједно с њеним последицама, не само једно важно поглавље из дуге историје града Београда, већ и један трагичан чин из драме једног великог дела српског народа — чин који се одиграо тачно пре два века.

Податци о овој битци, уколико је писцу ових редака познато, црпљени су код нас до сада у главном само из аустријских извора и нешто из штурих записа наших летописаца. Према томе потребно је да се обратимо и изворима противне стране, особито кад се зна да је победничка страна мање принуђена да изврше истину. У ту сврху овом приликом имам при руци оригиналан и оверен препис извештаја великог везира и генералисима турске војске Хаџи Мехмед паше Насрулаховића Јагодинца, званог Ивас (а не Елвијас како га пишу Немци), и то извештаја разасланог с бојног поља код Гроцке, у коме се ток брбе описује. О истом случају у Гази Хусребеговој библиотеци у Сарајеву постоје две фетхије (победничка писма)²⁾ које су подношене султану Махмуду I, на одобрење а које су штампане у Цариграду још у 1867 години као узроци састава знаменитих турских писаца³⁾. Кад се ради о прибирању грађе за историју Београда сматрам неопходно потребним да се ово све преведе и да се и из ових докумената исцрпу подаци.

Споменути је извештај састављен у виду писма великог везира („каима“). Из наслова његовог види се да је исто упућено „брату“, дакле опет неком везиру, у овом случају свакако тадањем босанском валији и бившем великом везиру, знаменитом команданту босанске ордије Али паши Хеџимоглији, које је писмо расписао судија босанске ордије и разаслао га властима вилајета, што се опет види из потврде о тачности преписа и из потписа односног акта, кога ниже преводимо и чији факсимил доносимо.

²⁾ На ове фетхије упозорио ме је наш млади и вредни писац Х. Мехмед еф. Ханџић професор и библиотекар споменуте библиотеке на чему му и овом приликом благодарим.

³⁾ Летаифи инша IV, Страна 17—70.

¹⁾ Р. Агатонић и П. М. Спасић део II, 225.

Што се тиче фетхија, код османлиских владара постојао је обичај да се о сваком њиховом значајнијем војном успеху и освајању земаља и градова, напише фетхија — званичан акт у коме се описује односни догађај са свим оним што му је претходило и што му је следило. Овај акт дворске канцеларије морао је у свему да одговара своје високоме исходшту. Према томе, писаће фетхије поверавано је најпризнатијим савременим писцима који су, разумљиво, улагали сву своју способност да тај њихов састав, по стилизацији и садржини, што боље одговори својој високој намени. Ако би тај акт на надлежном месту био повољно оцењен и кад би га и сам владар одобрио, остављен је у архиву царскога двора као историски докуменат. Свака фетхија добивала је свој назив по претходно постављеном и постигнутом главном циљу односног завојевања, па како је овом походу, о коме се овде говори, био главни циљ Београд, то су и ове две фетхије, које такође у преводу доносимо, по томе добиле своје називе.

Част да напише прву београдску фетхију овога по трећи пут турског освајања Београда пала је прво у део Муниф ефендији, чувару царског дивита („дивитдар“). Он је у тај свој посао уложио заиста максимум труда и успео да, према схватању онога времена, исту напише високим стилем, али је, као посматрач догађаја издаљег, неке појединости испустио а неке опет, ваљда поклањајући сувише пажњу савременом високом стилу, недовољно приказао. Глорифицирању султанове личности и особе великог везира дао је заиста пуну меру, па му се с те стране није могло ништа приговорити, али је, у жељи да као писац испадне ненадмашан, у конгломерату персиских и арапских речи, фраза и сентенција постао заиста тешко разумљив и непотпун, тако да је на послетку и султан Махмуд наредио да се напише друга фетхија „лакшим и складнијим стилем, на укуснији и пријатнији начин.“

Другу београдску фетхију написао је знаменити турски писац и песник, каснији велики везир, Рагиб паша који је по својим умним и политичким способностима прозван Коџа Рагиб. Његова се фетхија заиста много разликује од прве. Стилизација му је, иако старинска, ипак лакша а приказ догађаја сређенији и потпунији. Из његовог сређеног приказивања ствари јасно се опажа да је он све ове догађаје из непосредне близине пратио; у све посвећен био и о свему забелешке водио. То, као и чињеница да је при свршетку опсаде Београда одређен од стране великог везира да као делегат присуствује преговорима о миру, говори јасно да је исти од Једрена до Београда пратио великог везира. Он је писац и каиме коју ниже преводимо, што се јасно види

из начина изражавања у оба ова састава, иако је препис наше каиме, при брзом расписивању, понешто изгубио од своје првобитне ортографске и друге прецизности. У корист овога говори нам и чињеница што је Рагиб у својој фетхији дословно употребио читаве пасусе из споменуте каиме, што он себи не би свакако допустио кад и каима не би била његово дело.

Како се ова три документа ипак међусобно допуњују, то и преводе фетхија доносимо, али ових у слободном и скраћеном преводу испуштајући фразе као и оно све што је декоративно и за нас сувишно.

Пошто су у тесној вези с горњим документима и оне плоче, заједно с њиховим написима, које су биле узидане изнад београдске Стамбол-капије, а које је генерал Лаудон, после педесет година, скинуо и однео као ратне трофеје, то и њих у преводу заједно с факсимилима доносимо. Ове плоче, заједно с надгробним каменом Елчи Хаџи Ибрахим паше, налазе се сада у Хадерсдорфу код Беча, у парку замка који је некада припадао споменутом генералу Лаудону. Плоче су две. На једној је рељефно исписана царска тугра а на другој такође рељефно исклесан диван напис у стиховима на крају којих је означен датум освојења Београда и кад су завршене поправке тврђаве. Фотографије ових плоча налазе се у албуму (Alt Oesterreich) под насловом Die Tükensteine bei Hadersdorf) а слика капије принца Александра Виртембершког, односно Стамбол-капије, налази се у Спаровом албуму.

На концу напомињем да сам при претварању арапских датума у европске употребио таблице (Китабут-тевфикатул-илхамије фи мукаренети теvarихил-хиџрије бис-сининил-ифренгије вел-кибтије) од Мухамед Мухтар паше (Каиро), које сам, ради боље сигурности, сравнио с таблицама (Vergleichungs Tabellen der Mochammedanischen und christlichen Zeitrechnung) од Wüstenfeld-Mahler-a те према томе не може бити никакве сумње у тачност истих. Ово наглашавам због тога, што је код нас опште узето да је битка код Гроцке била 23 јула 1739 године, док према горе споменутом извештају великог везира с бојног поља ова је битка вођена и завршена у среду 22 јула исте године. Сравњујући датуме поменутог извештаја с горе поменутих таблицама утврђено је и то да двадесет и други јули хиљаду седам сто тридесет и девете године заиста пада у среду.

Да је битка била заиста 22 јула а не 23 слаже с тиме и Мориц фон Ангели мајор у ц. и к. ратној архиви у своје делу „Der Krieg mit der Pforte 1736—39 — Wien — 1881“ („Рат са Портом 1736—39“).

Извештај („Каима“) великог везира и генерали-
сима турске војске с бојног поља код Гроцке

„Каима“ на турском језику

Потпун превод:

Мој срећни, љубазни, благородни, најпоштованији и најплеменитији брате и господаре; превасходство!

Вођени божанским провиђењем, следећи победничку владарску срећу његова царског велчанства, пошли смо с нишког поља у понедељак шестога ребиул-ахира (13-VII-1739) и развили победоносне заставе (с намером) да се, помоћу и милошћу Владара (Бога) свезнајућег, осветимо најнесрећнијем и одвратном непријатељу. Предвођени милошћу Господара (Бога) величине и славе, путовали смо с конака на конак и у понедељак осмога дана путовања (20-VII-1739) разапели смо чадоре код Смедерева. Док смо се ми ту задржавали један дан (21-VII-1739) очекујући да стигну тешки топови и неки други ратни материјал, јављено нам је од стране румелиског валије многууваженог Али паше — који је раније као претходница („чарха“) с једним одредом по избор јунака наше победоносне војске послан преко Мораве — да је беспомоћни непријатељ гордо наступио и да је, с уображењем да нам покаже своју силу и снагу, улогорио свој разбијени табор на два часа хода од Гроцке где је уредио војни стан војске која је пошла да тражи пораз.

Међутим претходно овоме, напред је био упућен још из Софије и благородни везир Меммиш паша валија Караманије с наређењем да с горе поменутих (Али пашом) дође у додир, да споразумно делују и да се међусобно помажу. Исто тако, а ради сваке сигурности, на дан одмора (у Смедереву) увечер пред јацију⁴⁾ очи среде (21-22-VII) послани су напред и јањичари високе јањичарске капије.

Како се је из споменутог словитог и охолог похода и уображене демонстрације ожалашћеног табора дало разумети, непријатељ је пошао, као бајаги, исламској војсци на добродошлицу па је због тога и (овај) ваш искрени пријатељ, не чекајући да зора забели, појахао из Смедерева још у шестом часу (исте) ноћи, оставивши сав пртљаг и терет⁵⁾ и као лак коњаник покренуо убрзани марш како бисмо зором стигли у Гроцку. Кад смо преваљали од прилике половину пута и кад смо, заједно с ново отсеченим главама неверника, као с првим новоприспелим плодовима воћки из воћњака спаса и победе, били извештени: да је подли неверник пошао против горе споменутих везира још у уторник (21-VII) у време ињиндије⁶⁾ из свога табора и кренуо према Гроцкој, са зликовачком намером да на горе поменуте и на поменутом месту изврши ноћни препад, да их је с тридесет хиљада коњаника и пешака напао, да га је исламска будна војска на отвореном пољу дочекала жестином лавова осветника исукавши своје муњевите сабље и ступивши одмах у одбрану, да се крвава борба води и да испод сочних оштрица својих сабаља прогоне неверничку коњицу која је покушала да се напред пробије.

Да бисмо и ми, час пре стигли и да бисмо им се прикључили, попустили смо дизгине, још више убрзали темпо марша и устремили стег моћи и славе директно на бојиште. Сабљама непокошени неверници, потиснути и одбачени од стране предњих крајева исламске војске, повукли су се и прикључили своме главном делу, који се беше укопао и утврдио на четврт часа од Гроцке и с варљивим уверењем:

„Ба сер вехм, ба ситанем кјуллах“⁶⁾ неверник је отворио жестоку ватру и заметну крваву борбу. Јањичарски јунаци који су, као што је поменуто, још увечер послани напред и који бијаху већ стигли на бојиште, размештени су одмах у бојне редове и постављени по рововима. Њихово залеђе затварала је и следила их немирна коњица, а свему томе, као залеђе моћи и извор снаге и победе, чинила је

4) Вечерња молитва.

5) Предвечерња молитва; приближно три часа пре заласка сунца.

6) Персиска пословица, значи: неспокојство с главом, оста ми капа иза леђа. Или: бежећи да спасу главе погубили су капе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

зелена застава Цара (Божјих) посланика — нека је на њега најсавршенија милост (Божја)! — која је била приближена до на последње заузете ровове изван топовског домашаја. Свуда од краја до краја положаја, по рововима одобровољени су и ободрени (војници) лепим и угодним речима и обећањима. Повест је дуга. Почевши од седмога часа победом и славом бремените ноћи уочи среде па све до заласка сунца истога дана (22-VII), пуних седамнаест часова, вођена је огорчена борба, трајала жива пушчана и топовска ватра и проливана чемерна крв освете и јада непријатеља вере. Кроз то време извршено је више смелих и отворених јуриша на њихове чарку-фелече („черхи — фелек“⁷⁾). На бојишту одигравао се садржај (стихова):

„Зи ситеми сутуран пехен дешт,
Земин шеш шуд ве асуман гешт хешт“⁸⁾.

То јест: у атмосфери се је створило још једно небо а у смислу (стихова):

„Фе кјулу караринбил- цемацими тел’атум
ве кјулуу мегидин бид-димаи месилун“⁹⁾,

свака долина претворила се је у гомилу лешева а сви потоци претворили су се у корита крвавог Амударја-а („Џејхун“).

Искусни људи проценили су, да је на бојном пољу од проклетих ниткова, војника и часника, чије су беспомоћне главе отечене и оних који су изгинули од топа и пушке, пало више од дванаест хиљада и да је живих неверника заробљено око осам хиљада. Поред ових а према исказима неких ухваћених непријатељевих језика, отпремљено је пламом газијских сабаља на пут за ружно станиште од њихових значајнијих поглавица и четворица знаменитих генерала, а према једном другом исказу допао је рана и сам главнокомандујући генерал (маршал) Валис који се је много истицао својом храброшћу, а према другом исказу, једва је изнео живу главу. Укратко речено, уништена је и заробљена једна читава трећина њихове војске која је бројила шездесет хиљада бораца.

7) Гвоздено коље повезано ланцима и забијено у земљу.

8) Стихови знаменитог персиског песника Фирдусија који правилно гласе:

„Зи суми сутуран дер-ан пехен дешт;
Земин шеш шуд ве асуман гешт хешт.“

То јест: „Од копита коњских на том широком пољу, земља се је претворила у шест а небо у осам (слојева).“ Рагиб паша је пренио и ове стихове у своју фетхију али без погрешака.

9) Овај арапски двостих у преводу гласи: „Свака долина постала је брег од лубања, а сваки сушак крвљу је протекао.“ Рагиб паша је и овај двостих пренио с том разликом што је код њега „мефидин“ у место горњег „мегидин“ те према томе, у преводу треба да стоји у место „сушак“, поток или јаруга.

Све док се није на гараво обојене небеске терасе пространих, запрашених и задимљених земљиних двора спустила мрачна завеса, све су дотле неверници остали обхрвани борбом и јадом и није учињен ни један прекид у борби, у коме би могао неверник да сам против себе убитачан покрет изведе. Истом, сагласно пословици „ноћ је рај бежаника“, побегли су они разбијени и поражени, без заклона, долином срама и кукавиштине, што смо ми тек пред осветање зоре открили.

Тада је, у потеру за осрамоћеним неверницима одређен горе поменути везир, румелијски валија, с његовом свитом и територијалном војском као и с неким другим харним јунацима, који су се могли још да поуздају у своју снагу и да ће моћи да издрже даље јахање. Они су одмах, брзином вихора, за њима одјурили и све оне, које су у потери стизали, нанизали су на нишан својих стрелица или су их спугали у ропске ланце. Запленили су шаторе као и велике шаторе команданата, комору („џмал’камиле-комора) и терет. Потрудили су се да их догнају до Београда и до ровова пред њим, па су се по том вратили с пленом као победници.

Вредно је да се као украс овог написа славе истакне реткост да се у овом победничком покољу, а од једнобожачких ратника, у ружичастом руху светих жртава преселило у рајске дворе славе нешто мање од три стотине обичних ратника, којој је чети славе и поноса — између команданата — постао вођом и кулаузом Тахир паша делвински мутесариф. Рањеника било је свега четири стотине. Нека је слава и хвала (Богу), нека Му је опет хвала и опет хвала! „То је Божја милост коју Он даје коме хоће, а Бог је власник велике милости“¹⁰⁾.

Странице писаних дела нису забележиле нити је познато савременим историчима да су једнобожачки ратници и јунаци вечите вере могли да с неумањеном ратоборношћу, на отвореном пољу, без одмора издрже пуних седамнаест часова, изложени табору неверника који је стекао глас по жестини своје убојне ватре и то без прекида пред њиховим тврдим заклонима. То је заиста реткост која је својствена само славним и победоносним данима владавине његовог царског величанства (Божјег) осена (на земљи). Стога, и да бисте и ви били учесници ове славе и радости, написана је ова каима у знаку искреног пријатељства и упућена вам је као гласник среће. Кад иста, ако Бог да, стигне и кад вашем наменичком достојанству њена садржина буде знана, нека се ова благодет Божја, која шири и распростире радост, објави и разгласи целом становништву земље и поданичким појединцима и нека се, у пркос простоти, јавно манифестује радост и весеље топовском и пуш-

10) Кур’ан, сура Ел-хадид 21.

чаном палбом. Ми се искрено надамо да ћете се у томе смислу побринути и да ћете на тај начин и јавно одати дужну пошту и благодарност на (његовим царским) добротворствима.

Дана 17 ребиул-ахира 1152 (24-VII-1739) године.

(потпис и оверење преписа:)

Да (препис) одговара своме високоме оригиналу који доноси радост и који је потписан и снабдевен печатом, (тврди) Њему (Богу) убоги — нека Му је величина слављена! —

Хаџи Сулејман судија босанске победоносне војске.

Прва београдска Фехтија коју је написао Муниф ефендија чувар царског дивита

(Превод у изводу)

Муниф своју фехтију почиње без икакве инвокације, што му је, свакако према обичају оног времена, сматрано погрешком. За подлогу узима један став из Кур'ана који у преводу гласи:

„После спомена (у Тори) Ми смо написали у Псалмима да ће земљу наслеђивати Моји добри (побожни) робови”¹¹⁾.

Узимајући за подлогу овај став, он напомиње да се и другачије дешава, али не и без разлога. У свом даљем излагању наводи да су немачки неверници, у години хиљаду сто двадесет деветој (1716—1717), даном приликом заузели Београд, да га је ћесар, обзиром на његову велику стратегијску важност, током неколико година изграђивао и у погледу фортификационе технике усавршавао све до хиљаду сто педесет шесте (1743)¹²⁾ године, да је у то утрошито небројено благо, да су га у томе помагали „и други франачки владари”, да је тврђава, споља и изнутра заиста, усавршена и да су „улази и излази тврђаве снабдевени” разним и невиђеним ратним варкама и вешто постављеним невидљивим ходницима. Истиче да се тврђава налази на брегу „као троугаони бриљант” међу две реке које се под њом састају. Говори о тврдим и високим градским бедемима, честим и јаким кулама и „хиљадама места с прикривеним заседама од којих (противнику) нема спаса”. За „неутврђену” београдску варош каже да је с обадве стране „разголићених образа” да се протеже од Дунава до Саве, да се „као стидљива млада привила у загрљај нових сјајних градских зидова” и да јој је предња страна опасана „редутима на шкаре од ружиних

опека”. Након што је напоменуо да је ћесар утврдио Београд за то, да би му служио као брана земље Угарске, наставља:

„Али ћесар није мировао. Он се придружио руској царици која је крајем хиљаду сто четрдесет друге (1727—1728)¹³⁾ године прекршила постојећи мировни уговор и загазила у рат. Њему је била намера да помогне своме савезнику и да се свети противнику. Провалио је границе Босне, Ниша, Влашке и Богданске (Молдавије), пролио много невине муслиманске крви и немилосрдно попалио и уништио земље и градове. Али Божјом помоћу, не само што је свуда наишао на јак отпор и што је на много страна био поражен, он је поред тога изгубио многе земље и градове које је, пре тога, био уграбио. Вредно је напоменути да је овом приликом изгубио новоизграђену, врло јаку и по свим савременим војнотехничким знаностима утврђену Ада-калу која се налази на Великом острву на Дунаву између Оршаве и Кладова. Заједно са овим градом изгубио је и целу Кара-Влашку („Кара-Ефлак”).

У срећним данима владавине султана Махмуда сина Мустафина а у току овога „четиригодишњег” рата вођеног на северу и западу државе за славу и част узвишене Божје речи и традиције Господара народа (Мухамеда а. с.), на видинској страни кроз то цело време, командовао је трупама Х. Мехмед паша садањи велики везир. Он је неуморно и непрестано водио борбе око Видина, по Влашкој, по Тимоку, око Оршаве, Мехадиде, Караншебеша („Сешеш”), Лугоша и на тај начин непрекидно узнемиравао и уништавао противничке војне снаге па је на крају почашћен чином великог везира и сераскера целокупне турске војске.

Он је с војском стигао у Смедерево тринаестог ребиул-ахира хиљаду сто педесет и друге (20-VII-1739) године. Пре тога с „брода на Морави” одређен је био Абдипаша Али паша, румелијски валија, да као претходница оде до на четири часа удаљено Гроцко поље с двадесет хиљада коњаника његове свите, војске његова вилајета и оних који су му се добровољно придружили. Уочи среде, петнаестог истог месеца (21-22-VII) увечер, отпремљен је напред и јањичарски ага с јањичарском пешадијом. Иако је обичај био да командант војске полази после сванућа дана, Х. Мехмед паша је кренуо из Смедерева још у току исте ноћи.

Маршал Валис био се је с војском утврдио под Вишњицом. Његова ратна флотила била је укотвљена код Београда од које је неколико јединица, наоружаних с по 50—60 топова, послао низ Дунав у један теснац кроз који пролази друм за Гроцку, да ту заузму

11) Кур'ан: сура Ел-енбија 105.

12) По среди је нека грешка пошто је познато да је грађење утврђења започето 1723 а завршено 1736 године.

13) Погрешно. Рат је навештен 1149 (1736).

положај и да топовском ватром спрече пролаз турској војсци.

Турска војска на челу с великим везиром у путу још пре зоре сазнала је из уста похватаних непријатељевих језика доведених заједно с достављеним му отсеченим главама, да се је маршал Валис утврдио (код Гроцке) иза чарку-фелећ званих гвоздених препрека и да је с осамдесет хиљада „оклопника“ извршио ноћни напад на логор турске претходнице, нашто се је ова главна турска војска на челу са својим сердаром и свечевом заставом, као метеор за кога не постоје препреке, сручила на бојно поље. Велики везир је за цело време битке остао у центру своје војске. Турска коњица и пешадија јуришале су без заклона више пута на утврђене непријатељске положаје. Битка је трајала од седмога часа споменуте ноћи па целог дана све до у ноћ. Губитци ћесареваца у овој битци су преко двадесет хиљада погинулих и око десет хиљада заробљених. Поред тога, изгинуло је и преко три стотине неверничких и стакнутих официра и седам знаменитих генерала. Осим ових неколико је генерала успело да са задобивеним ранама умакну с бојишта. На бојишту је нађено и преко хиљаду непријатељских рањеника. Страшан положај у који је непријатељ био доспео, налагао му је или да бежи или да буде заробљен. Али пошто је у његовим редовима био завладао прави хаос, он на то за видела није смео ни да помисли, јер би у том случају и остатак његове војске изгинуо или би био заробљен. Истом кад је мрак пао користили су се њиме и побегли с циљем да се дограбе својих дубоких ровова под Београдом, који су се протезали од реке до реке.

Наши губитци, избројани, износили су хиљаду и три стотине мртвих и рањених.

Сердар је наградио ратнике према градацији њихових положаја па су и Али паша, румелиски валија, као и његов друг Мемеш паша, одликовани самурским ћурковима. Велики везир задржао се је још два дана на бојишту, нарочито зато да превиди рањенике.

Кад су ћесаревци приметили да се је турска војска улогорила код Вишњице, која је удаљена сат и по од Београда, нису имали ни толико храбрости да се задрже ни у утврдама београдским него су „отпловили у правцу темишварског поља“. Осамнаестог истог месеца, у недељу¹⁴⁾, пред иђиндију турска је војска напустила Вишњицу и побола своје заставе на ровове које деле Београд од копна. Центар опсадне линије заузео је јањичарски ага, десно крило до Дунава загарци-баша¹⁵⁾,

¹⁴⁾ Недеља је 19 истог месеца.

¹⁵⁾ Загарци-баша је старешина једног јањичарског одреда. Значи главни псар. Његова је дужност била и то да са султаном иде у лов а његови помоћници у том случају водили су загаре.

а лево самсонци-баша¹⁶⁾, сваки са својим трупама и започели с копањем метериза. Запоседнут је исто тако и цео Врачар, који се налази на супротној страни тврђаве. Сутрадан почело је бомбардовање топовима великог и малог калибра. После неколико дана стигао је под Београд и Али паша босански валија и бивши велики везир, с војском од преко двадесет хиљада босанских јунака. Али паша је одређен да заједно с Мемеш пашом, сераскером оршавске стране, и трупама дијарибекирског вилајета опседне Београд преко Дунава са северне стране.

Три горостасне јединице ћесарске флоте, од оних које су биле постављене у кланцу код Гроцке и које су се после битке вратиле уз Дунав, пристале су уз панчевачку обалу где су их опколиле турске убојне лађе и спалиле их својом убојном ватром, са свим оружјем и свом муницијом на њима. Од посаде заробљено је четири стотине људи док су се остали подавили. Овај грозни догађај поразно је деловао на опсађене тако да су се решили да путем мира предају тврђаву како би спасили своје животе и имовину.

На молбу ћесарског царства, која је кроз две године више пута понављана, посредовао је за мир посланик француског краља па је по истој ствари од стране ћесареваца приспео у турски војни логор и генерал Најперг с овлашћењем да закључи мир. Он је преговарао с двојицом турских делегата па је мир коначно закључен и потписан тридесет и седмог дана опсаде у уторник двадесет и седмог џемадил-евела (1-IX-1739), којим је турској повраћен Београд као и њему припадајући Рам („Ихрам“), Смедерево и Шабац те преко тридесет градова и паланака, заједно с њима припадајућим подручјима на босанској крајини, које је непријатељ био пре више од двадесет година заузео.

После тога, на трећег џемадил-ахира (7-IX) постављен је Али паша, румелиски валија, на положај београдског сераскера који се је настанио у „Александровом дому у тврђави“. Њему је стављено у дужност да води бригу о коначном испражњењу Београда и осталога. Пошто су успостављени сви одреди градске посаде и преставници цивилних власти, Х. Мехмед паша је тринаестог истог месеца (17-IX-1739) напустио врачарско поље и заједно с војском отпутовао у престоницу.

Муниф је своју фетхију завршио са осамдесет и осам стихова у којима је опевао битку и остало.

¹⁶⁾ Исто тако старешина једнога одреда јањичарске војске и главни псар самсова, керова који су употребљавани у лову на медведе.

Друга београдска Фетхија коју је написао Рагиб Паша

(Превод у изводу)

Коца Рагиб је своју фетхију започео прописно с бесмелом¹⁷⁾ и с једним ставом из Кур'ана. Овај став у преводу гласи:

„Ми смо ти (Мухамеде) открили јасну (славну) победу...¹⁸⁾“

На темељу овога става он у свом уводу говори како кад Бог зажели да једну јаку и укоренјену недаћу уништи и да њену коб реши, Он пре свега створи за то узроке и поводе и приправи јој сходне почетке. Затим наводи како је турско царство у хиљаду сто тридесетој (1717) години, силом прилика било приморано да с Немцима закључи неповољан уговор о миру и да одгоди одмазду до бољих прилика, па после једне одуже славопојке султану, наставља:

„Руска царица је грубо прекршила постојећи мировни уговор с Турском и загазила у рат. Позвала је у помоћ и ћесара који се је понашао час као мирољубиви посредник за изравнање спора и као поборник човечанских осећаја, а час опет као потстрекач свађе и рата док на посетку није изашао с правом бојом и дао повод да се створи прилика за ослобођење Београда. Султан Махмуд је успео, да поред толиких армија које су већ биле мобилисане и избачене према Русији, осигура војним снагама и многе друге ближе и даље границе свога царства, да те своје војске снабде храном и осталим војним потребама, па није заборавио ни границе ћесаревине. Он је приправио одмазду и за овога свог лукавог и подмуклог суседа. И чим је он збацио своју образину и отворио непријатељства, наишао је свуда на већ припремљен отпор. Садашњи велики везир Х. Мехмед паша налазио се је тада на положају самосталног команданта турских војних снага видинских страна, који овоме непријатељу задаваше страх и трепет. Он је свуда од почетка овога рата па до његова свршетка, у свим сукобима и победама лично или посредно учествовао. Сви успеси на овим странама били су његови лични успеси. Немогуће је у овом нашем кратком саставу описати сва његова деловања. Он се је особито сјајно показао приликом одбране Видина. Он је овоме непријатељу, при свом првом сусрету с њиме, својом гвозденом песницом успео да разлупа сву осиноност и одлучност тако да се више после тога није могао да снађе. Пошто је он први уништио храброст и одузео иницијативу овога непријатеља, то је најпри-

личније да се он назове освајачем Ниша и Београда. Године хиљаду сто педесет и прве (1738–1739) он је освојио и Велико острво („Ади кјебир”-Ада кале), које је сматрано неосвојивом тврђавом и пре него је исте године био заузео Кладово, почашћен је високом чашћу сераскера (генерлисима). Он је освојио и све крајеве око ових градова. Кад је наступила зима и кад је, по старом обичају, требало да се с војском повуче на зимовање и одмор, он је од тога обичаја отступио. Целе зиме није мировао. Стално је непријатеља узнемиравао изводећи војничке диверзије према Београду и Темишвару с намером да му не да времена ни прилике да се како треба припреми и организује за нову борбу. Он је у томе и успео заиста толико, да се је одмах, при његовом првом наступу у пролеће, јасно примећивала његова слабост и несређеност. За тај и такав његов ревносни и патриотски рад, који је овде немогуће у целости описати, чуло је све живо па је за то сазнао и правилно оценио и сам владар. За те и такве његове драгоцене заслуге и способности обдарио га је својим царским печатом — чашћу свога заступника и самосталног великог везира. Заменик царског стремана и члан царске свите, везир Ахмед паша, добио је налог да му у пољу под Једреном преда царску ордију која је у то време под свечевом заставом напуштала Цариград. За његова заменика у Цариграду одређен је Сулејман паша, министар морнарице. Истога дана кад је војска напуштала Цариград и нови велики везир остављао је Видин. Осмога дана месеца мухарема, хиљаду сто педесет друге (17-IV-1739) године, стигао је у Једрене, где је имао част да се поклони застави поноса Божјих посланика и да је преузме. Ту у том старом исламском војном логоришту упознао се је с личностима свога дивана и старешинама војске. Задржао се је ту у пољу под старим царским сарајима неколико дана па се преместио на софиско поље где се задржао четрдесет дана и „искористио дане ливаде” (паше), одакле је отишао у нишко поље где се је улогорио. И овде је остао неколико дана док се је снабдео храном и другим војничким потребама. Пошавши према Београду, исламска је војска, тринаестог истог месеца¹⁹⁾ (20-VII-1739) стигла у Смедеревско поље где се је задржала један дан очекујући тешке топове и остале тешко покретне терете. Тога дана, док се је војска одмарала, стигла је вест од Али паше, румелиског валије, који је још с „ћуприје на Морави” као претходница био упућен напред, да се је неверник утаборио на једном, два и по часа удаљеном месту од Гроцког поља.

17) Реченица којом се почиње свако добро дело и која у преводу гласи: У име Бога благог и милостивог.

18) Кур'ан: сура Фетх, 1 став.

19) Пошто је и овај пасус узет из каиме у којој је пре њега поменути месец ребиул-ахир, писац је превидио да месец о коме се ради изрично помене.

Како се је из охолог и пркосног наступа непријатељевог дало разумети, он је наступао као да је пошао на добродошлицу исламској војсци. Стога је истог дана, то јест победом бремените ноћи пред јацију, упућена напред јањичарска војска да се тамо, ради сваке сигурности, нађе. Иако је обичај био да сераскер војске одгоди свој полазак до сванућа дана, он је „следећи инспирације свога светлога ума у коме се је одржавало божанско надахнуће” кренуо напред још у пола ноћи. Кад је био од прилике на пола пута извештен је, заједно с донешеним непријатељским новопосеченим главама, да је неверник пре тога на један дан кренуо пут Гроцке с тридесет хиљада своје пробране војске, пешадије и коњице, с намером да изврши ноћни препад на горе поменуто претходницу и да је уништи, да је заиста пред саму зору извршио изненадан напад, да је непријатељ будно сачекан и да се бој бије.

Да би се што је могуће пре стигло на бојиште, темпо је марша убрзан. Непријатељске трупе, које су биле одбачене од логоришта исламске претходнице, прикључиле су се својој главнини која се беше укопала и утврдила на четврт часа од Гроцке и ту заметнула жестоку битку. Осим тога неверник је био поставио у једном теснацу на Дунаву, кроз који се провлачи главни друм, пет огромних убојних лађа од којих је свака носила по шездесет топова „као пет страшних крокодила који ждери људе, или као пет аждаја које бљују огањ” да би ту спречио пролаз исламској војсци. Али у томе није успео. Исламска је војска прошла поред њих сасвим хладнокрвно и не обазирјући се на њихово деловање.

Стигавши на бојиште распоређени су јањичарски војници свуда и на све стране унаоколо по метеризима. Њихово залеђе затворено је и осигурано коњицом а као моћна позадина свима, постављена је изван топовског домањаја зелена застава Цара Божјих посланика. Одбровљени су и ободрени исламски војници угодним речима и обећањем награда. Бој, који се распламсао на све стране и заталасао као бурно потопско море, трајао је пуних седамнаест часова, све док и позадина непријатељева није била разбијена „исто онако као што му је било полупано стакло чисти и достојанства”. Ту је муслиманска војска показала силну храброст, тако да се пред њом треба да сакрију Рустем и Исфендијар²⁰⁾. Ћесареви су изгубили у мртвим и заробљеним једну трећину свога табора који је износио шездесет хиљада ратника. „Остатак се просуо као звезде Великих и Малих кола”. Битка је трајала од седмога сата ноћи, уочи среде, па целог дана све док није мрак пао. Кад је пала ноћ непријатељ је срамно и невидом побе-

гао с циљем да се дограби својих утврђења пред Београдом.

После битке војска је остала код Гроцке два дана ради одмора и видања рањеника. После извршења награда и одликовања јунака, рањеника, часника и старешина, осамнаестог истог месеца (25-VII-1739) војска је кренула према Београду. „Кад су њени предњи таласи почели да заплускују неверничке ровове пред Београдом, непријатељ, иако се био склонио за тврде градске бедеме, није имао храбрости ни ту да се задржи”. Горди и гласовити генерал Валис, оставивши у тврђави за одбрану довољан број пешадије и коњице, повукао се и преко два моста на Дунаву прешао је на панчевачку страну.

Овамо на овој страни, победнички сердар стигавши пред Београд, кад је било све спремно што је потребно за опсаду, преноћио је прву ноћ на вишњичком пољу, а сутрадан прешао је и с целом војском пред утврђења. Почело се одмах с копањем ровова од Дунава до Саве, постављењем топовских табија и намештањем мерзера и других опсадних топова.

Опсађена тврђава, иако је троугаоник од земљаних насипа, изграђена је врло вештачки и по свим савременим војним знаностима тако јако да је стекла глас неосвојивог утврђења. Иако је бомбардовање одмах отпочело, које је остављало видне трагове и бреше по зидовима и почело га управо решетати, ипак је рађено с друге стране на томе да се делује на непријатеља како би се тврђава без дуже борбе предала.

Остатак Валисовог табора, који се пребацио на панчевачку страну, нападнут је од стране трупа сераскера поменутих страна тако да је био приморан да се повуче према Варадину. У то је наишао и Али паша, сераскер босанске војске, с двадесет хиљада босанских јунака, што је на Ћесаревице поразно утицало, тако да су изгубили свако поуздање у свој табор а опсађени сваку наду у помоћ његову. Они у тврђави држали су се још неко време па су се почели прибојавати да не наступе прилике кад им ни покајање ни молба за предају неће користити и кад ће морати бити извргнути невољи и несрећи посаде насилно заузетог града.

На послетку, стигло је и помирљиво, писмо од стране њихова осрамоћеног генерала Валиса којим је тражио пристанак да пошаље једну уважену особу која ће повести преговоре о миру. „Кад је тако, милошћу Бога осветника и погодношћу царске победничке среће, непријатељ искусио казну свога вероломства и кад је сам морао да призна своје срамно дело, после свега тога не би одговарало прописима светлога шеријата ни закона, нити би одговарало здравом разуму а ни традицији да се ова његова молба одбије. Захвалност Свевишњему на постигнутој победи

²⁰⁾ Персиски легендарни јунаци.

а и достојанство царства налагали су исто тако да се противникова молба не одбије". Великодушни сараскер одговорио је писмом које је у себи „садржавало отров и противотров, прекор и утеху, речи мудре и достојанствене, победничке и скромне, као и мисли које су одисале светлом умношћу, те речи које су говориле о самом предмету". То писмо однео је доносилац писма Валисовог. На то је од стране генерала Валиса, који је као главнокомандујући маршал ћесарске војске био овлаштен од стране ћесарева на рат и мир, стигао у победничку ордију дванаестог џемадил-еввела (17-VIII-1793) генерал Најперг „један од умних и окретних великаша ћесарског царства" с неограниченим пуномоћјама.

Као што смо напоменули, кад се ћесару није дало да изведе свој страшни план и да продужи своје крваво и вероломничко продирање с успехом, он је пожурио да што пре заврши своја ратовања и да се тако реши свога издајничког потхвата па је пристао на посредовање француског краља, на што је францускоме посланику у Цариграду стигло овлашћење да на томе поради. Непрестано ургиран да поради на успостављању мира, споменути посланик заиста није ту своју дужност занемарио. Кад је то посредовање о миру већ постало јавно познато, да би се томе изишло у сусрет, позван је поменути посланик да дође у главни војни стан, али је на путу задржан неко време у Нишу да сачека погодан крај. Кад је већ одмазда била постигнута и кад је главни циљ био на догледу, односно кад су већ сви знаци говорили да се непријатељ неће моћи дуже бранити, те је, према томе, заузеће Београда било на догледу, позван је из Ниша поменути посланик да дође у царску ордију, и стигао је истог часа кад и генерал Најперг. Као опуномоћени делегати с турске стране за вођење ових преговора о миру одређени су Ес'ад ефендија судија царске ордије, Мустафа еф. министар иностраних послова („реисул-кјуттаб"), и понизни писац ових редака. На већ уобичајен начин, за одржање седница одређен је један шатор у коме је одржано више састанака између претставника преговарајућих страна и француског посланика као посредника.

„Током више састанака и седница посвећена је највећа пажња студирању како да се из врло сложене књиге мучних односа исконструисе замашно и тешко питање искреног пријатељства, о чему су дуго прелиставани листови кратких и других дискусија, спорова и препирки, бескрајних и компликованих дебата. Да би се могли опростити и извинити недодлични поступци у које се је од стране ћесарије усудило да загази, редигован је и закључен мировни уговор под условима: да се турском царству преда Београд у виду поклона („биресми хедије") као и њему прикључени град

Шабац; да се врати више предела, нахија, села и градова све до на крај босанске границе уз обалу Саве, па су утврђени и још неки други услови и обавезе. Обе уговорне стране редиговале су и написале темељне уговоре и на двадесет и седмога дана благословеног месеца џемадил-еввела (1-IX-1739), на уобичајени начин, у присутности великог везира, намесника босанског и румелиског, двојице уважених везира и поштованих маршала, Али паша, свих делегата уговарачких страна, пом. француског посланика као посредника те других војних угледних и истакнутих личности, потписани су и измењени уговори и с обадве је стране проглашено закључење мира."

После овог свршеног чина, војска је остала још неколико дана на врачарском пољу, док је организована градска посада и док је поменути румелиски валија Али паша устоличен у једном знаменитом дворцу „у вароши тврђаве" за београдског команданта („мухафиз") и главнокомандујућег војске. Једанаестог дана месеца џемадил-ахира (15-IX-1739) војска је напустила свој логор и отишла за Цариград.

Као што је познато, савез између ћесара и царице закључен је био тако, да ће обадве стране једна другој до краја остати верне како у погледу рата тако и у погледу мира. Али победом турске војске над ћесаревцима „престала је и та веза верности." Што се тиче „Москова" они још од почетка свога вероломства нису престајали да показују вољу за миром. Они су с једне стране спремали све што је потребно за рат, а с друге су остављали места и за мирно решавање спора. Поразом Немаца они су се коначно отрезнили, а кад је започето да се ради о миру и кад смо ми показали нашу склоност да се и то добро дело на сходан начин приведе крају и кад смо преопручили поменутом посланику да о томе пише, они су послали једнога свога кнеза као изасланика. Па кад се је и њихова прогноза у погледу односа између Турака и Немаца обистинила, тада је и поменути пуномоћник почео озбиљно да ургира и тражи да се и њихова ствар без даљег одлагања, реши о чему смо и француског посланика поново обавестили. На то је и он у своме одговору замолио да се и ово питање већ једном приведе крају.

Док је војска испод Београда стигла на нишко поље, преговори, који су вођени између турских претставника, француског посланика и руског пуномоћника, после подужег натезања, били су завршени под условима: да се град Азак, због кога су и настала непријатељства, поруши и да се извесна места, која су „запоседнута због неисправности и малодушности неких покрајинских поглавица, оставе у стању у коме су и била". Обострани уговори о миру завршени су с уобичајеним церемонијалом и потписани на нишком пољу.

Као што то није била тајна за оне који су у ствар били посвећени, ћесар се је био обавезао царици да ће се строго придржавати савезничких обавеза и уговора. Међутим у ствари његова је намера била да искористи прилику и да по сваку цену прошири своју ћесаревину. Он је само зато и прекршио постојећи уговор с турском царевином. Зато је он, чим је загазио у рат, употребио све силе да заузме турска погранична утврђења Ниш и Видин, али је на крају био присиљен да преда по савременој фортификационој техници савршене, међу хришћанским владарима знамените утврђене градове Велико острво („Адаи-кебир” – Ада-кале) и Београд. Тако се обистинила она: „Пошао магарца да тражи рогове па се вратио без ушију”.

Турско царство, како је то познато, још од свога постанка ишло је стално из победе у победу, што сведоче огромне територије које су освојене. Али кад би светло сунце победе стално и увек пратило муслимане у свима њиховим подухвима, изазвало би то код њих стагнацију и нехат па би их одвело до тога да занемаре све спољашне услове победе и успеха. Као Божја опомена, и не без разлога, дошао је пораз под Бечом. Овај пораз тешко је утицао на патриотске осећаје површних маса и код њих је изазвао депресију, тако да су биле изгубиле сав свој војнички полет, своје старо ратничко самопоуздање и одлучност. После тога пораза, готово у свима сукобима с Немцима као и у свима мировним уговорима с њима, победа се оцртавала на њиховој страни. Иако је променљива ратна срећа по који пут и другачије донела, ипак се може рећи да у главном све до дана браниоца исламске славе и сјаја и рушиоца неверничког блеска, султана Махмуда, није била ни једном постигнута потпуна одмазда, нити је непријатељу потпуно нанесен срам побеђенога, а нити се је дало да се на неверника навали тешко бреме стидне захвалности.

Кроз то цело време недаћа, муслимани су се питали: Хоће ли икада доћи дан када ће бити разбијена зачарана моћ успеха, кад ће се расхладити темперамент овога душманина и хоће ли већ једном наступити час и наше радости?!”. У томе смислу биле су управљене и све њихове молитве Свевишњем Богу. За време трајања тих недаћа и приликом закључивања неповољних уговора о миру с овим непријатељем, на којима је заснивана несолидна зграда мира, увек се је упирало прстом или на неспособност појединих команданата или на немоћ и мане војске. Сада је ево, хвала Богу, милошћу Његовом и под упливом снажне царске среће, засјала дуго очекивана комета блаженства и победе у његовим славним и срећним данима владања царскога му величанства. Наступили су дани дуго очекиване ефикасне победе и часнога мира у којим су се

разгалила наша срца, напуниле очи сузом радосницом, дани мира којим се треба поносити и које ће, као такве, и историја забележити..”

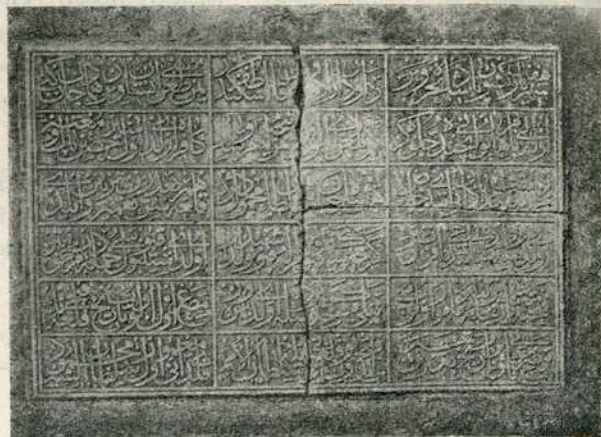
И Рагиб је завршио своју фетхију стиховима. Спевао је четрдесет и два стиха у којима је опевао горе описане догађаје.

Натписне плоче београдске Стамбол капље

Тугра

(У тугри:) Махмуд син Мустафин, вазда победоносан.

Турски натпис у стиховима

(У натпису:)

Суверен седам земаља, цар мора и копна,
 Владар куће векова, краљ краљева александровске победе,
 Блаженство његове тугре одаје знак живости владарске му среће,
 Откад у њој блиста његово царско име.
 Непријатељ беше освојио Београд који више дана и година,
 Овако сјајан и важан, оста у ропству неверника.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ал' га, хвала Богу, ослободи из душманских
шака,
Ревност цара-света султана славних дела²¹⁾.
После тога, он је своју тврђаву поправио и
украсио тако

Да је, по чврстоћи својој, постала много јача.
Иако с осталим капијама другарски подједнако
служи,
Ипак је Стамбол-капија од осталих најважнија.
Да напише датум освојења и поправљења
града позван је

Скромни Нејлија и почашћен том дужношћу.
Први стих означава датум освојења града
А други, показује датум његова обновљења:
„Фетх идуп букал'аји јумн-иле султанул-
умем.²²⁾
„Килди ани ма'мур ол султани махмудус-
сијер.²³⁾

21) Три последње речи овога стиха на турском
гласе: „султан махмудул-есер“ од којих реч „махмуд“
има двосмислено значење. Махмуд је султаново име
а овде је иста реч употребљена као пасивни гла-
голски адјектив и значи: хваљен = слављен.

22) Бројчана значења слова ових стихова, кад
се саберу, први стих износи арапску годину 1152
(= 1739), а други арапску 1157 (= 1744) годину.
Испод обадва ова стиха означене су године и ситно
исписаним бројкама. Овај први стих у преводу гласи:
Срећно освоји ову тврђаву владар народа.

23) Други стих у преводу гласи: Оправи је
(тврђаву) исти султан слављених врлина. И овде је
реч „махмуд“ употребљена онако како је то објашњено
у ноти под 21).

Напис на споменутом надгробном камену (Дослован превод)

Он (Бог) је велики, вечити творац.
Блажени и покојни који је нуждан милости
Господара (Бога) који прашта (грехове), бив-
ши командант Београда („Мухафиз“) Елчи Ха-
џи Ибрахим паша; помолите се Богу за ње-
гову душу.

1120 (1708) године.

Мехмед Р. Делић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Први дани окупаторске власти у Београду 1915

Ко да их прикаже?.. Ко да скупи и повеже све преживљено: толика чуда, и страдања и трзаје душе? Толике непреспаване ноћи, и гладовања, и физичке немоћи, и очаје — теже од смрти...

Покупљено и сложено удве три речи нпр: *Страшни суд Божји* — било би, чини ми се, најсадржајније за одговор.

Свет се вукао улицама као избезумљен. Само чујете како се отимају уздаси из груди, који, рекло би се, да гору проламају... Погледи унезверени. Свак прима све за готово: иду скаске бајке, пророштва и друга неоснована предвиђања. Читави редови *сџиритиста, пророка, пророчица, џитија* и „*избраника*“, којима је дато да „виде“ и да приказују унапред оно што душа жељно очекује или од чега страхује — крећу се улицама и све се то вуче и проноси као јевтина роба и раздаје бесплатно...

Кад су кроз Макензијеву улицу при освајању Београда прошли тешки мерзери и кад се најзад, пошена земљиним таласима, изгубила и последња тутњава њихова — намах се изгубише и сва *пророчанства* везивана за *три дана*. По тим пророчанствима требало је као да се за три дана повуче непријатељ из земље! Но одмах затим као аутоматски на арену су ступили нови резонери, нови претказивачи и пророци, који су наше наде, тако рећи лангерима, везивали за котву спасења — за *три месеца*. Па кад и то прође и не би ништа све као да пређе у заборав. Али мало затим па дођоше на ред *правни* оцењивачи и *познаваоци времена и лета*. Они истакоше рок за ослобођење три године. И би тако.

Но свему овоме претходило је дејство Макензенове војске. Мада је од догађаја протекао толики размак времена, утисци су били у стању да пробуде душу и да се зацаре код свију и свакога од нас негде на дну њеном, тако постојано, да ћемо их ми, драговољно или не, морати да чувамо и носимо у себи као, нимало драгоцен, аманет до краја живота...

Војска велике војне еминенције, чије је име споменуто, посела је била леве обале Саве и Дунава и неколико недеља до прелаза

дејствовала из мочвара речних и шипражја, достојно одговарајући постављеној девизи: *штраф-експедицион*.

На свирање куршума поред ушију свикли смо брзо. Па чак и на ситуације да се на наше очи отварају читава гротла вулканска дејством фугасних граната. Тешкоће су увеличаване према темпу, дејства. Падало се на улицама од усијаног гвожђа и од зрна, која су најчешће из митраљеза и са монитора и дању и ноћу била у деловању. Ништа нас није могло да изненади. Страх нас је све преиспунио. Нисмо могли и нисмо имали шта да примимо у себе. Баш као и сунђер пун воде. Можеш пустити да преко њега пређе океан он ће остати то што је. Зајажен, преиспуњен, не могући више ни капи да прими у себе.

Ноћ између 24 и 25 септембра (п. с.) била је равна паклу... С времена на време за дана и предвече као да се стиша рика. Преморени, застрашени, физички и душевно претучени, легли смо пораније. Ситна, блага кишца, с вечери ромињала је тихо. То, та пауза деловала је на друштво као мелем на рану. Поспали смо као мртви...

Око поноћи пробудила нас је урнебесна јака, у којој као да је, на страх и трепет, учествовало све адско звериње и чудовишта из апокалипсиса... Гледао сам у неодраслу децу своју, унезверену као у бунилу, занемелу, ошамућену... Треба ићи, бежати. Куда? Како? У недоба! Где! Осморо... Ту и осмогодишње, узетих ногу! Ко ме ићи и на кога рачунати за пријем?... Али: *ићи* — мисао је била од које се није отступало. Сви смо били деца. Страх и све у вези с тим спустило ме у сферу дечју. Сви неразумни. Изгледало ми је, да је све што смо говорили било као булажњење. Деца, која ни у први сумрак нису смела из собе на двориште, сада слободно, без страха од помрчине, обузета страхом од свирепе смрти, у поноћ силазе у подрум, узимају колица недужног детета и упремају... Распоред брзо начињен: зна се ко ће да вуче, ко позади гурањем колица да олакшава. И тако без ичега, сем онога што је најнужније на себи, креће наша поворка у дрхтају. У дрхтају двојаком: од страха и од жеље због зиме и влаге која пробија кожу...

Поглед из Капетан Мишине улице наниже, ка Дунаву, открио нам је приказ достојан плача пророка Јеремије... Столарска акционарска задруга — у пламену! Огњени стуб извија се далеко у висину, а светле, усијане варнице, прште и колутају се око стуба у праску. И све то у пратњи мониторинске непрекидне паљбе и друге оне, издаље, чија зрна као да хоће да кажу: ево, продомићемо васиону! Загрозићемо и небу и земљи!...

За тренут-два са уличних врата крочили смо на улицу. Преко од наше куће чујемо да се отвара прозор.

— Зар и ви! — питала је преплашено, је-два чујним гласом госпођа Анђелић.

— Да. И ми! — одговорио сам у име своје и свију мученика својих.

— А куда?

— Не знам!... Толико.

И пођосмо. Небо се, обукло у огањ. Нигде светлости, а све светло. Светло, али очајно. Имао сам утисак: да су се у ваздуху укрштена зрна сударавала као билијарске кугле. Доцније је то потврђено од многих. Са њихове стране пуцано је преко Саве и Дунава; а одавде одговарало са Лаудановог шанца више гробља и Бановог Брда. Утисак је био као да су очекиване трубе ангела Божјих за објаву страшнога суда...

Гомиле бежећих све се више увећавале. Једна другу сустизале и измицале једна испред друге. На месту где је сада Ратнички дом, чу се јаук жене: нога! нога! Ко да се окрене? Ко да спасава? Од кога? Од чега?... Нешто туло ваљало се кроз душу... Нешто грубо, неосетљиво, себично било је јаче и говорило друкчије; говорило мимо закон и против осећаја, који као да су чудесима чупани из нас. Бежало се и нико не зна — куда...

Пре сванућа моја — да тако кажем — поворка задржала се у Кочиной улици. Добра нека душа примила нас у влажној јесењој ноћи кроз коју се пробијала зора и кафом загрејала. Сазнао сам да је то била жена Луке Павићевића, одборника градске општине. Он, Лука, био је негде у својој војној јединици — ко зна где?

Сутрадан прелаз је већ био извршен на свима за то одређеним местима и непријатељски војници су крстарили по Београду и патролирали опрезно у групицама по троје-четворо. Одмах је почело неко као сређивање у граду. Он пак по страдању своме и по рушевинама отуда добивеним, био је савсавцат у својству Јерусалима у оно доба када је био разорен... Београду је недостајао само плач Јеремијин. Али смо зато сви ми, који смо у Београду остали, били то што и Јеремија у Јерусалиму. Ишли смо по рушевинама и раскопаним улицама и згариштима и плакали. Плачем и уздасима својим до неба смо уздизали боле и пригушене јауке своје... Све се било окренуло Богу. Све без разлике. Сви

као да смо главе посули пепелом и познали шта значе скрушена срца...

Лепи бели наш град беше изгубио све чари које су се иначе везивале за његово историско, светло и звучно име. Он је постао разбојиште. Газили смо по откинутим жицама, прескакали преко избораних бандера а повлачили и обавезно губили се са улица још око четири сата по подне. После два три дана од уласка непријатељске војске позват сам био у општину, у Макензијевој улици, у школској згради. Рекоше ми да сам изабран за градског одборника. Затекао сам тамо многе пријатеље своје, робове, као и сам што сам био. И међу њима Косту Поповића, директора Н. Банке. Етапна команда сместила се у Крунској улици. Одбор се формирао тако да смо нас десетак чланова добили и свога претседника у лицу Косте Поповића. Спољни знак којим је означена подарена нам *власт*, била је бела пантљика око леве руке. То дође онако као заштита нека да нас органи окупаторске власти не би узнемиравали. Два дана после успостављања одбора саопштио нам је претседник да ће као сутра дан доћи командант Етапне Команде да пред њиме положимо заклетву. Дође и тај час. Генерал барон фон Егер, средовечан човек, приступи нам у строго властодржачкој мини и позва нас да прихватимо његову за руковање пружену руку. Говорио је немачки. Наш претседник је преводио његове речи: „Његова екселенција ће се руковати са сваком од нас и то ће бити чин и знак о положеној заклетви“... — рекао је наш претседник. „А то тако зато што смо ми робови“. А кад он то рече нас као да нешто згоди посред срца; нешто што цепа и раздире... То су показали наши погледи које смо један другоме упућивали. Мене узе страх и очај па лепо да се свисне... Но сврши се и то. Барон фон Егер оде. —

Сутрадан ево њега опет. Шта ли ће сада? Како дође, окрете се претседнику и поче говорити... „Ради се о томе“ — преводи претседник: „Треба пронаћи благајника бугарског конзулата.“ Беше се некако као „изгубио“. Главно је, нема га. Нема човека, па то. Треба га наћи и то што пре. Тако су ишле мисли. Постави се рок *три дана!* Ми се згледнусмо. Фон Егер је још говорио. Наслућивао сам нове опасности. Одредиће се комисија — говори претседник — са обе стране: од власти и од одбора, од неколико лица укупно. „Ствар је озбиљна, господо!“ — наглашава при преводу претседник. И продужује: „Ако се благајник не пронађе или се не буде знало: је ли отпутовао и шта је уопште са њиме? Или ако би се због те неизвесности морало претпоставити да он није жив — онда, каже претседник по речима фон Егера — за главу — глава! У том случају баћиће се коцка...“ Све се окрете око мене. Проломио се био у мени један пригушен уздах. А деца!?... То је била

моја мисао. Извиђај има да се изврши у року од три дана — поновио је фон Егер свој бефел.

На срећу, после три дана дошло се у истраживању до сазнања: Да је благајник бугарског конзулата виђен тог и тог дана (одмах по уласку непријатељске војске и власти) на Торлаку са кофером у руци на путу за жељезничку станицу у Реснику. А то значи ради пута за даље. Етапна Команда се задовољила и тиме нас успокојила. Наравно, тога пута. —

Гладовало се... Озбиљно, истински. За пуно света и за себе и своје црве то смем да кажем и да докажем. За дужи време по парчене мокре полупечене проје и жива шаргарепа била је у мојој породици једина храна...

Али та реч *гладовање* могла је онда имати и други, релативан смисао. И имала је у примени на многе. Они који су били мање оптерећени а имућни нису могли да се сврстају у стварно гладне.

И то би и прође. Али, ето новог чуда. Требало је изићи пред преузвишенога гувернера. Њему је било одређено за пребивалиште место у Држ. Хип. банци. Гувернер гроф Салис Севис давао је утисак доброг човека. И заиста показало се да је уствари такав и био. Захтевано је с некоје стране, или тако удешено и предложено а не и нарочито тражено, да пред Преузвишеност изиђемо ми, тојест нас четири свештеника који смо имали смелости да останемо у Београду и неколико заосталих одборника предратне општине београдске. Од свештеника имена: прота Божа Јовановић, свештеници Велимир Марковић, Гавра Милошевић и писац ових врста.

Ја лично могао бих овај свој поступак да опрвдам. Провео сам себе кроз мисли и предвиђања и свуда видио сам само — црно. Питао сам се стотину пута: куда? Куда са осморо деце, ситне? (а једно и недужно). Раније, 1914, бежао сам са пуном породицом: мајком, женом и децом. У избегличким јадима у Нишу умре ми жена од тифуса. По повратку кући (маја 1915) на крају августа (по старом), умре ми и мајка — на 25 дана пре окупације. Са разлогом питао сам се: куда ћу? Куда? И све тако, бескрајно, и — остао сам.

Постројише нас у великој дворани на првом спрату у полукруг. Пред великим двокрилним вратима, која воде у суседну собу, дежурни официр очекивао је знак. Најзад, у једном моменту, отворише се врата и Гувернер уђе у наш полукруг. Прота Божа испаде једним кораком унапред и отпоче поздрав у име свих и у својству „ерц-пристера”, којом је титулом још одмах почаствован био за посредника између свештенства и окупаторске власти. Доцније, то право проширено му беше за посредништво уопште између власти и грађанства.

Прота Божа је говорио отворено, подвлачећи наш положај који није нимало ружичаст

био. И тако је унапред био сигуран да ће код претставништва власти овај став наш наићи на одобравање. Све је било сагласно са мислима гувернеревим и саветима која је он имао да искаже у смислу „бефела”. Он је то и учинио чим је наш „ерц-пристер” завршио своје излагање.

Његова екселенција гувернер је одобрио речи говорникове. У походном оделу, он је строго војнички упозоравао на тешкоће у којима се налазимо. Он је дао израза својим мислима наглашујући да смо лишени слободе. „Политику — нипошто”! „Добро да си упамтите”! У наредним мислима осетило се да се то и тако изговорено односи на *крупну политику*, на ствар окупације. То се посведочава и речима које, по сећању, дословно износим.

„Ви можете се разговарат о свем и свачем, па чак и о вашим партијама” (о ономе што се нашим језиком и гледањем на ствари зове *бистрењем политике*). *Али, о ономе што се односи на политику освајања које су наше власти предузеле — никако”!* *Ничим се не смеје противстајати властима!! Добро да си зашамтите. Ми смо овђе дошли по праву својега мача! Нека само једна телеграфска жица буде откинута, сватко ће тај бити објешен”!*

Ове су речи гувернереве изговорене строго, отсечно и претећи...

И опет једно болно и панично узрујање; и страх удружен са очајем. Удаљили смо се немо, уплашено погледајући један у другога. Предали смо се судбини.

Тек после 14 дана успео сам да се из Приштинске и Зорине улице вратим са децом кући (Капетан Мишина, 21). Тамо: јад и чемер! На прозорима нигде стакла. У собама по поду и креветима парчад гранате, која је на кући преко од нас (Капетан Мишина 20) направила брешу ваљда са метром у пречнику. По казивању Анђелићке, граната је ударила на пет минута по одласку нашем из куће, оне ноћи кад је вршен прелаз. Капетан Мишина улица тада, када смо се вратили кући, изгледала је очајно. Бакалске тезге, кафанске клупе и келнераји још су стојали на раскрсници ове и Душанове улице. Нешто ту до *Црној орла* а нешто до кафане *Бердаја*. Ти су предмети служили за барикаде. Борба је, по причању Анђелићке, била страховита. Наступања непријатељских одреда војних долазила су са Дунава, а наши давали отпор и бранили цео гребен који се од Душанове улице уздиже горе ка Калемегдану и средини вароши. Бранили су огњишта своја и заклањали се за ове таконазване барикаде. Рањено је њих повише. Анђелићка је преузела херојску улогу, драговољно жртвујући се. Помагала је да се рањени склањају брзо под заклоне у суседним дворштима. Један тешко рањен пренесен је био у дворште, одмах до капије, онда куће Александра Нанке, у Стра-

хинића бана улици. Ту је јадник и умро. Ту и закопан био. Ту лежао у привременом гробу више од месец дана. Одлазио сам му на гроб често, предајући се, у болу, тихој молитви за његову мученичку душу...

Развалине, рушевине, читави сплетови жица, поизваљивани зидови, црепови помешани са деловима грађе са кровова — све то могло је послужити као доказ: колико човек, то „најсавршеније биће”, може да подивља. Дефиниција човека по религији и науци св. вере је: да је човек само нешто нижи од анђела и да је славом и чашћу венчан!... Али кад унакази свој божански лик — до пакла може да се спусти, толико да би му и демони на томе његовом паду могли да позавиде... Шта ће све то? И чему? Битке, ратови и покољи... Чему то и шта од тога? — кад је све везано за реванше због којих и свака отуда добивена „корист” застаје као кост у грлу, преседа и љуто се свети.

Но нешто се као почело поправљати и сређивати. На улицама мање плашње, грубости и препада. Редари — жандарми све по два улазе у куће, с пушкама. Прислоне пушке негде уза зид и саслушавају. Припитују, бележе; и све некако по калуку ислеђења. Имали смо утисак да се овај поступак инсценира у смеру застрашивања. Треба збунити, заробити мисао и приковати је за бригу, за неизвесност, ошамутити. И збиља, ми смо се вукли као ошамућени... А док се ова саслушања воде срце силази у пете... На крају саслушања прихвате пушке, салутирају, учтиво се поклоне и оду. Но страх држи стално због неизвесности. После два-три дана, а они опет! И све тако — само сецања...

Жандарми у овој улози својој били су као некакви истражне судије. Они однесу где треба готов материјал, а после дође човек, онако некако назелено обучен, и поведе са собом. Онда се изврши и нарочито ислеђење после којег долази — зна се... Има Болдогасоњ, па има Нежидер, и још тако пуно звучних имена...

Најтеже су биле патње инквизиционог карактера. Оне су дошле на смену после ранијих. Можда је тако морало да буде. Вођени смо и саслушавани за којешта. Из пакости и по потказивању од својих. И за оптужбе измишљене ради освете. Шта је ситних душа излазило на видик са утрнулим осећањем стида, без бојазни од вечнога суда... Ја бих то волео три пута да подвучем; но нека је Богом просто!... То је био метод који се систематски и по плану спроводио. Треба ставити душе у патње, у менгеле... И то је дошло на ред. Каквих све људи није било у тој нечасној улози из каквих све редова! Власти непријатељске су двојако добијале, а ми двојако губили. Постизавали су циљеве преко истакнутих људи. И имали у рукама материјал који нису сами спремили. А ми губили двојако

што смо кажњавани и што је непријатељ имао наше људе за своје оруђе!...

Једног октобарског јутра, око седам сати, прође кроз двориште моје човек, поред прозора од кујне, у којој сам се у тај мах нашао. Изиђем, причекам га и позovem у кућу. Седосмо. Био сам опхрван бригом са осморо нејачи и притиснут тугом као да ме смрт узјахала... Гледам га, гледа и он мене. У тој паузи пролетела ми је кроз главу једна мисао — детектив! Некако га сва физиономија његова одавала и приказивала. Зелен шешир, зелен капут. Сав као скројен за то. Но то зелено могло је и не бити знак за распознавање. И без тога ми смо их некако предосећали чим нам се приближе. Нешто је одударало од њих, нешто проницљиво што је продирало у душу... Понудих га јечменком. Он се захвали и прими и онда узе став који изгледаше као званичан. Погледах га и зазрех од слутње. На то ће он: „Него, знате шта... Ви ћете морати да пођете са мном. Ићи ћемо у канцеларију (сада зграда среског суда) код мајора” — рече и име његово и број собе. „Имам налог да вас поведем, али сам узео одговорност на себе”... „Ви ћете, знате ићи слободно, а ја ћу вас пратити, идући другим тротоарем и тако ћемо се састати на лицу места”. И би тако.

Покушах нешто да сазнам. — Хоћете ли дозволити да питам? — рекох. Љубазно је изишао у сусрет.

— „Молим вас, реците ми нешто колико то човечност налаже свакоме за дужност у оваквим околностима! Реците ми само чега се тиче”? Запитах и додадох: — „Погледајте на ову децу, без мајке, која се вију око мене и онда ћете разумети ситуацију”... Деца, међутим, заплашено погледају, пролазе, застају, кују, ослушкују и наслућују; а мени се цепа у души... Продужујем и питам поново...

— „Не знам тачно” — рече онако колико да рекне. „Али мислим” — настави он — „да имате да дате неку обавештење”. Мени лакну. А он продужи: — „Само пожурите”! „Ево, приближује се осам часова”! И даље је ишло све како смо утврдили... —

Војник, пред вратима у ходнику, како нас спази уђе у собу и одмах се врати. — „Уђите”! рече ми мој пратилац и изгуби се... Стојим на сред собе. Мајор се задржа неколико секунда подиже се са стола и приђе ми.

— „Ви сте тај и тај” и спомену ми име. одговорих са да!

— Говорите ли немачки?

— Не!

— Седите! — Онда се окрете вратима друге собе, отвори их и руком позва човека. Тај приђе мени и стави ногу на пречагу од столице коју он претходно дохвати, не хтевши да седне на њу. Онда руком подбочи браду и стаде ме гледати... Дуго и нетремице. Донекле држах очи према њему, најзад нешто

ме свлада и спустих поглед. Доцније сазнах да је овај био баш прави правцати детектив и свакако у својству шефа, а органски везан за канцеларију и саслушања у њима.

— „Ви сте се изразили у једној прилици да бисте радије живели међу Арнаутима у туђој, него ли међу Аустријанцима у својој земљи!“ Рече и као да ме прострели... Тешка ситуација... Речи моје и потпуно верне. Некаква мрачна душа морала их је чути и однети! Али питам се: како снаћи се? Како извући се из замке?!... Боже, смилуј ми се! То је била моја молитва, можда најкраћа, не најчистија али најболнија у животу. Замрачи ми се пред очима. Отимам се. Он стоји и чека. Мајор престао да пише а писао је на картону, у величини поштанске дописнице, на некаквом рукопису који се састојао од неколико табака. Окренуо се и са уочљивим интересовањем посматрао ме. Ја ћутим.

— Дакле! — после доста дуге паузе у виду питања проговори шеф детектива, као човек који је сигуран да се пред својим господарем може похвалити богатим ловом...

— Да, ово су речи моје и без мало све дословно како сам изговорио — рекох и ућутах. Они се погледаше.

— „Па? — запита шеф онако као убеђен и готов да продужи: „А шта ћемо сад“? То му је била мисао.

— „Дакле!“ — понови он. Ја онда рекох:

— „Да. То су моје речи. Ја сам их морао негде казати, али значај њихов није такав да би због њих морао и одговарати. Уколико се сећам, реч је била због оскудице у храни. Ја, изузетно оптерећен више од многих других, имао сам и брига више од других; и по томе можда и потребе да одем макар и међу Арнауते.

Он поћута тренут два, не скидајући очију с мене. Онда чух да рече нешто, нешто као звук који би се могао као неразговетан написати речцом: *ja!* — изговореном иронично, са сумњом и потсмехом, а не одобравајући. Па онда запита:

— „А зашто? Зашто?“

— „Па ми смо гладни!“ — одговорих слободно. „Гладни ја и моја деца. Најстарије женско је од непуних петнаест година. Треба ићи по селима. Како пустити? Ко да иде? Ја на служби. Ко би код ситне деце? Чиме набавити хране за толико нас? И како?“

На то ће он опет:

— А зашто међу Арнауते?

— Зато што сам у тај мај мислио на југ уопште, где је још све мирно и редовно било. Иначе, допустићете логику да би врло опасно било врећати с обзиром на стање ствари. Ми смо обесправљени. И по ономе какве смо све „бефеле“ добили од генерала Кухинге и мајора фон Франца немогуће је претпоставити толику смелост да један подјармљен роб сме доћи на мисао за овакав корак.

Прешло се преко ове ствари. Мајор направи обрт у ислеђењу поставивши ми ново питање које није имало никакве везе са током ранијег испитивања.

— Ви сте писали у некаквим вашим црквеним листовима...

— Да, писао сам.

— Када, где и шта?

Одговорио сам да ми је то немогуће знати.

— На пример у 1909 години?

Одговорио сам да се не сећам.

— А у 1907? А ја опет да не знам.

— А у 1908? Ни на то нисам знао ништа да кажем. А текну ме нешто при помену анексионе године... Па помислих: „Ја ето не знам а они, можда већ имају и какав доказ“...

— Верујте, да не знам — рекох потврдно, говорећи истину.

Наредио ми је да му сутра по подне у 2 сата донесем све што будем нашао.

Молећи за извињење и опроштај рекао сам да ни за то нисам сигуран.

— Како? Зашто?

Онда му испричах своју забуну и страх у часовима кад се радило о прелазу. Да сам морао побацати у подрум све књиге и часописе у којима би, у претпоставци, могло бити и нечег због чега би ме окупаторска власт могла ставити под кривичну одговорност — без обзира што се то збивало у слободи и на своје огњишту...

Сутрадан у одређено време одох са неким свескама из 1907 и 1909 г. Наврага без 1908 г. („И боље“ — помислих.) Свеске у неред, искисле, овлажене, листови поцепани, блатњави. Подрум је био са оштећеним капком на степеништу. Вода се сливала и чинила своје. Почех се извињавати да ми се не би приписало у неучтивост и за увреду за коју се у овим околностима не бира одмазда. За ситницу игра глава...

Мајор задржао свеске а мене отпустио, рекавши: „Идите, за сада сте слободни“!...

На улици забринуто пред кућом очекују деца: збуњена, преплашена, у дрхтају са неизвесности шта све може бити. Најзад обрадована.

„Мртав беше и оживе, изгубљен и нађе се“... — сетих се речи из Вечне књиге и убрисах сузе бола и — радости...

Грех би било неспоменути у овом излагању још један доживљај поред толиких других приказаних и оних који уопште нису приказивани. То је богојављенско богослужење са литијом ношеном на савску обалу на дан 6/19 јануара 1916 г. Колико стоји у сећању спомињем као чињеницу да је освануо леп, ведар дан. Од раног јутра велика ужурбаност у катедрали. Све запослено јер је најављено да ће Његова Преузвишеност Гувернер бити на богослужењу и узети учешће у походу на литији. Служило је нас три четири, а са нама

и православни војни свештеници који су у Београду били на положају фелдкуратора.

Пред сам почетак богослужења успостављан је поредак; и то је пропраћено гласно. Наш „ерц-пристер“ није жалио своје грло. Наредио је да се гувернер дочека на великим, западним, вратима храма. И све по ритуалу и онако како се дочекује поглавар цркве или уопште архијереј. Сви смо били обучени у богослужбено одјејање. Сви са распаљеним кадионицама и горућим воштаницама усађеним у трикире и дикире. Дим пун благовоње-божански опојног мириса — пење се увис и повија, ношен и разбијан хладним ваздушним таласом који је споља (на велика споменута храмовна врата) надирао унутра. Све предвиђено. Све припремљено. Очекује се само долазак Преузвишенога.

Његова Преузвишеност ступи на тле храма. Био је у походном оделу. Поступљено је у свему као при дочеку служећег архијереја. Поднесена му је била и икона коју је он целивао. Па и окаћен је био прописно, унакрст. И онда служећа свештена лица, окренувши се истоку, пошла су кроз храм у правцу Краљевог стола, певајући црквене песме. Дошавши до места, „ерц-пристер“ убрзаним кораком истрча испред Преузвишенога. Овај застаде пре Краљевим столом и направи обрт да узме положај човека који има да стоји пред столом. Тако је мислио и тако је хтео гувернер. Али „ерц-пристер“ руком показа отворен сто, дајући тиме на знање и као разрешницу за право улаза у сто. Гувернер пусти и — попе се у сто.

Беше нам свима тешко... Душа није осуђивала никога и ништа, али је била болна као скрхана... И „ерц-пристер“ — далеко од тога да га осуђујемо — изгледао нам је свима као да му је страх, прошавши уздуж и попреко кроз цео организам, сишао у пете. Он се поклати гувернеру, окрете се нагло, и са крстом у руци узлете на амвон. Поново се окрете, гувернеру и отпоче да држи поздравни говор. Говор је био леп; „ерц-пристер“ је био одличан говорник. И симпатичан би био тај говор да је одржан у другим приликама, у слободи.

После тога отпочела је служба Божја и текла својим, нешто живљим темпом. У своје време изнесено је било и *небо* из храма за употребу на литији која се формирала у Богојављенској улици пред храмом. Кад је све било готово, Гувернер је ушао под *небо* и поворка је кренула. Грч нам стеже срце... Ко да издржи све ово? Погледали смо се у ћутању, а у души и кроз мозак нешто тупо допирало је и као маљем ударало. Песме се певале. Музика свирала и рекло би се да је све било као у редовним приликама. А колико је од тога све било далеко?... Трибина уздигнута на обали Саве према царинарници. Чин водоосвећења извршен као и увек. На

одговарајућим местима у молитвеним ставовима даван је сигнал за пушчану палбу, а ова је служила као сигнал за топовску са бедема тврђаве.

И при доласку и у повратку успут је престано свирана на литији аустриска химна. У мотивима на једноме месту одавно је запажена једна мала сличност код два три става, такта између српске и аустриске химне. Кад се све свршило једна радознала проста старица, са штапом у руци, пред једном групом људи коментарисала је ово као догађај који је, по њеном схватању, требало као да ублажи тугу и нахрани душу. Она је завршила своје разлагање речима: „Хвала им као рођеној деци те нам бар отсвираше наше српско: *Боже правде!*... Бог им дао свако добро!“ Било је мало и смеха на рачун бабе и њених добронамерних опажања...

За ~~сво~~ време кретања литије и трајања водоосвећења Виљем II је са оног дивотног места у близини некадање Активне команде, у горњем граду, посматрао овај чин. На томе месту је, убрзо после тога, као трофејски спомен био урезан на плочи датум те посете, која је требало да има историски карактер. То место је последња тачка на гребену који се од Авале пружа преко Београда ка ушћу Саве. Говори се, да по лепоти, с обзиром на географски положај, три места у Европи носе рекорд: Лисабон, Златан рог у Цариграду и Београд на ушћу Саве у Дунав. Код овога места пространих видика и великих историских збивања многи су се инспирисали и богатали своју машту. Многи велики и мали, и многи учени и неучи...

Виљем II није могао остати хладан при толиком богатству чари које је небо тако издашно просуло баш на овоме месту. Он је набрао довољно утисака који су му баш у тим часовима могли корисно послужити. Све је пролазно. Све сујета људска. И све прах и пепео — како каже црквени песник. Можда је, и поред све занесености својим трофејима, осетио пролазност светске славе.

Виљем II је морао духом и мислима ићи кроз историју и историја га је водила. Уздигла га, или по закону неминовности — обарала. Малени но многострадални и честити народ српски морао му је изићи пред очи. Нарочито његова исполинска живавост и отпорност. Евоцирајући прошлост, да ли се сетио Сулејмана Величанственог, који је загосподарио Београдом, али га није могао задржати?

Тога дана Виљем II је виђен у колима у шетњи кроз Београд у Кнез Михаиловој улици. А још истога дана увече он је отпутовао у Софију у госте Краљу Фердинанду...

Ако би овде изнесене успомене могле, у своје време, маколико користити као грађа ономе ко буде писао историју овог тешког периода из живота нашег народа — ја бих био неизмерно срећан.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Избор сенатора

12 новембра 1939 г. извршени су у целој земљи избори за Сенат Краљевине Југославије. Бирано је свега 47 сенатора. Избори су вршени по бановинама и за изборну јединицу град Београд и његово управно подручје Земун и Панчево. У целој земљи истакнуте су, са једним изузетком, само споразумне владине листе, у свакој изборној јединици по једна; само су у Зетској бановини биле истакнуте две листе, једна званична владина, а друга неутрална, без истакнутог политичког обележја. Опозиција није учествовала на изборима.

У изборној јединици града Београда и његовог управног подручја Земун и Панчево истакнута је ова кандидатска листа: Кандидат за сенатора: г. д-р Јован Радонић, академик-професор универзитета из Београда; заменик кандидата: г. д-р Зако Милан, адвокат из Панчева. Претставници листе: гг. Јевремовић Миливоје, апотекар из Београда, Станковић Петар, инжењер из Београда; заменици претставника листе: гг. Ђорђевић Никола, банкар из Београда, Петровић Коста, поседник из Земуна.

Избори су извршени у целој земљи у потпуном реду.

Избори за изборну јединицу града Београда и његовог управног подручја Земун и Панчево извршени су у главној згради Општине града Београда, у Узун Мирковој бр. 1.

Претседник бирачког одбора био је г. д-р Данило Данић, касациони судија, а чланови гг.: Милош Јовичић, претседник Апелационог суда, Исидор Витас, претседник Управног суда, Миодраг Филиповић, претседник Округног суда за град Београд, и Војин Ђуричић, претседник Општине града Београда.

Гласање је вршено целог дана, од 7 сати изјутра до 20 увече. У бирачки списак било је уписано 76 бирача, а гласало 68. Сви су гласали за листу г. д-р Јована Радонића.

На овим изборима, 12 новембра, изабрани су тројица већника града Београда за сенаторе: г. д-р Јован Радонић, академик-професор универзитета у Београду, за изборну јединицу града Београда и његовог управног подручја Земун и Панчево; г. д-р Живан Лукић, адвокат, као носилац листе за избор сенатора за Дунавску бановину; и г. Милоје Рајаковић, новинар и министар на расположењу, за Дринску бановину.

Д-р Јован Радонић

Рођен је 1873 у Потисју, у Мољу, срезу Сенћанском Дунавске бановине. По свршеној основној школи у месту рођења, гимназију је учио и матурирао у Новом Саду у српској

гимназији. Универзитетске науке учио је у Бечу, где је и докторирао а дисертација му је штампана у Берлину 1897. Ради студија живео је неко време у Русији, где је у Петроградским и Московским архивама проучавао руско-српске везе у 16 и 17 веку. На позив Стојана Новаковића отишао је у јесен 1898 за професора српске гимназије у Цариграду где је, поред рада у гимназији, био члан руског археолошког института, у коме је нарочито изучавао историју Византије. После тога отишао је за библиотекара Матице српске, где ја активно учествовао у тадашњим напредним Матичиним реформама. Као сауредник Летописа Матице српске публиковао је врло много студија, рецензија и реферата из области историје и старе српске књижевности, објавивши 1905 велико дело „Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини 15 века”. Када је Велика школа претворена у Универзитет, Радонић је по-

Г. д-р Јован Радонић

зван на Београдски универзитет 1905 за ванреднога професора Опште историје средњега века. Био је на војној дужности у Балканско-српско-бугарском и Светском рату. На конференцији Мира у Паризу био је члан територијалне делегације као главни експерт за Војводину. Као такав публиковао је он неколико дела на француском и енглеском језику,

бранећи српске интересе у Војводини. Ради прибирања грађе Радонић је за трајања рата провео неколико месеци у Лондону, радећи поглавито у Британском музеју. Његов избор за редовног професора Опште историје средњег века на Универзитету у Београду потврђен је 20 септембра 1919.

Радонић је као присталица Народне радикалне странке бао члан Уставотворне скупштине, у коју је ушао као носилац листе Суботичког изборног округа. Био је члан Уставотворног одбора. У истом округу биран је после тога још неколико пута као посланик Народне радикалне странке, те је извесно време био потпретседник клуба Народне радикалне странке. Радонић је у два маха био биран за претседника Финансиског одбора Народне скупштине. Поред г.г. Аце Станојевића, д-ра Лазе Марковића, д-ра Момчила Нинчића и Крсте Милетића, Радонић је био један од најстаријих чланова Главног одбора Нар. радикалне странке. Као такав имао је жива учешћа у стварању Југ. рад. заједнице.

Један од најглавнијих радова Радонића је његово велико дело о грофу Ђорђу Бранковићу, у издању Српске краљевске академије, као и дело Историја Срба у Угарској на француском језику. Последњих година Радонић посветио је нарочиту пажњу дубровачкој историји, те је радећи неколико година у Дубровачком државном архиву публикувао у издању Српске краљевске академије до сада шест опсежних књига „Дубровачка акта и повеље“, а седма и осма свеска спремљене су већ за штампу.

Радонић је нарочиту заслугу стекао год. 1921, када је после дугих преговора у Бечу са тадашњим претседником Аустриско-немачке републике В. Ренером, успео да у смислу Сенжерменског уговора о миру пренесе из Бечког дворског и државног архива у Београд повеље наших старих владара, као и повеље француских и шпанских краљева и осталих западних трговачких република, које документе је већим делом он публикувао у издању Срп. Краљ. Академије. Радонић је 1927 био претседник Другог међународног византолошког конгреса у Београду.

Радонић је од марта 1937 генерални секретар Српске краљевске академије, а од маја 1938 претседник Главног просветног савета. Радонић је прави члан Српске краљевске академије, спољни прави члан Чешке Академије наука и Чешког ученог друштва, као и дописни члан Словенског института у Прагу. Радонић је, даље, доп. члан Југославенске академије знаности и уметности у Загребу, Румунске Академије у Букурешту, члан Одбора за Међународну унију Академија у Брислу, почасни члан Матице српске у Новом Саду и Хрватског старинарског друштва, члан је Историског друштва у Новом Саду и руско-историског друштва „Кондаков“ у Београду.

Радонић је писао, поред српског, на немачком, француском, енглеском, руском, румунском и мађарском језику. У последње време Радонић је, поред студија у Дубровачком државном архиву, нарочиту пажњу посветио прошлости Срба у Војводини, те је недавно публикувао у великом зборнику „Војводина 1“ (1939) студију „Србија и Угарска у средњем веку“ и студију „Од прве опсаде Беча 1529 до велике сеобе 1690“. Прошле године Радонић је објавио у издању Државне штампарије велико дело „Слике из историје и књижевности“.

Од јула месеца 1939 Радонић је претседник Месне организације Југословенске радикалне заједнице у Београду, а од септембра о.г. први већник града Београда.

Д-р Живан Лукић

Г. д-р Живан Лукић, рођен је 8 октобра 1893 године у Милошевцу, срез Орашки, Бановина дунавска, у познатој радикалској кући. Прадед и дед били су му народни посланици и чувени Карађорђевици из времена династичких борби. Основну школу, свршио је у родном месту. Гимназију је учио у Пожаревцу где је положио и матуру 1912 год., а затим се уписао на правни факултет

Г. д-р Живан Лукић

у Београду. Од 1914 до 1918 године д-р Лукић је био на војној дужности и сада је резервни капетан I класе. По повратку са Солунског фронта наставио је студије и дипломирао је у децембру 1919 године на београд. правном факултету. Судјско-адвокатски испит положио је у јуну 1921 год., а маја 1922 год. промовисан је за доктора права на Београдском универзитету, пошто је претходно провео извесно време у иностранству. Био је судски писар у Првостепеном суду у Београду, шискар Београдског апелационог суда, секретар Министарства правде и судија Првостепеног суда.

У јуну 1922 године изабран је за доцента грађанског права на Београдском правном факултету и на томе положају остао је све до 1927 године, када се одао адвокатури у Београду, којом се и сада бави.

Д-р Лукић се још као студент почео врло активно бавити политиком; био је носилац листе за изборе у Побратимству и његова је листа победила огромном већином.

Од 1922 године, па све до 6 јануара 1929 г. био је претседник Главног одбора омладине радикалне странке. На посланичким изборима од 1925 године, кандидовао се као средњи кандидат на радикалној листи у округу смедеревском, али није изабран, јер је ушао у скупштину кандидат са исте листе, али из већег среза. На изборима од 1927 године био је носилац једне од двеју радикалних листе у округу смедеревском. Другу је носио г. Димитрије Љотић. Ниједан од њих није изабран, јер су поделили гласове, а да су били на једној листи према гласовима које су добили, били би обојица изабрани.

Године 1927 на обласним изборима д-р Лукић изабран је за обласног посланика за град Београд, а за народног посланика изабран је године 1931 у срезу орашком, где је поново изабран и на последњим скупштинским изборима од 11 дец. 1938 г.

Приликом недавних промена у Београдској општини д-р Живан Лукић је именован за градског већника. На сенатским изборима од 12 новембра о.г. д-р Лукић је изабран за сенатора у Дунавској бановини као носилац листе Радикалне заједнице.

Поред свога политичког рада д-р Живан Лукић се бавио и научним радом. Објавио је више научних правничких чланака. Нарочито су запажени његови радови о конвенционалној казни, о уговору за осигурање живота, о школама у праву итд.

Радио је на трезвености и као гимназиста био је оснивач и старшина кола трезвености у пожаревачкој гимназији. Остао је и до данас у покрету.

Г. Лукић је много радио на економском и културном подизању свога краја. Поред осталог његовим заузимањем, у његовом родном месту, подигнуто је народно купатило, Здравствена станица са станом за лекара и електрична централа.

Милоје Рајаковић

Г. Милоје Рајаковић рођен је 1 априла 1895 године у селу Перућцу, у срезу рачанском у округу ужичком. Основну школу свршио је у Бајиној Башти, гимназију у Ужицу, а правне науке на универзитету у Кану у Француској.

После рата, 1923 године, г. Рајаковић је ступио у дипломатску службу, али је као секретар Министарства иностраних послова поднео оставку на државну службу. После то-

га посветио се новинарству. Уређивао је „Трговински гласник“, а затим и „Београдске новости“.

У државну службу поново се враћа 1925 као шеф новообразованог пресбираа при Министарству унутрашњих послова. У том времену г. Рајаковић је био референт за штампу Николе Пашића. Из државне службе поново је је иступио 1929 године и посветио се привреди. Исте године основао је Савез домаће шумске индустрије. Отада г. Рајаковић се стално бавио новинарством. Први пут кандидовао се за народног посланика у срезу рачанском 1935 године на листи г. Богољуба Јевтића, и изабран је. А други пут изабран је у истом срезу на последњим изборима на листи г. др. Милана Стојадиновића.

Припадао је бившој народној радикалној странци.

Г. Милоје Рајаковић

Г. Рајаковић је био врло активан у Народној скупштини као народни посланик и истакао се својим радом, нарочито у финансијском одбору. У том одбору био је најпре секретар, па потпретседник, а затим претседник.

У влади г. Драгише Цветковића, која је образована 5 фебруара 1939, г. Милоје Рајаковић је постао Министар социјалне политике и народног здравља. Крајем августа исте године дао је оставку на министарски положај.

За градског већника Београдске општине постављен је 13 септембра 1939 г.

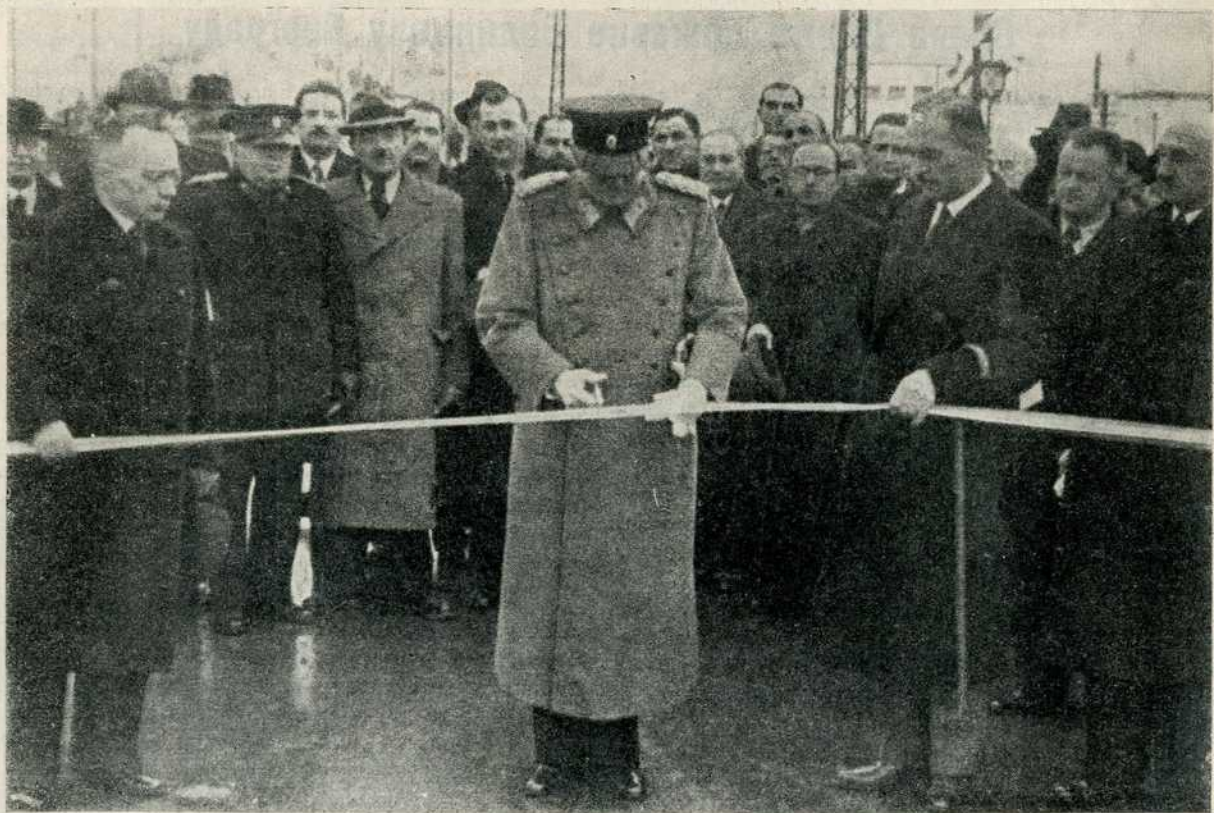
Отворен је међународни пут Хоргош—Београд

Веза Лондон—Београд—Цариград

Наша држава је примила на себе обавезе да изгради онај део међународног интерконтиненталног пута који пролази кроз нашу земљу. Тај пут везује престонице западних држава са Цариградом, а пролази кроз Мађарску и Југославију. Западне државе и Мађарска већ су изградиле своје деонице. Наша деоница пута износи 551 км дужине. Израђено је досад више од половине овог пута кроз нашу земљу, остаје да се изгради још део пута у дужини од 175 км.

Јужним делом наше државе и са Цариградом, као и са већим центрима других балканских држава, било директно, било индиректно другим допунским путевима.

Овај међународни пут ће послужити као основица једног великог система путева који ће се изградити у целој нашој земљи, везујући све наше крајеве у један саобраћајни организам и стварајући од наше државе једну саобраћајну целину. Тиме ће

Отварање Међународног пута Београд—Хоргош: Изасланик Њ. В. Краља генерал г. Деканева пресеца траку. Десно претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић, лево министар грађевина г. д-р Михо Крек

Потпуно је завршен део пута од мађарске границе до Београда (Хоргош—Суботица—Нови Сад—Стара Пазова—Београд). Тај део пута је свечано отворен 23 новембра 1939 и предат саобраћају. Пут је технички ванредно добро израђен, по типу најмодернијих европских путева, и служи као лепо сведочанство наше савремене грађевинске делатности и економске снаге. Нарочито кад се узме у обзир да су радови у нашој земљи морали да се врше брзо, у кратком времену. Овим путем Београд је повезан са великим европским центрима, спојен са Војводином, а, кад се изгради цео пут, биће спојен са

се створити могућност за јачи економски, културни и привредни полет Југославије.

Прва свечаност поводом отварања ове важне деонице међународног пута Београд—Хоргош извршена је у Београду, код Сајмишта, 23 новембра око 8 часова изјутра. Код славолука, који је био подигнут за ову свечаност, искупио се велики број званичних претставника власти и претставника привредног и културног Београда. Били су присутни: Изасланик Њ. В. Краља генерал г. Линус Деканева, Командант Београда арм. генерал г. Петар Косић, Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић, претставници Кра-

љевске владе министри г. г. генерал Милан Неђић, д-р Миха Крек, инж. Никола Бешлић и Јеврем Томић.

После извршеног верског обреда, министар грађевина г. д-р Миха Крек одржао је говор у коме је изнео историјат грађења и значај овог међународног пута, као и основне планове Краљевске владе о грађењу система нових путева.

Изасланик Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника генерал г. Деканева пришао је саволуку са Претседником Београдске општине г. Војином Ђуричићем и министром грађевина г. д-р Креком, пресекао тробојну траку и рекао:

„У име Њ. В. Краља, Кнеза-Намесника и Краљевског Дома, преседам ову траку за срећу драге нам Југославије и напредак саобраћаја”.

Присутни су поздравили овај чин клицањем Њ. В. Краљу и Југославији.

Претставници војних и цивилних власти, са ми-

нистрима на челу, кренули су аутомобилима у правцу Новог Сада. Сличне свечаности, уз присуство дотичних бановинских и градских власти, обављене су у Старој Пазови, Новом Саду, Суботици, у Хоргошу. Министри са пратњом прешли су кратко време и на мађарску територију.

На свима овим свечаностима приређени су министрима живи спонтани дочеци од стране претставника власти и народа. Министри су у својим говорима наглашавали важност овог међународног пута за Војвину, који је веже за Београд и Шумадију. Наглашавали су да је и овај пут доказ колико Београд и влада воде рачуна о Војводини. Г. Бешлић је нагласио да је држава у Војводини израдила неколико великих важних мостова: у Новом Саду, код Земуна и на Дунаву код Панчева; исушила је огромне ритове и баруштине. На те радове је утрошено неколико милијарди динара.

Слава Опште државне Болнице у Београду

Општа државна болница прославила је своје Крсно Име Св. Врачеве Кузмана и Дамјана 14 нов. у цвећем декорисаној сали лекарске менаже.

Славу су посетили изасланик Њ. В. Краља, који је у исто време био изасланик и Њ. Кр. Височанства Кнеза Намесника. Изасланик Њ. Светости Патријарха био је викарни епископ г. Дионисије. Слави је присуствовао и Министар Социјалне политике и народног здравља г. д-р Срђан Будисављевић. Претседника општине града Београда заступао је сенатор и градски већник г. д-р Јован Радонић. Велики број изасланика разних друштава и установа, као и многобројни пријатељи болнице видно су увеличали импозантност болничке славе.

Црквени обред и сечење славског колача извршио је епископ г. Дионисије уз асистенцију неколико свештеника. Црквене песме певао је врло лепо и складно болнички хор.

После сечења славског колача, епископ г. Дионисије честитао је славу лекарима и свима службеницима и са неколико бираних речи истакао важну улогу болнице и пожртвовани рад лекара и болничког особља.

Г. д-р Велимир Михаиловић, Управник болнице поздравља изасланике, делегате и госте и том приликом наводи, како се болничком проблему до пре четири године није поклањало довољно пажње; стога су болнице биле у тешком стању и у немогућности да одговоре својим племенитим и самарићанским дужностима према болесницима.

Констатује да је тек последњих четири године болнички проблем узет у најозбиљније решавање на најширој основи.

Израђује се ново модерно и савремено санитарско законодавство, јер су стари закони својим несавременим одредбама само кочили правилан рад у болницама. Зидају се нови болнички објекти, да би се повећао број болесничких постеља и пружио болесницима потребна удобност. Одобравају се већи кредити за унутрашње уређење болница.

На крају свога говора, Управник болнице захваљује Министру социјалне политике и народног здравља Господину д-р Будисављевићу на пажњи и предисретљивости коју указује решењу болничког питања и честита славу господи лекарима, болничарима и осталим службеницима са апелом, да уложе још више елана у своје раду на корист болесника и болнице.

После говора Управника болнице узима реч Министар социјалне политике и народног здравља Господин д-р Будисављевић, честита славу господи лекарима и целокупном особљу са жељом да сви уложе што више труда и пожртвовања у свој тешки посао, а изјављује да ће предузети све што треба да болнице одговоре свом деликатном и самарићанском позиву.

Кад је завршен овај званичан део славе, гости су послужени славским житом и богатом закуском, те су се задржали у најбољем расположењу више од једног часа.

Дан примирја у Београду

Пре 21 годину, 11 новембра 1918, закључено је примирје на западном фронту између Савезника и Централних сила и завршен крвав светски рат. Сваке године прославља се тај дан у целом свету као празник мира и одаје се пошта многобројним жртвама рата.

Ове године је тај дан прослављен под нарочитим околностима, у доба када се води један нови светски рат. Зато је ове године тај дан прослављен са мање свечаности и у ужим размерама него обично. Грозоте које су се обновили на фронтима одузеле су овом дану карактер „празника мира” и он је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

искоришћен као повод да се ода пошта жртвама прошлог светског рата и да се упуте молитве Богу да врати дух мира међу народе.

Београдски пододбор Удружења резервних официра и ратника одржао је тога дана, у 11 часова пре подне, свечан помен у Саборној цркви свима изгинулим ратницима из прошлих ратова и умрлим члановима овога Удружења. Чиноејествовао је Њ. Св. Патријарх г. Гаврило, уз асистенцију викарног епископа г. Дионисија и дванаест свештеника. Помену су присуствовали претставници свих војних и цивилних власти и претставници ратничких и српских националних удружења.

Одржан је помен и у цркви Св. Саве, који је приредило Удружење породица изгинулих и помрлих официра у светском рату.

Дирљив помен је одржан на спомен-костурници бранилаца Београда на Новоме гробљу, где је положено више венаца од стране наших ратничких организација и претставника француске војске.

Приређен је помен и пред спомен-капелом палим руским ратницима.

Нарочито свечан помен приређен је на гробљу француских ратника, који су погинули у нашој земљи а сахрањени на београдском гробљу. Помен је почео у 10 часова пре подне. Присутновао је велики број претставника цивилних и војних власти и делегата ратничких и националних удружења. Француску државу заступао је француски посланик на нашем Двору г. Брижер.

Градски већник г. д-р Стеван Поповић полаже венац у име претседника Београдске општине на споменик француских војника

Помен су служила два француска и један наш католички свештеник. После помена, одржали су пригодне топле говоре г. г. Светислав Петровић, адвокат, д-р Младен Жујовић и француски посланик г. Ремон Брижер.

На гробљу је положено више венаца. У име претседника Београдске општине леп венац је положио г. д-р Стеван Поповић, градски већник.

За време помена на француском војничком гробљу

Споменик Николи Хартвигу

Поводом двадесетпетогодишњице од смрти Николе Хартвига, бившег руског посланика на нашем Двору у Београду, освећен је 12 новембра 1939 споменик на његовом гробу, на парцели 29 Новог гробља у Београду, који је подигла Београдска општина као знак видног признања и захвалности нашег народа свом великом пријатељу.

Свечаном освећењу споменика и помену великом покојнику присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Миодраг Томић, претставник Претседника Београдске општине градски већник г. Миливоје Јевремовић, бивши претседник Београдске општине г. Влада Илић, г-ђа Хартвиг са породицом, претставник г. Штрандмана г. Урсати, велики број руских емиграната и београдских грађана, као и делегати ратничких и националних руских емигрантских и југословенских удружења.

Пошто је извршен црквени обред, претставник Претседника Београдске општине г. Миливоје Јевремовић положио је на споменик леп венац од жутих хризантема и лишћа махоније. На тробојној траци на венцу писало је: „Николи Хартвигу Претседник и Градско веће Београда”.

Поред Николе Хартвига сахрањена је у гробници и његова ћерка Људмила, која је умрла 1931 год.

*

Леп споменик од белог мермера украшен је финим уметничким мозаиком. На врху споменика су три плаве купе са крстовима на врху, обојеним златном бојом.

На предњој страни споменика, испод иконе Св. Николе, стоји натпис:

„Николају Хенриковићу Хартвигу руском царском посланику на Српском Двору у знак захвалности Општина града Београда”.

На полеђини споменика пише:

„Господи, прими, прости, помилуј и спаси душу моју. Николај Хартвиг рођ. 1854 г. умро 27-VI-1914 г. Људмила Хартвиг умрла 1931 год.”

* * *

Споменик је израђен по нацрту архитекте г. Ковалевског, шефа отсека за генерални план у Београдској општини. Мозаик је израђен у ватиканској радионици, а остале делове градили су браћа Бертоло од венчачког мермера. У мермеру се налази икона Св. Николе, патрона породице Хартвиг, израђена у мозаику, и цветови, такође израђени од мозаика, у чијој је изради дошла до пуног и занимљивог изражаја уметничка инспирација г. Кова-

левског. Та орнаментика, како по свом облику тако и по бојама, јасним и пријатним, даје утисак нечега оригиналног. Она симболише један живот пун радости и душевног мира, што хармонизира са оним преданим хришћанским погледом на овај и онај свет.

Сва та орнаментика је једна фантастична композиција руских народних мотива. Линије су благе и импресивне. Кроз њих провејава топлина руске душе и руског уметничког стила. Кандило је имитација круне Владимира Мономаха, израђено од мрамора, украшено шарама у мозаику.

Споменик Николи Хартвигу на његовом гробу на београдском Новом гробљу

Сам споменик је оригиналан и значајна новина на нашем гробљу. „То је нека врста неме песме, која је наша сјајно остварење у нацртима г. Ковалевског.”

Гроб је ограђен лепом мермерном и гвозденим оградом, украшен цвећем. На врху мермерни крст. У огради мермерна клупа.

*

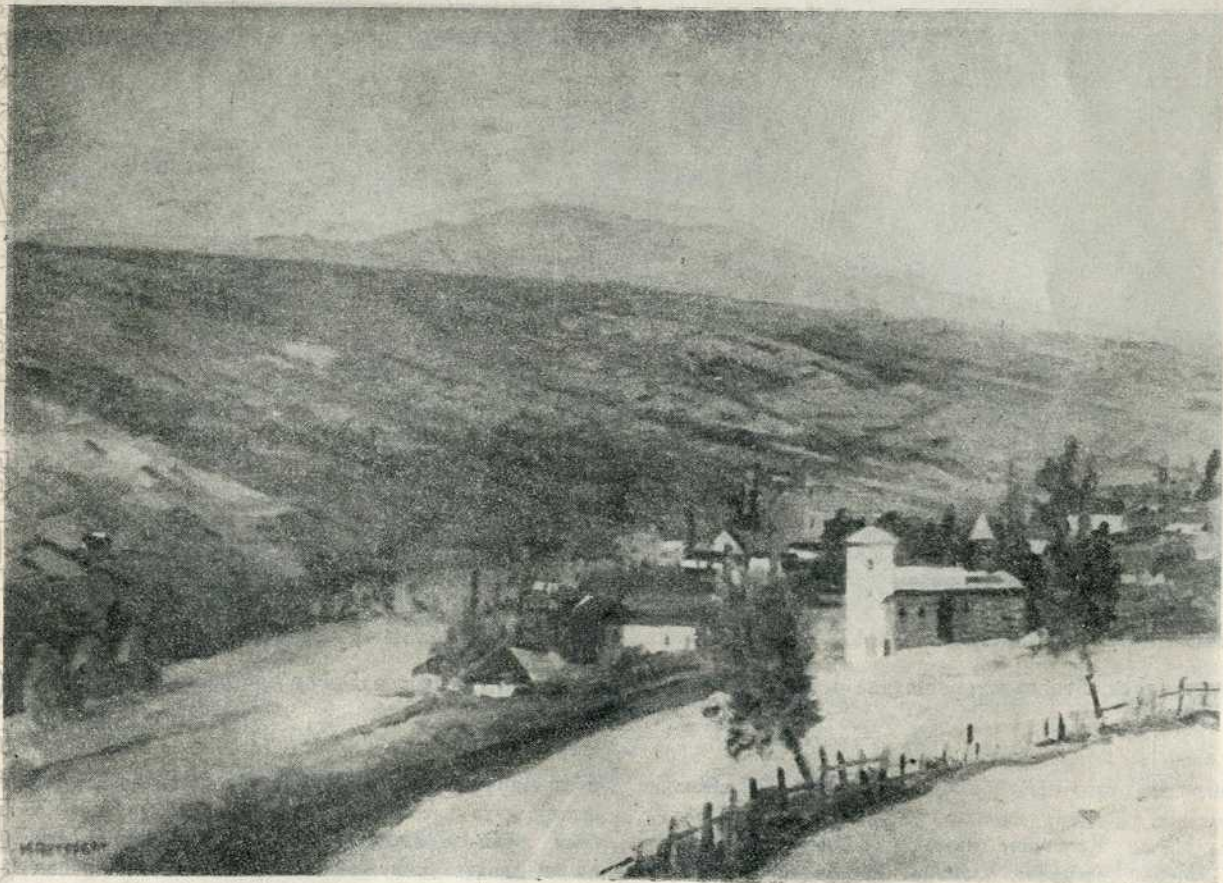
Николај Хенриковић Хартвиг рођен је 1854 на Кавказу, у малој варошици Гори. Отац му је био војни лекар. Млади Николај је завршио философске студије у Одеси врло рано, са навршеном седамнаестом годином. Дипломатску каријеру започео је 1875 при првом департману Министарства спољних послова („Азијатски департман“). Као млад дипломатски чиновник био је једно време дописник познатог руског листа „Ново време“. Критиковао је ондашњу владу због њене млитаве политике на блиском и даљем Истоку.

Својим способностима и неуморним радом достигао је брзо положај директора Азијатског департмана и имао је великог утицаја на цело Министарство; за министровања грофа Ламздорфа Хартвиг је био најутицајнија личност у министарству. 1906 Хартвиг је постао посланик у Техерану (Персија), а одатле је премештен за посланика у Београду 14 септембра 1909 г.

Самосталан, жив, агилан, смео и интелигентан — он је из Београда знатно утицао на руску спољну

политику. Он је сматрао да Русија мора једном да подели мегдан са Аустро-Угарском Монархијом и настојао је да припреми Балкан за ту дивовску борбу и да га што јаче веже уз Русију. Волео је и ценио необично много наш народ и настојао да му осигура што веће симпатије и код руских водећих политичких кругова и у руској јавности. Настојао је да у руским комбинацијама на Балкану осигура Србији прво место, уверавајући руске одлучујуће политичаре да ће Србија увек бити верна руским плановима на Блиском Истоку. Уверавао је стално да руски и српски интереси на Балкану иду упоредо и да се не сукобљавају ни у једном питању.

Изненадна смрт Николе Хартвига, — док је још био у пуној снази и у најкритичнијим моментима по Србију, коју је он толико волео и одлучно бранио — одјекнула је болно у тадашњој слободној Србији. Умро је од срчане капи у згради аустријског посланства у Београду, баш у моменту кад је тражио објашњење од аустријског посланика Гизла: како ће Аустро-Угарска поступити према Србији поводом атентата у Сарајеву.

Миодраг Петровић: Карађорђева црква у Тополи (Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијета Зузорић“)

Дванаеста јесења изложба сликарских и вајарских радова

5 новембра 1939 у 11 $\frac{1}{2}$ сати пре подне отворена је у павиљону „Цвијете Зузорић“ Дванаеста јесења изложба сликарских и вајарских радова београдских уметника под покровитељством претседника Београдске општине, као и свака редовна јесења изложба.

Свечаном отварању ове изложбе присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља г. Градимир Раденковић, генералштабни капетан I класе; изасланик Њ. Св. Патријарха епископ г. д-р Иринеј Ђирић; претседник

присутни пажљиво саслушали и пропратили на крају топлим аплаузом. Г. Ђуричић је рекао:

„Као претседник Општине града Београда морам да изразим нарочиту радост да, упркос рђавог времена, видим вас многобројне на отварању данашње изложбе.

Данашња Јесења изложба дванаеста је по реду, а отвара се под изванредно тешким приликама, када у свету не влада ред и мир, када свако мисли не само на подмирење својих културних потреба, него

Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић отвара XII јесењу изложбу у павиљону „Цвијета Зузорић“

Београдске општине г. Војин Ђуричић са неколико градских већника; директор Музеја Кнеза Павла г. д-р Милан Кашанин; изасланик Министра просвете г. Винко Витезица; чланице Управе „Цвијете Зузорић“, велики број београдских уметника и грађана љубитеља уметности.

Изложбу је отворио Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић значајним говором, који су

и на оно што се у свету догађа. Утолико ми је пријатније што зас видим у овако великом броју. Жеља свих људи који мисле добро уметности, а мислим да ви спадаате међу њих, јесте да се овај срећан почетак који је створен иницијативом „Цвијете Зузорић“ настави и корача упоредо са разитком наше земље.

Друштво „Цвијета Зузорић“ основано је пре двадесет година, а павиљон је отворен године 1928.

Стојановић Братислав: „Мајстор Брка“. (Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијете Зузорић“)

Тада је пружена први пут прилика нашим уметницима да се могу уљудно у престоници окупити и приказати своје уметничке творевине.

На сваки начин искуство до данашњег дана показало нам је да је ово што је створено приватном

иницијативом недовољно и да се у овом правцу мора продужити напорима јавних установа где у првом реду припада дужност Општини београдској да да свој допринос за стварање бољег процвата уметности.

У том смислу мислим да ће код Општине београдске уметници и љубитељи уметности у које ви спадаате, наићи на правилно разумевање и да ће Општина београдска, по примеру других културних центара, Загреба и Љубљане, учинити не само оно што су чинили они као провинциски градови, него више, што као престоница и као културни центар Београда мора да учини. То ће бити моје лично настојање.

Уверавајући г. г. уметнике и вас пријатеље уметности да за уметност настају бољи дани, отварам ову Дванаесту јесењу изложбу”.

Претседник г. Ђуричић је затим обишао целу изложбу, са претседницом „Цвијете Зузорић” г-ђом Кристином Ђорђевић, и откупио неколико сликарских и вајарских радова.

Кукић Јово: Улица из Београда (Са XII јесење изложбе у павиљону „Цвијете Зузорић“)

Награде „Академије седам уметности“

Пре шест година, 5 новембра 1933, основана је у Београду једна значајна културна установа, „Академија седам уметности”, једина слободна академија у нашој земљи. Основао ју је београдски књижевник и издавач г. Геца Кон установљујући годишњу награду од 10.000.— дин., коју ће издавачка књижевница Геца Кона предавати сваке године књижевнику, односно уметнику, коме ту награду додели нарочити жири.

Према жељи завештача, Академија ће додељивати ту награду од 10.000.— дин. под овим условима:

1 — Награђени уметник мора бити наш држављанин или југословенске народности.

2 — Могу се награђивати дела из свих области уметничког стварања.

3 — Ако је израз уметничког дела Реч, дело мора бити у оригиналу, тј. у првом свом издању, објављено ћирилицом и екавским наречјем да би стекло услов за награду.

4 — Академији седам уметности се не подносе дела ради награде, него она сама бира и награђује међу публикованим делима која се сама собом истичу.

5 — Награђује се поједино дело или целокупан уметников рад.

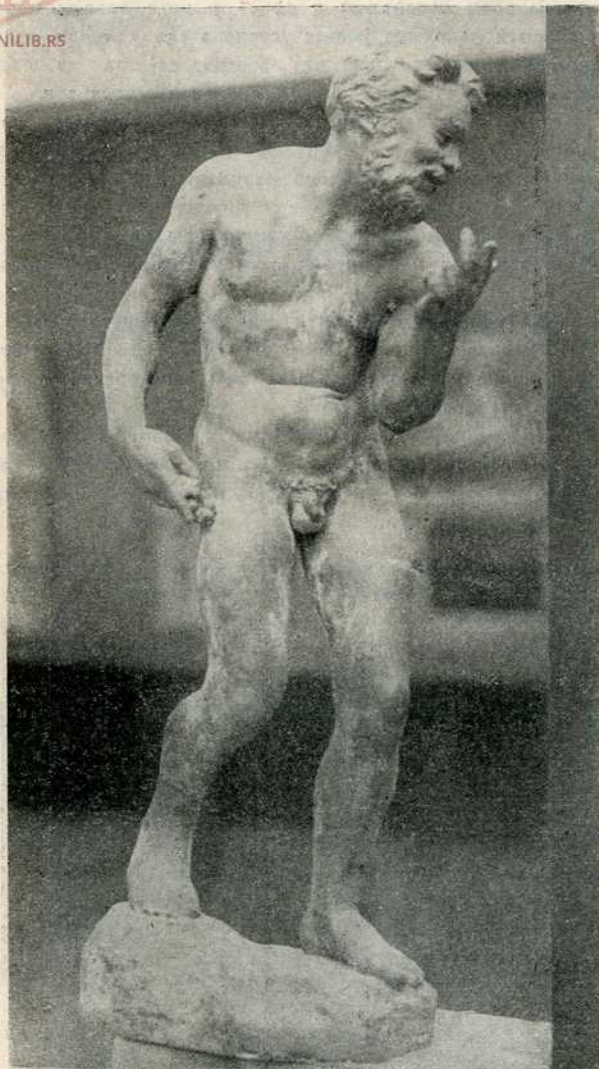
6 — Не могу бити награђени они уметници који су већ два пута добили неку награду преко 4000 динара, а тако исто ни редовни чланови београдске и загребачке Академије наука или овога жирија.

7 — Награда се не може делити на више особа.

8 — За одлуку о награди довољна је проста већина, рачунајући целокупан број чланова.

У свему осталом, Академија седам уметности биће потпуно слободна.

Чланови Академије седам уметности су доживотни. У случају смрти или оставке, нов члан се бира двотрећинском већином, са нарочитом пажњом да буду заступљене све гране уметности”.

Мајзнер Јосиф: „Бахус“ (Са XII изложбе у павиљону „Цвијета Зузорић“)

На крају овог писма — завештања изјављује се:

„Ову награду књижевница Геца Кон исплаћиваће сваке године докле год се буде бавила издавачким послом, одмах по доношењу одлуке.“

Први чланови Академије седам уметности, — који доносе одлуке о наградама, — ушли су у Академију по жељи оснивача Академије г. Геце Кона, а остали су доцније бирани од првих чланова. Најпре је Академију сачињавало 10 наших познатих књижевника, уметника и новинара, а после је тај број повишен на 12. Први претседник ове Академије био је Бранислав Нушић до своје смрти 1938 г., а њега је наследио на претседничком месту г. Глигорије Божовић. Потпретседник је г. Добрица Милутиновић.

Прву своју награду од 10.000.— дин. доделила је Академија седам уметности године 1934 г. Анђелку Крстићу, скромном али заслужном и талентованом нашем књижевнику из Јужне Србије, за роман „Трајан“.

Додељивање ове прве награде потстакло је београдског књижара-издавача г. Александра М. Поповића, да установи још једну награду у овој Акаде-

мији легатом од 5.000.— дин. годишње. Легатор оставља Академији пуну слободу при додељивању ове награде, тражећи само да награду добије књижевно дело, према стварној својој вредности.

1935 год. приступио је Академији као легатор штампар г. Павле Грегорић установљавајући легатом годишњу награду од 1.000.— дин. за једну улогу или песму или један сликарски рад итд.; исте године установио је г. Драгослав Петковић, књижар, легатом награду од 2.000.— дин., која се додељује младом писцу који се у току године први пут појавио са штампаном књигом. 1938 год. установила је Државна штампарија легатом годишњу награду од 2.000.— дин. за рад на опреми и илустрацији књиге.

Тако Академија седам уметности располаже сваке године са пет награда у укупном износу од 20.000.— динара.

Велику награду Геце Кона од 10.000.— дин. добили су досад: 1934 год. поменути књижевник Анђелко Крстић; 1935 год. наш популарни глумац Фран Новаковић; 1936 год. Јован Бијелић, један од најбољих наших савремених сликара; 1937 год. Душан Радић, књижевник, редак психолог и одлични сликар нашег данашњег села; 1938 Стеван Христић, наш даровити композитор; 1939 Сима Пандуровић, песник високих уметничких квалитета, финих емоција и дубоких мисли (награђен је за целокупни свој књижевни рад).

Награду Александра М. Поповића од 5.000.— дин. добили су досад: 1935 Десанка Максимовић за своје осећајне и нежне песме и за лепе приповетке; 1936 год. Емил Петровић за роман „Незнани јунак“, један од најбољих ратних романа; 1937 Боривоје Јевтић, талентовани сарајевски књижевник, за своју успелу и снажну драму „Принцип“; 1938 год. Бранко Ћопић за збирку свежих и живих приповедака „Под Грмечом“, које на оригиналан начин сликају живот босанског сељака; 1939 Душан Ђуровић, даровити књижевник, за свој снажни роман „Дукљанска земља“.

Награду Драгослава Петковића од 2.000.— дин. добили су досад: 1936 год. „Зборник хрватских сељака“ — збирка прича, песама, чланака и слика Саболића, Генералића, Мишкине, Чаче, Маре Малачећ и других; 1937 год. млади снажни песник М.

Граовац Никола: Улица Краља Петра

Панић за збирку песама „Ти долазиш...“; 1938 год. Миливоје Ристић за свој сугестивни и ванредно живо писани роман „Очи“; 1939 год. Борислав Благојевић за научну студију „Законик цара Душана“.

(Као што је познато, ова се награда додељује младим књижевницима, који се први пут јављају књигом).

Награда Павла Грегорића од 1.000.— динара припала је 1936 године чланици Опере Анити Мезе за улогу „Мињон“; године 1937 сликару и карикатуристи Ивану Лучеву; године 1938 Душану Јанковићу, талентованом илустратору, за опрему књиге (он је добио те године и нову награду, награду Државне штампарije), а ове године Мили Величковић, чланици Уметничког позоришта, за улогу у комаду Јоакима Вујића „Љубовнаја завист через једне ципеле.“

Награда Државне штампарije од 2.000.— динара додељена је прошле године Душану Јанковићу, а ове године Момчилу Марковићу за њихов рад на илустрацији и опреми књиге.

Досада је награђено свега дванаест књижевника, четири сликара, два глумца, једна оперска певачица и један композитор. Подељено је свега 101.000.— динара.

При одређивању ових награда жири узима у обзир само оне који раније нису награђивани неком другом великом наградом. Према томе, ове награде не могу да буду мерило за разврставање наших књижевника и уметника по уметничкој вредности. Има доста наших великих књижевника и уметника који, по правилима, не могу ни бити награђени наградама ове Академије.

Академија седам уметности приредила је 5 новембра 1939 увече своје свечано вече у дворани Коларчевог универзитета, које је било добро посећено. Поред великог броја грађана, били су присутни сви легатори, сви чланови Академије и скоро сви књижевници и уметници који су досад награђени наградама ове Академије.

Свечано вече отворио је председник Академије г. Глигорије Божовић, који је живим изразима приказао прилике под којима код нас раде књижевници и уметници и недовољна средства којима располажемо за награде и помоћи. Рекао је да је Академија седам уметности слободна и независна, нешто слично Гонкуровој академији код Француза.

Састављена из чланова и разних праваца и разних уметничких делања, Академија се стара да своје награде додели за најзаслужнија дела и по најбољој својој савести. Ниједан њен члан не може бити награђен, а сви чланови раде без икакве награде и личне користи.

Секретар Академије г. Бошко Токин прочитао је извештај о досадашњем раду Академије седам уметности.

Изведен је затим уметнички програм, састављен из дела награђених књижевника и уметника.

Прво београдско певачко друштво отпевало је композицију г. Стевана Христића „Христос тјешти матер“ (дириговао је г. Предраг Милошевић).

Г. Сима Пандуровић прочитао је неколико својих лепих и топлих песама, уз које је дао уметнички стилизоване коментаре, који делују као мисаоне песме у прози и сачињавају саставни део тих песама.

Г-ђица Анита Мезе отпевала је неколико арија из опере „Мињон“.

Г. Фран Новаковић, члан Народног позоришта, прочитао је неколико лепих одломака из прича г. г. Бранка Ђопића и Душана Ђуровића.

Нарочито интересовање и одушевљење изазвали су чланови Народног позоришта г-ђа Мила Величковић и г. Никола Поповић игром једне сцене из дела Јоакима Вујића „Љубовнаја завист через једне ципеле“. Играла су онако како су то играли чланови дружине Јоакима Вујића пред кнезом Милошем. Иако је улога кратка, гледаоци су стекли уверење да је г-ђа Величковић заслужила награду добивену од Академије седам уметности, наравно уз образложење које је Председник Академије г. Гл. Божовић дао у јавности да се ова награда даје младом уметнику као потетицај за даљи рад.

Јосиф Мајзнер: Портрет сликара Боре Стевановића (Са XII јесење изложбе) — откупило Градско поглаварство Београд за свој Музеј

Одлуке Државног савета

Пензионисаном градском службенику не може се рачунаати за пензију и време које је у државној служби провео као дневничар, као ни време проведено у опшћ. служди у својству дневничара.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 31214/38 од 31 јануара 1939 год. којом је пресуђен овај случај: „Оспореним решењем оснажена је одлука Градског већа града Београда, Обр. 15175 од 15 јула 1938 године, којом је одбијен тужиочев захтев да му се за пензију призна: 1) време проведено на раду у својству бравара Дирекције железница у Београду од 5 марта 1913 до 6 августа 1931 године, 2) да се на ово време призна бенефиција из тач. 4 § 270 Ч.з. и 3) време проведено у својству дневничара код Градског поглаварства.

У тужби се истиче да је оспорено решење противно закону и предлаже његов поништај.

Државни савет је ценио наводе тужбе оспорено решење и остале акте предмета, па је нашао:

По ст. 2 § 104 Закона о градским општинама, службенику који испуни услов за стицање права на пензију време проведено у државној или самоуправној служби пре ступања у градску службу рачуна се при одмеравању количине пензије. Другим речима признаје се она државна служба која се и државним службеницима признаје за пензију.

Међутим служба у својству бравара одн. радника у државним радионицама не признаје се за пензију (§ 270 ст. 1 тач. 3 Ч.з.) ни државним службеницима који нису извршили прелаз на звање скопчано са пензијом у року од 6 месеци па се као таква не може признати ни по ст. 2 § 104 Закона о градским општинама.

У вези са изнетим је и бенефицирање предње службе по тач. 4 § 270 Ч.з. Бенефицирање времена проведеног у војсци за време рата по овом основу условљено својством активног или пензионисаног државног службеника. Тужилац како се види за време рата није имао ово својство, услед чега му је и овај тужбени навод неуместан.

Најзад у ст. 1 чл. 14 Статута општине града Београда предвиђено је да се служба дневничара у општини не рачуна за напредовање по степенима плате. А у чл. 60 истог Статута, да се за пензију рачуна сва служба која се рачуна или је призната по чл. 14 за основну плату. Из упоређења ова два законска прописа, према томе, прозилази да се дневничарска служба, пошто се не признаје за стелене плате, не признаје ни за пензију.”

Дневничару Дирекције трамваја и осветљења не припада награда за дане проведене ван посла, па макар што одсуство од рада и не било извршено по његовој вољи.

Ово становиште заузето је у пресуди Државног савета бр. 33502/38 од 17 јануара 1939 год. којом је пресуђен овај случај: „Оспореном одлуком поништена је одлука Градског већа у Београду Обр. 19.390 од 5 септембра 1938 год., којом је интересовани одбијен од тражења да му се исплате принадлежности за време док је био ван дужности због отпуста из службе. Противу овакве одлуке Министра унутрашњих послова IV бр. 5842/38 поднело је тужбу Градско поглаварство у Београду тражећи његов поништај.

Пошто је расмотрио тужбу, оспорену одлуку и остале акте који се на овај предмет односе, као и одговор заинтересованог и министров на тужбу, Државни савет је нашао:

У чл. 3 Статута Д. т. и О. Општине града Београда прописано је, да ће положај дневничара и хонорарних чиновника у служби Дирекције трамваја и осветљења бити регулисан нарочитим правилником, који ће донети Суд. Међутим овај правилник није уопште донесен. Према томе, остаје да за регулисање положаја дневничара у служби важе искључиво одредбе чл. 19 и 20 Статута О.Г.Б., јер једино ови прописи садрже наређења о њиховом постављању, отпуштању и принадлежностима. Због тога се на конкретан случај имају применити наведени прописи.

По ст. 3 чл. 19 поменутог Статута дневничари се узимају за рад који иначе врше званичници и служитељи. Они се исплаћују петнаестодневно уназад и то за дане у којима раде итд. Из овог прописа јасно произлази да дневничару следује награда дневничара само за оне дане у којима је стварно радио, па следствено томе припада му и право на одговарајуће принадлежности једино за те дане. Према томе, интересовани нема право на принадлежности за означено време, када није радио. Ово све без обзира на околност што је он у поменутом времену, за које тражи исплату принадлежности, био ван дужности односно ван службе противу своје воље, пошто ни цитирани пропис Статута нити, пак, остале његове одредбе у том погледу не садрже каква другачија наређења.

Стога је тужена власт погрешила када је оспореном одлуком својом поништила ожалбену одлуку Градског већа у Београду Обр. 19.390/38, па се зато таква одлука са напред изнетих разлога морала поништити.”

Саопштио: Љуб. Ж. Јевтић,
секретар Државног савета

Смрт Адмирала Гепрата — великог пријатеља и добротвора Срба

Адмирал Гепрат са госпођом

Ноћу између 21 и 22 новембра 1939 преминуо је у Бресту, у 83 години живота, вице-адмирал Е. Гепрат, велики француски војсковођа из светског рата, осведочени пријатељ нашег народа и добротвор наших војника који су се опорављали у Бизерти и другим крајевима северне Африке.

Гепрат је рођен 17 августа 1856 у Бресту, на обалама Атланског Океана. Потомак је старе морнарске породице. У 15 години ступио је у поморску војну академију и посветио је цео свој живот француској морнарици. Још у младости показивао је ванредне способности и текао је врло брзо каријеру. Као командант бродова делио је са својом посадом све тегобе и опасности морнарког живота, лично је сарађивао у свима пословима на броду. Посада га је због тога необично волела.

1912 год. постављен је за контраадмирала, 1914 за команданта дивизије француске

флоте. У Светском рату, од 1914—1916, узима учешћа у свима операцијама француске флоте на Истоку, а нарочито се истиче у познатој дарданелској експедицији. Ту показује изванредну храброст. У дневној заповести француске морине даје се ова похвала Гепрату за његово херојско држање на Дарданелима: „Он је својом неуморном енергијом од почетка рата служио свима за пример схватања војничке дужности и храбрости. Он је у свима борбама у Дарданелима водио своје лађе у ватру са храброшћу која се никад не може довољно похвалити”.

То је уједно и најбоља карактеристика целокупног рада овог храброг војника.

Почетком 1916 год. унапређен је за вице-адмирала и наименован за команданта и моринског префекта алжирско-туниског. Са овог положаја је после две године пензионисан.

Као командант алжирско-туниски појављује се он као сјајна фигура у историји нашег народа.

Измучени и болесни после страшне албанске Голготе, српски војници су транспортовани лађама из Солуна и са Крфа у Северну Африку, у Бизерту и друга места, која су била погодна за лечење и опоравак. Адмирал Гепрат је дочекивао лично сваки транспорт, улазио у лађе и поздрављао српске официре и војнике, храбрио их. Били су то костури који су се једва држали на ногама, а неки нису могли ни пред адмиралом да се усправе него су падали на под при таквом покушају. Старао се да их смести по болницама и опоравилиштима. Обилазио их је после често, не само оне у Бизерти него и све оне који су били смештени по другим крајевима жарке Северне Африке, и пратио њихов опоравак, бринуо се за њих. Поздрављао их је српским поздравом: „Помози Бог, јунаци”. Срби су га дочекивали срдачно и топло, звали су га фамилијарно „Ча-Гепра” и дали му надимак „Српска Мајка”.

Костури, од којих су неки тежили једва 25 кг. приликом доласка у Африку, полако су се обнављали у здраве и чиле војнике под очинским старањем адмирала Гепрата. 1.470 српских официра и 50.289 војника прошло је кроз Бизерту и сви су наишли на срдачан дочек и очинску негу адмирала Гепрата. Ово старање адмирала Гепрата трајало је пуне три године (од почетка 1916, када су се наши први војници искрцали у Бизерти, па до почетка

1919, када је последњи транспорт кренуо за отаџбину).

Армијски генерал г. Милан Недић, данашњи југословенски министар војске и морнарице, описао је ову велику бригу адмирала Гепрата за српске војнике врло живо и исцрпно у својој књизи „Српска војска на Крфу и у Африци“, која ће се ускоро појавити. Г. Недић ту каже:

„Нас Србе више је него волео, у нама је уживао. Није било дана да не обиђе наш логор. Све је загледао и свуда је улазио, и у бараке и у кујне, и у слагалишта. Гдегод би видео војника, пришао би му. За свакога имао је по неку реч. Војници га нису разумели али су га осећали. По изразу његовог лица они су знали да им он говори и очински и старешински...“

Ми и данас, после толико година, не можемо да заборавимо тога великог пријатеља. Његове плаве очи и благ поглед и сад је још увек пред нама. Не можемо да заборавимо његово неуморно заузимање да од смрти отргне и врати нашој Отаџбини многе хиљаде живота. Што су нас у Бизерти прихватили с љубављу; што су с пожртвовањем и стрпљењем неговали; и што су са толиком готовошћу излазили у сусрет нашим потребама и жељама, — све то само је његова заслуга“.

Г. Недић даје и уметнички извајану фигуру адмирала Гепрата: „Адмирал Гепрат је маркантна војничка фигура: врло висок, мршав, прав као стрела, седе косе, дугих бркова наниже пуштених и браде раздвојене, гласа снажног. Иако одмакао у годинама, још је увек врло жив, окретан и енергичан. Прави војник. Волео је да јаши. На смотрама увек је био на араберу, на белцу без белеге. У седлу је седео као саливен са коњем“.

Захваљујући овој необичној бризи адмирала Гепрата, од полумртвих српских војника, поцепаних и прљавих, постали су за свега неколико месеци „лепи, снажни, здрави, ле-

по одевени, потпуно опремљени и обучени српски војници“, који су се укрцали у лађе за солунски фронт, да донесу слободу својој поробљеној отаџбини. Адмирал Гепрат их је овог пута радосно испратио, говорећи ове пророчке речи: „Стало ми је до тога да вас пре вашег одласка видим и да вам пожелим срећан пут и победу коју нећемо дуго чекати“.

Витешки Краљ Александар I подарио је адмиралу Гепрату своју фотографију са својеручним потписом и одликовао га орденом Белог орла с мачевима I реда са мотивацијом: „„Великом пријатељу Срба““.

Француски лист „Л'Илустрасион“ у августу 1916 донео је ову zgodну карактеристику адмирала Гепрата: „Прави војник — морнар са расположењем које се никад не гаси. Он увек даје својој јединици живота и енергије којој нема равне. Заповести се извршују, тако рећи, још пре но што су издате. Његови бродови први су спремни; са њих се испалују први меци; они први погађају циљ. Официри и морнари боре се за Француску и гину за адмирала. Овај велики командант обожава своју велику отаџбину. У тренутцима када топовска ватра одједном престане — као кад би брод био у несвестици — адмирал Гепрат слуша хујање ветра и лепршање заставе и полако шапуће: „„То је глас наше Отаџбине!““.

Његов је поздрав познат целој флоти. У брзом покрету приноси он отворену руку на обод своје капе, пође главом напред, као да би хтео продрети својим погледом у дно душе својих људи, и у том погледу чита се ово питање: „„До смрти, јел'те?““, а очи морнара одговарају: „„Да, до смрти, адмирале!““.

*

Срби су имали ретку срећу да свог великог пријатеља дочекају у својој ослобођеној отаџбини и да му изразе своју велику љубав и захвалност. Од 24 фебруара до 8 марта 1931 год. био је адмирал Гепрат са својом госпођом наш гост, проводећи највећи део времена у Београду. 24 фебруара стигао је на београдску железничку станицу и ту је дочекан необичним одушевљењем и од претставника власти и од огромног броја грађана. Пред железничком станицом маса га је носила на рукама, кроз густ шпалир грађана, неколико ститина метара, уз френетично клицање, и пренела га у његов аутомобил.

Пред спомеником захвалности Француској, — где су приређене 25 фебруара бурне манифестације адмиралу Гепрату и Француској, — адмирал је рекао тронутим гласом: „„Има момената када човек не живи обичним животом, већ живи двоструко. Е, драги пријатељи, за данашњи и јучерашњи дан ја вам могу рећи, да сам живео троструко и четвороструко!““.

Адмирал Гепрат на рукама одушевљених Београђана

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Адмиралу Гедрату и његовој госпођи указан је низ почести у Београду и у крајевима Југославије кроз које су пролазили. Једна од најдирљивијих свечаности био је свечани пријем у градској већници Београдске општине. Одржана је свечана одборска седница у част адмирала Гедрата, 25 фебруара, на којој је тадањи претседник Општине г. Милан Нешић поздравио адмирала и истакао његова велика добротинства која је учинио нашим војницима.

У књигу свечаних седница Београдске општине уписао је том приликом адмирал Гедрат својом руком ове речи: „Слава племенитом Београду носиоцу Легије части“. А испод његових речи његова госпођа је написала: „Ја вам се дивим и волим вас“.

У знак захвалности Београдска општина је дала једној значајној београдској улици име: „Улица адмирала Гедрата“. На тај ће начин остати вечито записано у Београду име овог великог нашег добротвора и хероја-ратника.

За време адмираловог боравка у Београду, Краљ Александар га је одликовао Југословенском коуном I степена.

1 марта адмирал Гедрат је посетио Оплењак и Тополу. На путу кроз Шумадију приређиване су му срдачне манифестације народа, нарочито старих ратника.

Саучешће претседника Београдске општине г. В. Ђуричића

Београд је са великим болом примио вест о смрти адмирала Гедрата. Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић упутио је телеграфско саучешће француском министру

морнарице, а преко њега и адмираловој породици, које гласи:

У име градског већа Београда и у моје лично име молим вас да примите узерење да станозништво Београда учествује у жалости која је задесила француску морнарицу смрћу популарног и славног адмирала Гедрата.

Молим вас да изволите изразити његовој породици наше искрено саучешће у њеном превеликом болу.

Претседник Београдске општине
Војин Ђуричић

Француски министар морнарице одговорио је г. В. Ђуричићу овом депешом:

Господину

Војину Ђуричићу, Претседнику Општине
БЕОГРАД

Породица адмирала Гедрата и цела француска морнарица дубоко су дирнуте саучешћем станозништва и Градског већа Београда изјављеним поводом жалости која их је задесила.

У њихово име и у своје име лично искрено Вам захваљујем

Кампинчи
Министар морине

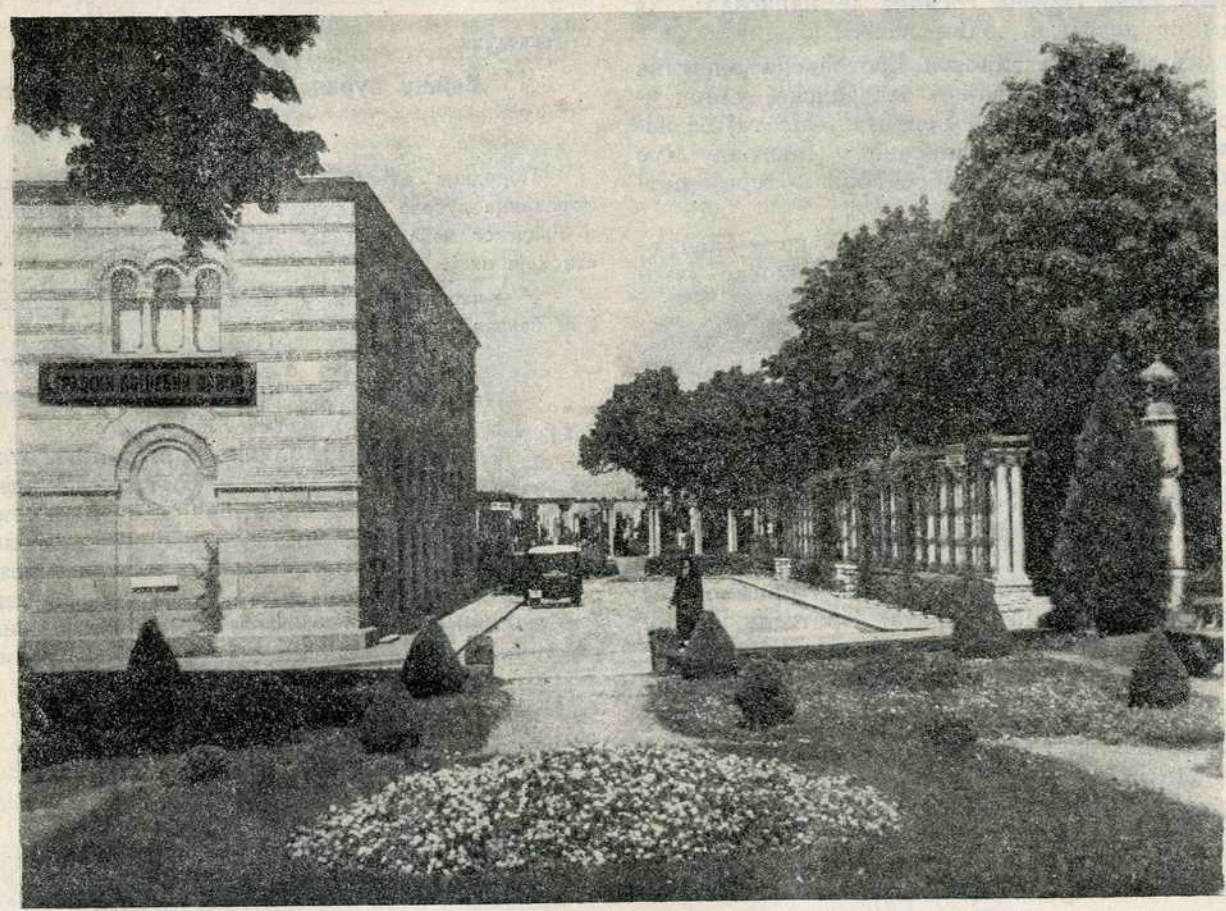
У француској католичкој цркви на котежу „Неимар“ приредила су београдска ратничка удружења 29 новембра свечан помен адмиралу Гедрату. Помену су присуствовали претставници цивилних и војних власти (претседника Београдске општине заступао је градски већник адвокат г. Драг. Ђорђевић), свих ратничких и националних удружења и велики број грађанства.

У
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ГРАДСКИ ПОГРЕБНИ ЗАВОД

Овим се обавештава грађанство да је Општина града Београда у **јавном интересу** основала погребни завод, који се води под фирмом **»Градски погребни завод«**. Завод се налази на Новом гробљу — Гетеова — Гробљанска ул. бр. 50. **Телефон 20-407.**

Завод је одлично уређен и располаже целокупном погребном спремом, тако да може у свако доба обављати како најлуксузније тако и најскромније погребе.

Завод је отворен дању и ноћу непрекидно.

Завод располаже најлуксузнијим погребним моторним и запрежним црним и белим колима, целокупном црном и зеленом декорацијом, као и специјалним транспортним колима за пренос умрлих ван Београда.

Завод води стручно лице.

У случају потреба за сва обавештења и услуге обратити се заводу лично или преко **телефона 20-407.**

Из Градског погребног завода